

Arne Ivarsson

Hänt i Holaveden

Hösten 2009 avslutade jag mitt skrivande om Stavabygden – gränsbygden. Det omfattar 26 byar med människor, händelser, vägar, odling och bebyggelsehistoria under 400 år. Biblioteket i Ödeshög har nu lagt ut detta på nätet. Det finns också för utlåning att läsa för den som inte har dator.

Det var mina ögon som satte stopp för skrivandet då. Att läsa arkivhandlingar kräver pigga ögon. Mina ögon orkade inte längre. Jag var tvungen att sätta punkt. Men i begränsad omfattning kan jag ändå fortsätta med skrivandet.

I mitt källmaterial i datorn, har jag mycket som jag kan fortsätta att arbeta med. Många människoöden finns lagrade i min dator. Jag vill gärna berätta mera om människor och händelser som jag förut bara nämnt i korthet. Hur många berättelser det blir, det får vi se.

Dessa människoöden och händelser är både från äldre och nyare tid.

I mer än 40 år har jag samlat på uppgifter från gamla tider. Det har varit om händelser, om gammal folktro, om troll och spöken, men framför allt har jag velat berätta om människoöden.

Hör gärna av dig och lämna synpunkter på mina berättelser.

Jönköping i juni 2011

Arne Ivarsson
Kungsgatan 13,
553 31 Jönköping,
Tel 036/71 32 33
(arnei-1@hotmail.com)

Innehåll

Länsman Jon i Ödesiöö	sida 3
Julkalaset i Stava år 1622	8
Maria Hansdotter	11
Mordet i Stava	18
Dråpet i Börstabol 1684	37
Dråpet i Gyllinge 1855	39
Konrad Sme	48
Kerstin Arvidsdotter	60
Anders Olofsson	66
Samla-Imli	70
Bröllopet i Narbäck	73
Erik Björnsson, stölder av kreatur	77
Gästabudet i Boeryd 1635	85
Gästabudet i Stavreberg 1694	88
Stina Persdotter	91
Albert Zacheus Andersson	97
Dråpet i Sutarp 1792	100
Dråpet i Alboga	112
Sista avrättningen i Gränna	115
Handelsboden i Lilla Krokek	121
Handelsboden i Maltmossen	130
Det hände i Svinåsen	134
När Tilda i Porsarp bröt lårbenet	140
Kvastgubben Lord	142
Torr-knatten i kyrkan	148
Krusberg	154
Johan Haddorf	163
Konrad Hård	181
Samuel, den näslöse drängen	196
Ossian Karlsson, lantbrevbäraren	204

Länsman Jon i Ödesiö

Jon Toresson från Ödesiöö var en betrodd man. Det var därför han blev länsman. Allt såg bra ut för honom, men det gick ändå fel. Varför gick det så fel för länsman Jon från Ödesiöö? Jag vill här berätta om honom.

Länsman är en gammal titel. Titeln som sådan fanns med redan i landskapslagarna på 12- och 1300-talen. Från början kallades han länsman kort och gott. Någon gång på 15- eller 1600-talen blev det kronolänsman. Så var titeln fram till 1917 och då ändrades den till landsfiskal.

Till länsman uttogs i gamla tider som regel någon pålitlig bonde. Men han skulle vara läskunnig och skrivkunnig och han skulle ha folkets förtroende. Länsmannen användes till förrättningar i häradet som gällde tvister om jord, om vägar och annat. Han skulle också göra brottsutredningar och undersökningar som gällde brott.

Jon var länsman i Lysings härad. Första gången vi möter hans namn är i domboken från 1629. Den 25 februari detta år hölls ting i Heda. Det var häradets vanliga tingställe på den tiden. Häradshövding var Joen Larsson till Herrtorp och närvarande vid tinget utöver nämndemän och allmoge var länsmannen Måns Pryss samt länsman Joen Toresson i Ödesiöö. Bland nämndemännen har noterats Tore i Järnstad, Per i Stava m.fl.

Jon Toresson var med även vid sommaringet som började den 23 juni 1629. Han deltog då också i en *jordasyn* som gällde Häggestad.

Jon Toresson var också med i den process vid tinget som gällde Ingrid Nilsson från Gumby. Han var troligen åklagare och förde detta mål vid tinget.

Ingrid Nilsson i Gumby stod vid hösttinget 1630 i Heda inför rätta, anklagad för att hon mördat sitt barn. Hon hade 1628 fött en dotter. Vid födseln var det ett friskt och välskapat barn. Men nästa morgon var det enligt *barnakvinnorna* ett *faseligt och vanskapt barn med stora leder och knölar och hade ingen barnskapnad. Barnet kunde i början dia något lite, men sedan måste de ränna mjölk i det. Barnet kunde aldrig själv lära att äta eller*

dricka, inte heller gå eller gripa med händerna, inte heller tala och inte röra sig själv mer än högra handen litet.

Till det andra efter det var en byting (= trollbarn) hade modern, Ingrid, blivit rådd att under tre torsdagskvällar sopa ut barnet. Hon gjorde så och som avslutning lade hon i skymningen ut barnet utanför portluckan. Detta gjorde hon för att trollen då skulle ta hand om barnet och samtidigt lämna tillbaka hennes eget barn. Därifrån försvann detta barn under kvällens lopp. Så berättar domboken.

Fyra dagar därefter återfanns något av barnets skelett något drypt stenkast från gården i Gumby.

Länsman Jon deltog i denna rättsprocess. Han hade tillsammans med Lasse i Sestorp och Arvid i Gumby varit på platsen och synat resterna av barnet.

Det framgår inte av domboken vilken åsikt Jon personligen hade i denna fråga.

Men rättens samlade bedömning var att barnet var en *byting* och att *många på detta sätt hade sopat bytingar ut och därför friades Ingrid från att ha mördat sitt barn, till dess högre skäl finnes.*

Vi som nu nästan fyra hundra år senare försöker begrunda detta måste sända en medlidsam tanke till Ingrid i Gumby. Tänk vilken ångest hon haft under lång tid, ett par år, innan hon kom fram till detta beslut. Hon är värd vår medkänsla.

I gamla tider trodde man att trollen kunde komma och hämta människobarn och i stället lägga dit ett av sina egna barn. Den första natten var det viktigt att hålla ljus tända och att vaka över barnet.

Denna tro gällde särskilt om det var barn med svåra kroppsliga och mentala handikapp. Det som Ingrid i Gumby försökte med gick ut på att trollen skulle ta tillbaka trollbarnet och lämna tillbaka hennes eget barn. Sådan folktro levde länge kvar i bygderna.

Detta hände år 1630 i Gumby. Om vi vill vara lite cyniska kan vi säga att det var i *den gamla goda tiden*.

Men vi skall återvända till länsman Jon Toresson i Ödesiöö. Det är ju honom som jag skall berätta om.

År 1632 möter vi Jon igen i domboken. Då hade han stämt in Sven i Kristelsbo till tinget. Det gällde skällsord. Men Sven inställde sig inte och rätten dömde Sven till böter för uteblivande.

Som länsman skulle Jon driva åtal vid tinget. Om han fick kännedom om något brott skulle han informera kronobefallningsmannen i häradet. Det var ett krävande jobb att vara länsman. Ett ansvarsfullt jobb. För många brott var dödsstraff vanliga på den tiden. Ibland kunde han i förväg förstå att om han skulle driva detta mål skulle dessa människor komma att avrättas. Vi kan undra om Jon ibland hade samvetskval i sitt arbete.

Det var sedan tyst några år om Jon Toresson. Domböckerna har inget att berätta. Förmodligen utförde han sitt arbete bra och några klagomål känner vi inte till. Inte förrän fyra år senare, 1636. Då hade något hänt. Det var en man som hette Nils Knutsson som kom med anklagelser mot Jon Toresson. Denne Nils Knutsson är intressant därför att han för sin egen del skapade åtskilliga rader i domboken. Vi skall titta på vad Nils Knutsson gjorde sig skyldig till. Och vilken roll han hade i spelet mot Jon Toresson.

Nils Knutsson är omnämnd första gången 1617. Då bodde han i Skinnaretorpet. Han hade då *lockat och belägrat Elin Persdotter i Lindekullen och gjort henne med barn*. Han ville inte gifta sig med henne och då dömdes han att böta 40 daler

År 1623 dömdes han för misshandel till böter. Sedan har jag inte funnit honom i någon dombok förrän 1629. Då dömdes han för hemgång, förmodligen till böter.

År 1631 är han åter omnämnd. Då tycks det åter ha varit något med förbjuden kärlek. Inblandad var också Jöns Nilsson i Heda. Båda dömdes *efter Guds och Sveriges lag* att mista livet, men saken skulle också underställas hovrätten. Där blev troligen domen ändrad till böter.

År 1635 var det dags igen för Nils Knutsson. Då var det samma brott igen, nämligen förbjuden kärlek. Då var han gift men hade *haft hor med den ogifta konan Ingeborg, vidare med den ogifta konan Ingrid Månsdotter i Törsabol samt med Anders hustru i Visjö*. Rätten konstaterade att Nils Knutsson tidigare gjort sig skyldig till enfalt hor, vidare att han *mycket annat ont och förargeligt här i häradet bedrivit, som inte så noga kan specificeras*.

Detta mål slutade med att Nils Knutsson dömdes till döden, likaså *horkonan Brita Larsdotter i Visjö och den ogifta konan Ingrid Månsdotter i Törsabol*.

Alla dödsdomar gick vidare till hovrätten. Därför var förmodligen alla i livet ännu 1636. Då hade Nils Knutsson kommit med anklagelser mot Jon Toresson. Därmed rullades vid tinget upp en hel rad med åtalspunkter mot Jon Toresson.

Jon Toresson hade en dotter som var gift med Anders i Sväm. Denne måg, Anders i Sväm, hade gjort sig skyldig till *horsbrott*, således återigen olovlig kärlek, och detta hade Jon Toresson nedtystat. Han hade underlåtit att åtala sin måg.

Detta hade Nils Knutsson fått kännedom om och han lät uppgiften komma till tinget. Jon Toresson erkände sitt brott. Men sedan kom flera anklagelser. I samband med detta rullades en hel serie av olagligheter upp.

Ambjörn i Fagerhult, i Ödeshögs socken, en gift man, hade *begått hor* med en *ogift kona*, Karin Börjesdotter. Länsmannen Jon Toresson var honom på spåren, och ville släpa honom till tinget, men Ambjörn hade sedan gett Jon Toresson en oxe, en ko och en kviga för att slippa undan rättvisan. Men rättegång blev det ändå till slut. Saken kom till häradsrättens kännedom ändå. Båda erkände sina brott. *Horkonan var ensam i en stuva* när hon födde sitt barn. När barnet var fött hade hon hållit handen för munnen på barnet och kvävt det. På natten därefter hade hon lagt barnet i en bergsskrev. Ambjörn hade ingen kännedom om detta uppgav hon.

Om länsman Jon uppgav hon att hon inte gett honom något för att hålla tyst och han hade inte heller krävt att få något av henne. Han visste också att hon inget hade att ge honom. Rätten dömde både horkonan Karin och Ambjörn båda från livet.

En gift man, Jöns i Ruskilsby, *hade bedrivit hor* med en ogift kona som hette Kerstin. För att komma undan rättvisan hade han gett länsman Jon kött och smör och Jon hade därefter låtit brottet *bli glömt*. Detta erkände också Jon inför rätten. Men deras brott blev ändå kända och av rätten dömdes de båda, Jöns och Kerstin från livet. Domboken uppger att *och haver varken han eller konan något att böta med*. Om man hade något att böta med gick det lättare att undvika dödsdom. Böterna gick till staten, häradshövdingen, ibland till någon adelsperson som vederbörande lydde under. Vi kan lite syniskt se det som att denna jakt på människor som gjort sig skyldiga till olovlig kärlek var en god

inkomstkälla för höga vederbörande. De som då saknade medel låg därför risigt till.

Slutligen framkom det att länsmannen Jon Toresson själv hade *bedrivit hor*. Återigen olovlig kärlek. Det hade han gjort med Lars hustru i Ödesiö. Detta hade Lasses hustru bekänt när hon låg på sin dödsbädd. Länsmannen tillfrågades och erkände därvid även denna synd.

Häradsrättens beslut i målet mot länsmannen Jon Toresson:

Länsmannen Jon i Ödesiö *hade varit otrogen mot Konungen och Sveriges rike i sitt kall och ämbete. Han hade nedtystat brott som han efter sin eds plikt borde föra i rätta. Han hade tagit mutor och han hade många grova synder förtigit. Han hade dessutom bedrivit dubbelt hor med Lars hustru i Ödesiö. Han har inte nekat härtill utan har för rätten bekänt. Blev därför länsmannen Jon i Ödesiö för uppräknade odygder, och efter Guds Lag Levit 20, dömd ifrån livet.*

Här slutar berättelsen om länsman Jon från Ödesiö. Vi kan fundera vidare om honom, om hans problem och varför det blev som det blev. Vi vet inte vad som var orsaken till hans fall. Var det kanske när han underlät att ställa sin måg inför rätta? Vi kan inte döma.

Vi vet inget säkert om Jon Toressons bakgrund, men vi kan gissa. Kanske var Jon Toresson född omkring 1580. I Järnstad fanns en bonde som hette Tore Jonsson, född omkring 1555-60. Han var nämndeman på 1620-talet och något in på 1630-talet. Detta var sannolikt Joen Toressons fader.

I Kopparp fanns en ryttare som hette Lasse Toresson. Han blev också dömd till döden. Det var år 1623. Han hade vid ett julkalas hos Per i Stava i självförsvar stuckit kniven i Olof från Lilla Krokek. Häradsrätten dömde honom till döden. Men Lasse Toresson blev benådad i Hovrätten. Möjligen var Lasse och Jon bröder? De var ungefär jämnåriga. Om julkalaset i Stava har jag skrivit en särskild berättelse.

Här inställer sig då nästa fundering, den om bonden och nämndemannen Tore Jonsson i Järnstad. Om mina funderingar stämmer blev hans söner, Jon och Lasse båda dömda till döden. Men Lasse blev benådad och levde kvar på sin gård i Kopparp fram till dess att han dog där av ålderdom den 26 februari år

1661. Se mera om honom under Kopparp i mitt arbete *Stavabygden – Gränsbygden*.

Hor är en äldre benämning på utomäktenskapligt sexuell umgänge. I äldre tider var sexuell umgänge bara tillåtet inom äktenskapet. Hor var indelat i olika grader. Det var *lönskaläge* om ingen av parterna var gifta. Det var *enkelt hor* där ena parten var gift med någon annan. Det var dubbelt hor om båda parterna var gifta med någon annan.

Under äldre tider var dubbelt hor belagt med dödsstraff. Genom 1734 års lag blev straffet vanligen böter eller spöstraff. Lönskaläge avkriminaliserades 1864.

Arne Ivarsson

Julkalaset i Stava år 1622

Gästgivargården i Stava har funnits mycket länge. I gamla tider gick en gammal ridstig förbi här. Den gick mellan Stockholm och Jönköping och den var viktig. Den var en riksnerv. Det var innan vägar fanns i Sverige.

Gästgivaregårdarnas historia började redan 1280. Magnus Ladulås föreskrev att det skulle finnas en man i varje by som kunde ta hand om vägfarande. I Kristofers landslag från 1442 föreskrevs att tavernor skulle finnas utmed de allmänna vägarna på två till två och en halv mils avstånd från varandra. Vi kan därför gissa att det i Stava funnits gästgivargård redan på 1400-talet.

Enligt vad som gällde på 1600-talet skulle en gästgivargård ha ett trevåningshus. Första våningen var för *ståndspersoner*, *andra våningen för hederligt folk och den tredje för gement folk*. Det skulle också finnas stallplatser för minst 24 hästar. Vi kan därför anta att Per i Stava hade en fin gård och fina hus, sett till den tiden.

När gästgivargården i Stava kom till var kanske många av de övriga byarna i närheten enbart kronotorp. Stava låg vid Vättern. Holavedsvägen var då bara en ridstig och denna ridstig gick förbi gården i Stava.

Kanske var det under 1500-talets sista hälft som den blivande Holavedsvägen kom till i sin sträckning just på gränsen mellan Stava och Lilla Krokek, ovanför branterna. Men ridstigen hade nog sin betydelse ännu långt in på 1600-talet.

Detta skall ses som en bakgrund till vad jag nu vill berätta mera om, nämligen julkalaset i Stava år 1622. Jag vill i ett annat sammanhang berätta mera om ridstigen, vägen och gästgivargårdarna.

Per i Stava var gästgivare och vi kan anta att det var ett präkligt trevåningshus på hans gård i Stava. Vid julhelgen 1622 var det ganska lugnt. Kanske inte så många resande. Då hade Per bjudit in sina grannar och vänner till julkalas. Det var gamla traditioner.

Det var jul och gästerna fick både mat och dryck. Det började sedan bli sent på kvällen och många hade gått hem, men åtskilliga var ändå kvar.

Värden, Per i Stava, hade *gått avsides för att sova i en kammar*. Kvar i gästbudssalen var Lasse i Kopparp, Olof i Krokek och Per Olsson i Krokek och förmodligen flera. Olof och Lasse hade börjat en *ordkastning* om en legopojke och Olof fällde några okvädinsord och kallade Lasse *en padda och gick sedan sina ärenden ut på gården*.

När Olof kom in igen satte han sig inte på försätet, där han förut suttit utan stod upp i bänken framför Lasse och sa till honom: *Jag vill nu sitta hos dej, min bror. Ja väl, sade Lasse. I detsamma slog Olof Lasse på munnen och i ansiktet många hårda slag och förde honom under sig i bänken och höll honom med den ena handen och slog honom med den andra. Lasse kunde inte komma upp, ty Olof var starkare. Vi kan anta att Lasse blev panikslagen. Han drog sin kniv och stack Olof i buken. Olof sprang upp och sade: Du stack mig din skälm. Sedan levde Olof i tre dygn och därefter dog han.*

Att slagsmålet gått till så som beskrivits, det kunde Olofs granne, Per Olsson berätta, ty han var med och såg allt. Han vittnade härom under ed inför häradsrätten. Hustrun i gården vittnade också. Hon var syster till den dödas hustru Karin. Hon berättade också att slagsmålet hade gått till på detta sätt. Flera personer fanns då inte inne i stuvan.

Den 11 mars 1623 hölls ting i Heda om dråpet. *Efter att allt noga hade rannsakats och skärskådats tog de tolv i nämnden sa-*

ken under betänkande. Hur skulle de döma, antingen till livet eller efter kapitel 12 i Dråpabalken till penningböter?

Nämnden bedömde sedan att själva trångmålet, som dråparen befann sig i, när han låg under Olof i bänken, det var ändå inte riktigt rätt livs nöd som lagen säger i berörda kapitel, eftersom Olof inte brukade något vapen. Därför kunde inte nämnden värja hans liv.

Därför dömdes Lasse Thoresson från livet.

Då steg den dödes hustru, Brita Bengtsdotter fram. Det var hon som med sina barn var målsägande. *Hon bad för dråparen, att han måtte av höga överheten bli förskonad till livet och att han måtte utlägga en kristlig bot.*

Lasse Thoresson var av häradsrätten dömd att mista livet, men denna dom skulle underställas den kungliga hovrätten. Alla dödsdomar skulle gå den vägen.

Den enda hovrätt som då fanns låg i Stockholm. Göta Hovrätt hade ännu inte inrättats. Ärendet drog ut på tiden.

Den 13 mars 1626 togs på tinget i Heda det sista steget i denna rättsprocess. Då meddelades domen från den kungliga hovrätten i Stockholm. Den hade förskonat Lasse Toresson till livet, att han skulle betala till *målsäganden full mansbot, konung och häradsbot oförsummat.*

Så konstaterar rätten, haver Lasse erlagt full mansbot. Därför fälldes nu Lasse att till Konungen betala 13 daler och åtta örtugar, sammaledes ock till häradet efter kapitel 13 i Dråpabalken och fick av målsäganden fridsbrev.

Häradsrätten utsåg Jöns Bengtsson i Stava som rätt målsman för Olof Svenssons barn i Krokek. Han skulle uppta mansboten av Lasse Toresson i Kopparp på deras vägnar. Det var i reda penningar 200 daler i bötespengar och därutöver vänskaps gåva till hustrun två lispund koppar.

Vem var Lasse Toresson? Det vet vi inte. Han hade tjänat som ryttare i Jöns Hanssons kompani. Det hade han gjort bra. Så bra att han fick Kopparps gård som en förläning på livstid. Lasse dog 1661. Hans änka och sonen Tore flyttade till Kulhult. Om dem finns mera att läsa under Kulhult i *Stavabygden-gränsbygden* som finns på internet samt på biblioteket i Ödeshög.

Lasse Toressons bakgrund är okänd. Troligen var han bror till länsmannen Jon Toresson i Ödesiöö och son till nämndemannen och bonden Tore Joensson i Järnstad. Om länsmannen Jon Toresson i Ödesiöö har jag skrivit en särskild berättelse.

Olof i Krokek hade sålunda blivit dräpt vid detta julkalas i Stava 1622. Olof Svensson hette han och hade rötterna i Glassås i Adelöv. Det var troligen genom gifte han kommit till Lilla Krokek. Brita Bengtsdotter hette hans hustru och hon hade sannolikt sina rötter i Stava eller Lilla Krokek. Läs mera om dem under Lilla Krokek i *Stavabygden - gränsbygden*.

Denna berättelse om julkalaset i Stava som slutade med dråp innehåller många direktcitat ur domboken. Jag har gjort dessa citat med kursin, lutande stil.

Arne Ivarsson

Maria Hansdotter

Detta är en berättelse om olovlig kärlek och om vilka problem som i gamla tider då kunde uppstå.

O O O

Ryttartorpet i Narbäck låg högt och hade fin utsikt över Vättern. Man såg Visingsö och man såg Västergötland på andra sidan sjön. En underbar utsikt. Men ryttarhustrun hade annat att tänka på. Hon hade svårt att njuta av utsikten denna sommar år 1762. Hon var djupt orolig.

Ryttarhustrun Maria Hansdotter var med barn. Hennes man, ryttaren Sven Lundgren var sedan fem år kommenderad till kriget i Tyskland. Han kunde inte vara fader till det barn hon väntade. Men vem var då far till barnet frågade sig människorna i

bygden. Ryktena gick. Många trodde si, andra trodde så. Flera män påstods ha haft sina ärenden till Maria.

Maria var dotter till officeren Hans Solberg och hans hustru Karin Hansdotter i Åby Västra Skattegård. Hon hade därmed en välbärgad, rentav förmögen bakgrund. På den tiden gifte man sig inom sitt eget stånd. Varför gifte sig då Maria med en ryttare? På den frågan finns inget svar. Sven Lundgren ansågs kanske vara ett gott parti? Källorna är tysta om detta. På den tiden var det familjen, framför allt fadern, som bestämde vem döttrarna skulle gifta sig med. Kärleken fick komma senare, om den kunde.

Maria hade tre syskon. Det var brodern Jonas och systrarna Stina och Sara. Jonas övertog föräldragården, Åby Fyrbondegård. Stina gifte sig med bonden Jonas Erlandsson i Munkeryd och Sara gifte sig med bonden och nämndemannen Anders Jonsson i Fagerhult. Maria var troligen yngst. Hon var lillasyster. Hon kom som ryttarhustru till ryttartorpet i Narbäck.

Marias fader, Hans Solberg, dog den 22 april 1760, 70 år gammal. Detta resulterade förmodligen i ett arv. Maria var sålunda inte fattig men hennes tillgångar bestod i att hon ägde en viss del av föräldragården, Åby Fyrbondegård.

Marias man var kommenderad till kriget i Tyskland och hon fick sköta sitt ryttartorp ensam, med hjälp av rusthållarna, bönderna i Narbäck.

Vi kan undra över hur en ensam, ung och vacker ryttarhustru hade det. Torpet låg nära vägen. Många resenärer färdades på denna väg. Det var Holavedsvägen, vägen mellan Linköping och Jönköping. Men även från bygden fanns det många som ville hälsa på hos en ensam ryttarhustru. Kanske hade hon svårt att freda sig? Många ville förmodligen hjälpa henne med torpet.

På den tiden var sexuellt umgänge tillåtet endast inom äktenskapet. Men i alla tider har sådant ändå förekommit. Många har under tidernas lopp dömts till döden och avrättats efter sådana brott mot Guds och Sveriges lag.

Sven och Maria gifte sig 1757. Den 8 november 1757 föddes deras första barn, dottern Stina. Därefter dröjde det. Sven var borta vid kriget i Tyskland under fem års tid. Men 1762 var Maria trots detta med barn igen.

Det var vid denna tid som hennes man, Sven Lundgren, kom hem igen efter fem års krigande. Vi kan försöka föreställa oss den oro och ångest Maria hade haft inför detta möte, när hennes man kom hem efter fem års bortavaro – och hon var med barn. Han konstaterade att hans hustru var med barn. Hon berättade för honom att drängen Lars Eliasson i Porsarp flera gånger besökt henne och fått sin vilja fram med henne, och gjort henne med barn.

Sven Lundgren kontaktade länsmannen. Det var en helt naturlig åtgärd. Det var helt enkelt det enda rätta. Han berättade för länsman Fellbom att drängen Lars Eliasson från Porsarp vid kyn-delsmässotiden flera gånger *haft köttslig beblandelse med hans hustru Maria Hansdotter. Hon hade blivit havande och vid Michaeli-tiden framfött ett ännu levande flickebarn.* Det blev en stämning till tinget. Stämningen gällde horsbrott.

Det var den 25 oktober 1762 som Maria födde sitt barn, en dotter som gavs namnet Sara. Det var ett oäkta barn.

Målet kom upp vid vintertinget i Ödeshög den 19 mars 1763. Som misstänkt barnafader hade kronolänsmannen Jonas Fellbom instämt drängen Lars Eliasson i Porsarp. Denne nekade.

Lars Eliassons fader, bonden Elias Östensson i Porsarp, uppgav inför rätten att Maria Hansdotter tidigare berättat att hon blivit våldtagen av en okänd resande. Att hon uppgivit detta kunde intygas av flera vittnen, Margareta Persdotter i Stora Krokek och Kerstin Månsdotter på Holkabergs ägor, Karin Svensdotter på Narbäcks ägor och Sara Persdotter på Kaxtorps ägor.

Maria Hansdotter medgav att hon sagt så. Men hon hade gjort detta därför att Lars Eliasson förmått henne att säga detta.

De fyra namngivna vittnena skulle höras inför rätten. Men Maria Hansdotters svåger, nämndemannen Anders Jonsson i Fagerhult uppgav då att Sara Persdotter från Kaxtorps ägor tidigare straffats för lägersmål med Lars Eliassons morbroder. Därför ansåg rätten att hon inte kunde tillåtas vittna. De tre övriga vittnena hördes, var för sig och berättade följande:

Margareta Persdotter i Stora Krokek, förr bosatt i Lakarp, berättade att hon varit hos Maria Hansdotter vid hennes svåra förlossning. Maria hade då inte namngivit någon barnafader. Hon hade bara önskat att Gud ville hjälpa henne. Därefter blev hon förlossad. Men förra sommaren hade Maria sagt något till henne att *om inte kungen i Porsarp nödgas för tjuveri ställa sin son ur vägen, så skulle det inte behövas för sådan gärning med henne.*

Det är omöjligt att fånga innebörden i detta yttrande. Men det tycks som om Maria ändå ville göra Lars Eliasson till barnafader. Maria försökte nu inför rätten påminna Margareta om att hon sett Maria och Lars tillsammans vid ett kyrkogångsöl i Lakarp våren 1762. Vid detta tillfälle skulle Margareta skilt Lars från Maria i en kammare i Lakarp. Margareta påstod sig inte kunna minnas detta tillfälle.

Kerstin Månsdotter från Holkabergs ägor berättade att Maria för henne sagt att *hon en afton då hon gått nedåt Gränna på allmänna vägen blivit hävdad av en obekant resande herreman. Denne hade i hast stigit av sin häst, gjort av saken och förnjöt henne med sex plåtsedlar samt lovat att hon icke skulle ha någon skada härav.*

Kerstin Månsdotter framhöll ovanligheten i detta. Då hade Maria sagt att *hon väl ville skylla på Lars i Porsarp, men trodde helt säkert att han såsom härtill alldeles oskyldig icke skulle ta på sig detta.*

Det tredje vittnet, Karin Svendsdotter på Narbäcks ägor lämnade en helt lika berättelse som de två andra.

Detta var det underlag som rätten skulle grunda sin dom på.

Två dagar senare, den 19 mars 1763 kom rätten med sitt utslag i målet. Lars Eliasson blev friad. Maria Hansdotter dömdes enligt 15 kapitlet 1 § i Missgärningabalken att böta 80 daler silvermynt. Om hon inte kunde betala böterna skulle hon straffas med tjugo par ris, tre slag av varje. Dessutom skulle hon till Ödeshögs kyrka betala två daler silvermynt samt undergå enskild skrift och avlösning.

Maria Hansdotter var vid denna tidpunkt 32 år gammal.

Hur det gick med böterna framgår inte av handlingarna. Men förmodligen kunde hon betala böterna. Hennes arvsmedel var visserligen bundet i Åby Fyrbondegård. Men kanske fick hon ändå hjälp att på något sätt betala böterna. Men hon var själv omyndig. Hennes man, Sven Lundgren, var hennes förmyndare och måste ge sin tillåtelse. Förmodligen betalades böterna.

Men vem var barnafadern? Ännu hade inte sanningen kommit fram. Vi kan konstatera att Maria gärna ville se Lars Eliasson utpekad som barnafader. Vi kan undra varför.

Någon tid efter detta flyttade familjen Lundgren till ryttartorpet i Munkeryd.

Men ryktena gick i bygden. Så kom plötsligt den stora nyheten att gästgivaren Johan Jönsson i Holkaberg var misstänkt. Det var Maria Hansdotter själv som angav honom som barnafader. Detta var en allvarlig sak. Båda var gifta och målet gällde dubbelt hor. Tidigare var det dödsstraff på sådant.

Vi kan anta att Maria Hansdotter redan från början haft krav på sig att inte nämna gästgivarens namn. Han var en känd och aktad man i bygden. Han ville inte ståta i denna affär. Men till slut stod Maria inte ut för trycket. Hon berättade att det var gästgivaren Johan Jönsson som var barnafader. Denne nekade helt. Han satt en tid häktad i Linköping men han erkände inte. Maria Hansdotter däremot kunde inte neka.

Häradsrättens dom underställdes Göta Hovrätt och insändes dit den 10 december 1763.

Målet hade troligen varit uppe på ett urtima ting under hösten 1763. Anteckningarna i domboken för detta mål har jag inte hittat och därför saknar vi närmare uppgifter. Men vi kan anta att vid detta mål diskuterades Johan Jönssons besök hos Maria Hansdotter i Narbäcks ryttartorp.

Vid sommaringet 1764 kungjordes hovrättens utslag. Maria Hansdotter kunde inte neka. Hennes dom var klar men Johan Jönsson nekade och därför blev målet för hans del *ställt på framtiden*". Han slapp undan.

Men det blev *lite efterslängar*. I bygden pratades det. Johan Jönssons hustru, Anna Jonsdotter, var inte heller belåten. Hon var på krigsstigen.

Maria Hansdotter hade under hösten 1762 haft en väninna hos sig i ryttartorpet. Det var ryttaränkan Karin Svensdotter. Hon hade också varit närvarande när Maria födde sin oäkta dotter i ryttartorpet i Narbäck den 25 oktober 1763. De hade också tillsammans släpat hem lite bränsle till ryttartorpet i Narbäck. Detta bränsle hade de hämtat på Johan Jönssons åkergärde i Holkaberg, inte så långt från ryttartorpet. De hade tillsammans kört hem tre lass. Det hade skett strax före julen 1762. De hade fått löfte till detta av gästgivaren Johan Jönsson.

Men gästgivaren Johan Jönssons hustru var som sagt på krigsstigen, vintern 1764. Hon hade instämt Karin Svensdotter till

tinget. Vi kan anta att det var kärleksbesöken i ryttartorpet som hennes man påstods ha gjort, som låg bakom denna stämning. Kanske hade Karin Svensdotter sett hur gästgivaren besökte Maria Hansdotter och vittnat om detta?

Målet uppkom den 15 mars 1764. Inför tinget försvarade sig Karin Svensdotter med att hon och Maria hade fått löfte av gästgivaren att ta hand om detta bränsle. Denna var närvarande och han kunde inte förneka att han gett detta löfte att hämta bränslet. Därför blev kvinnorna friade vid tinget. Johan Jönsson uppmanades av rätten att från sin sida driva målet vidare, om han så ville. Det skulle han i så fall göra vid nästa sommaring. Men det ville inte gästgivaren

Karin Svensdotter var änka efter ryttaren Lars Ljunggren i Kopparp. Hon bodde kvar någon tid hos Maria, även efter att de flyttat till Munkeryd.

Men i bygden pratades det vidare. Det gick rykten av olika slag. Detta framgår av domboken för 1764. Vid vintertinget den 7 mars 1764 i Ödeshög möttes soldaten Daniel från Stava och Nils ryttare från Hårstorp. Daniel hade instämt Nils för skällsord och tillvitelser. Dessa tillvitelser bestod av att Nils beskyllt Daniel för att också han hade varit i Narbäckes ryttartorp och att han därför lika väl som Johan Jönsson förtjänade att sitta på häktet i Linköping.

Inför tinget nekade Nils till att ha sagt detta. Men två vittnen hördes vid tinget och kunde intyga hans yttranden och därefter erkände Nils sina ord. Han försökte förklara sig med att han hört något löst rykte på bygden om Daniel men detta ville han nu inför tinget återkalla.

Rätten dömde Nils *för tre ohöviska utlåtelse* till tre daler silvermynt i böter, samt att för rättegångskostnaden ersätta Daniel med fyra daler silvermynt.

Skvallret i bygden minskade förmodligen med tiden. Det kostade ju sju daler silvermynt att påstå något i denna känsliga affär.

Marias man, Sven Lundgren blev någon gång omkring 1763-64 ryttare för Munkeryd och familjen flyttade dit. Där hade, som jag nämnt, Maria också en syster. Sven återvände förmodligen till krigen i Tyskland och Maria fick klara sig själv hemma på torpet. Men han var hemma ibland. Det föddes tre barn till i fa-

miljen. Maria 1765, som dog i kopporna 1773, vidare Karin 1767 och Peter 1769.

Från sommaringet 1766 finns en notering om att syskonen sålt sina delar av Åby Fyrbondegård till brodern Jonas Hansson för 1300 daler silvermynt. Det bör på Marias del ha blivit omkring 430 daler.

Maria skymtar i domböckerna även under senare år. Men då var det inte för några kärleksaffärer utan i tvistemål av olika slag. De hade en del pengar utlånade och ibland var det svårt att få tillbaka utlånade pengar och då blev det ett mål vid häradsrätten. Det var Marias arvsmedel som var utlånade åt olika håll. Detta var före bankernas tillkomst. Det var år 1766 som Maria och hennes systrar sålde sina andelar av föräldragården till brodern Jonas. Därmed kom lite pengar på hennes lott.

På torpet hade hon förmodligen ett par kor och lite får och getter. Maria hade också lite tvister som gällde husdjur vid sitt torp.

Vid tinget 1777 hade Maria Hansdotter en tvist med Jöns Svensson i Lakarp. Hon hade köpt en get av Jöns och hon hävdade att geten var sjuk redan vid köpet och den dog senare. Hon hade påtalat detta för Jöns dagen efter köpet och ville häva köpet. Jöns menade att Maria inte nämnt något om detta förrän två veckor senare och tyckte sig då inte ha någon skyldighet att låta köpet återgå. Det var således åsikt mot åsikt.

Målet blev uppskjutet till sommaringet 1778. Då stod parterna åter inför häradsrätten för att fortsätta målet. Efter någon överläggning kom då parterna överens om att upphäva rättegången. Maria Hansdotter skulle av Jöns erhålla 32 skillingar.

Maria Hansdotter levde fram till 1790. Hon avled den 9 april 1790 av hetsig sjuka. Hon blev 59 år gammal. Under hennes sista tio år har jag inga uppgifter om henne. Vi kan anta att hon i lugn och ro bodde och brukade på ryttartorpet i Munkeryd. Hon hade som sagt en syster i Munkeryd.

När Maria dött gifte sig Sven Lundgren med Maria Jakobsdotter Ernström. De flyttade från Munkeryd omkring 1792 till Klämmestorp. Maria Ernström dog där 1801 och Lundgren dog i fattigstugan i Ödeshög 1814, 82 år gammal.

Jag har sökt efter Marias barn i kyrkoböckerna men jag har inga uppgifter om dem. Jag vet inte vart de tog vägen.

Detta var en berättelse om Maria Hansdotter, en kvinna som lät tala om sig på sin tid. När jag har ställt samman uppgifterna om henne har jag funderat lite över henne och hennes situation. Jag känner lite av sympati för henne. Hon kom i svårigheter. Men hon gav inte upp. Hon förde sin kamp vidare, trots dåliga odds. Men hon har inte varit ensam om sådant. Många kvinnor har under årens lopp haft ungefär liknande situation.

Så var det också gästgivaren Johan Jönsson i Holkaberg. Han som påstods vara far till Marias oäkta dotter. Han flyttade till Vallby i Heda omkring 1785 och dog där 1790.

Men utsikten från Narbäcks ryttartorp är lika vacker idag som den var 1762.

Arne Ivarsson

Mordet i Stava 1864

Mordet i Stava var avskyvärt. Det var våldsamt och det var omöjligt att se någon orsak för att slå ihjäl hedersmannen Samuel Svensson. Folk frågade sig varför, och vem. Efter några dagar anmälde sig mördaren självmant. Han hette Erik Johan Svensson.

Oroligt sinnelag

Han hade ett oroligt sinnelag, Erik Johan Svensson. Han plågades av oroliga tankar. Ibland hade han huvudvärk och måste vila sig från sitt arbete. Han hade också skuldkänslor. Svåra, tunga tankar. Han kände sig syndig och var rädd att hamna i helvetet. Hur skulle han kunna undvika helvetet? Hur skulle han komma ifrån sin helvetesskräck?

Han hade bätt Gud om förlåtelse men Gud hade inte svarat. Så hade Erik Johan Svensson det. Hans liv var mycket tungt. Varför fick han inget svar från Gud? Var det kanske så att hans synder inte var så särskilt svåra. Gud kanske bara tog sig an större syn-

der? Hur skulle han då få Gud att svara? Hur skulle han få ro för sina oroliga tankar?

Kanske skulle han begå ett grövre brott, ett så grovt brott att han skulle dömas till döden. Då skulle Gud bli tvungen att ta sig an honom. Då skulle Gud förlåta Erik Johan Svensson och ta emot honom. Därefter skulle han bli avrättad. Men på detta sätt skulle han rädda sin själ från att brinna i helvetet.

Varifrån hade han fått dessa tankar om synd och skuld? Var det i barndomskyrkan där han en gång blivit konfirmerad? Eller var det kanske av de frireligiösa? Detta var i väckelserörelsens tidevarv. Synd och skuld predikades i kyrkor och kapell. Helvetet var en realitet. Präster och predikanter försökte skrämman människa till lydnad, Erik Johan Svensson hade lärt sin läxa. Han var uppskrämd och rädd att få brinna i helvetet.

En vårdag när han var 17 år hade han bedrivit otukt med en ko i ladugården. Då bodde han ännu kvar i föräldrahemmet. Denna synd hade särskilt plågat honom under åren. Varför hade inte Gud svarat på hans böner om förlåtelse?

Men Erik Johan Svensson hade positiva sidor också. Han var en bra bonde. Han var duktig på att sköta sin ekonomi. Allt hade gått honom väl i händer. Redan som 20-åring hade han startat som egen bonde., Han hade då arrenderat en gård i Rinna. Sedan hade han arrenderat Rinna Hellegård, sedan en gård i Ryckelsby. Därefter hade han ägt en gård om 1/8 mantal Lycke. Sedan hade han arrenderat Storlycke gård i Harstad socken.

Sedan två år var han arrendator av en gård i Glänås i Svanshals. Slutligen hade han för 11 510 riksdaler köpt en större gård, Skorteby 1/2 mantal i Vifolka socken. Erik Johan Svensson tog ansvar för sig och sin familj. Ingen kunde säga något annat.

Hans första hustru hette Sofia Persdotter och var från Herrberga. De hade gift sig 1849. Hon dog nio år senare men då hade hon fött honom fyra barn. Två år senare gifte han sig med Kristina Hansdotter från Högby socken. Hon hade fött honom en son. Han hade levat lycklig i båda äktenskapen och han hade haft en god bärning för sig och sin familj. Han kunde till någon del skriva och läsa. Han hade aldrig varit tilltalad eller lagförd för något brott. Han var en skötsam och pålitlig människa.

Men så var det hans oroliga sinnelag. Tankarna malde. Han kände sig som en stor syndare och han fick ingen rätsida på sina

problem. Ständigt återkom dessa skuld känslor. Han tänkte vidare. Kanske skulle han begå ett grovt brott, därefter få Guds förlåtelse, bli avrättad och sedan komma till paradiset. Helvetet skulle gå miste om hans själ. Erik Johan Svenssons själ skulle på detta sätt nå saligheten i Paradiset.

Men ett grovt brott. Det grövsta brottet han kunde tänka sig var att ta livet av en annan människa. Det var mord. Men här fick han inte tveka. Det måste bli så. Det avgörande ögonblicket i hans liv närmade sig.

Söndagen den 24 april 1864 hade dessa tankar helt tagit makten över honom. Han skulle mörda en annan människa.

Mordet i Stava

Tisdagen den 26 april 1864 började han sin resa. På vagnen hade han fem tunnor säd som han skulle sälja på torget i Gränna. Han färdades genom Ödeshög och sedan vägen utmed Vättern. Han passerade Stava.

Han satt där på sin vagn och hästarna lunkade vidare mot Gränna. Han hade på avstånd sällskap med ett par andra bönder. De var liksom han med häst och vagn på väg mot Gränna för att sälja spannmål. Det var bekanta till honom, Anders Andersson i Mark och Sven Gustaf Svensson i Hallberga.

När de kommit till Uppgränna, några kilometer före Gränna, stannade de alla tre och övernattade hos bonden, Johan Arvidsson, så som de vanligtvis brukade göra under sådana resor.

Tidigt nästa morgon hade han tillsammans med sina reskamrater vid sextiden åkt vidare fram till Gränna. På vägen mellan Uppgränna och Gränna passerade han en plats där ett mord hade inträffat för några månader sedan.

Garvaremästare Karlsson från Gränna hade där mördats av sin egen dräng, Ville Tolf. Denne var nu dömd till döden av såväl Vista Häradsrätt som av Göta Hovrätt. Avrättningen var ännu inte verkställd. Den vilade i avvaktan på att Konungen skulle svara på Ville Tolfs nådeansökan. Detta kände Johan till. Mordet var mycket omtalat.

På torget i Gränna hade han snart sålt sin spannmål. Han gick då in i Sjöbergs järnhandel och bad att få se på en hammare. Han fick välja mellan flera olika och han vägde dem i handen och frågade om priserna. Han bestämde sig för en av dem och lyckades pruta ned priset till 42 skillingar. Med denna hammare skulle han mörda en människa. Först hade han tänkt utföra detta mord i sta-

den. Men kanske någon kunde hindra honom där. Bättre då att ta detta under hemvägen från Gränna. Han återvände till sin vagn.

Under någon stund pysslade han om sina hästar. Han skulle nu sätta sin plan i verket. På hemvägen från Gränna skulle han mörda en människa. Han skulle med hammaren slå ihjäl den första människa som han mötte. Vid 11-tiden åkte han ut ur Gränna, på hemväg, utan att tala med någon.

Erik Johan Svenssons vagn rullade norrut på den lilla grusvägen mot Ödeshög. Han passerade Uppgränna, Boeryd och Getingaryd. Hans mordplan var bestämd. Han skulle slå ihjäl den första människa som han mötte utmed vägen. Efteråt kunde han inte erinra sig om han sett någon person tidigare utmed vägen. Något tänkbart mordoffer.

Han kom ända till Stava innan han kunde sätta sin plan i verket. En gammal man kom gående utmed vägen. En åldrad man som kanske inte hade så långt kvar av livet. Bättre så än en ung pojke som hade livet framför sig.

Erik Johan Svensson kände inte denne man, hade aldrig sett honom förut. Vagnen rullade på vägens högra sida. Den gamle mannen kom honom till mötes, gående på den andra sidan, vägens västra sida.

Undantagsmannen Samuel Svensson från Norrgården i Lilla Krokek var på väg mot Stavabyn i ett ärende. Samuel var 79 år och skulle om en och en halv månad fylla 80 år. Samuel var en man med gott anseende. Hans släkt hade i många generationer verkat i Stavabygden och hans förfäder hade haft förtroenden som boupptecknare, förmyndare, nämndemän m.m.

Samuel hade också i sin krafts dagar varit nämndeman. Han var nu gift för andra gången och hade nio barn. Inget av dessa hade övertagit föräldragården utan flyttat åt andra håll. Samuel och hans hustru hade då ett 10-tal år tidigare sålt sin gård. Gården hade då lämnat slakten, men Samuel och hans hustru hade avtalat om ett undantag. På detta undantag hade de ett par kor, ett får med lamm och en gris. Den nye ägaren till gården hette Anders Magnus Jönsson.

Nu var Samuel till fots på väg mot Stavabyn. Han hade korsat den gamla kungsvägen och via en stig kommit ned till den nya vägen, den som byggts i början av 1850-talet, närmare sjön. Han följde så denna väg söderut mot Stavabyn. Han såg en vagn, dragen av två hästar med en man på vagnen närma sig från motsatt håll, från Gränna-hållet.

Det var inget ovanligt med detta. Varje dag rullade vagnar på denna väg. Det var postdiligenser, handelsmän med sina varor, det var bönder på väg till torg och marknader, det var myndighetspersoner. Men denna vagn med dess resenär var ingen vanlig sådan. Det skulle nu uppenbaras.

Tvekade han nu, Erik Johan Svensson? Nej, där fanns ingen tvekan. Han tog sin hammare, lät hästarna stanna och gick den gamle mannen till mötes. Mannen såg undrande ut, höjde ena handen, som till hälsning, eller kanske till försvar, och frågade: *Vad ska det bli nu av?* Detta var Samuel Svenssons sista ord i livet. Handen med hammaren höjdes och med all kraft slogs hammaren mot Samuels huvud. Flera gånger.

Med ett dödligt utseende i ansiktet föll Samuel ihop på diketskanten, mitt i den begynnande vårgrönskan. Erik Johan Svenssons uppdrag, det han själv åtagit sig, var utfört. Han rullade ned Samuels kropp i diket, klev upp på sin vagn och åkte vidare mot Ödeshög. Detta hände någon gång efter klockan två på eftermiddagen.

Något vittne till dådet fanns inte. Han hade under vägen från Gränna inte haft sällskap med någon. Mellan Stava och Ödeshög mötte han en postdiligens. I övrigt träffade han inte någon, vad han kunde minnas.

Hammaren låg kvar bredvid honom i vagnen. När han kom fram till Sväm tog han hammaren och kastade den ut i ett kärr på vänster sida av vägen. Där blev hammaren stående med handtaget pekande rakt upp mot himlen. På andra sidan av vägen låg häradets gamla avrättningsplats. Uppe på berget på höger sida hade åtskilliga människor avrättats. Han tänkte kanske inte på detta just då. Vagnen rullade vidare in till Ödeshögs by.

Där gick han in i handelsboden. Han blev då lite rådvill. Egentligen skulle han anmäla sig för myndigheterna och omtala sitt brott. Han kom så att tänka på sina hästar. Skulle han inte först åka hem med dem och därefter anmäla sig för länsmannen? I handelsboden köpte han lite såpa och en påse kaffeböner. Men han inlät sig inte i samtal med någon. Sedan körde han vidare, hem till sin familj i Glänås.

När han vid 6-tiden i kvällningen kom hem till gården i Glänås möttes han av sin hustru samt dottern. Men han omtalade inte för dem vad han hade gjort, eftersom detta skulle gjort dem ledsna. Han hade sedan under kvällen tillsammans med sin äldste son och drängen Johan gått ut för att reparera gärdesgårdar. Detta arbete avslutade de vid 9-tiden på kvällen. Då gick de till sängs.

Natten blev orolig för Erik Johan Svensson. Hela natten plågades han av tankarna på sitt förfärliga brott. Han vände och vred sig i sängen utan att kunna somna. Klockan fem på morgonen gick han upp och tillsammans med sin son och drängen Johan tömde de en potatisgrop. Detta arbete tog hela förmiddagen. I närvaro av sitt husfolk åt han sedan middag, som vanligt tyst och sluten. Eftermiddagen och kvällen ägnade han åt såningsarbete.

Nästa natt plågades han på nytt av sina förfärliga minnen från händelsen i Stava. Ändå sov han något lite denna natt.

Nästa dag, en fredag, sådde han klöverfrö och ärter tillsammans med drängen under större delen av dagen. Johans tankar bearbetade de hemska minnena men han sade inget härom till sina närmaste.

De visste ännu inget om hans brott. Nu när sådden var klar var han färdig med det mest nödvändiga arbetet. På kvällen satte han sig vid sin chiffonjé och skrev ett brev. Han var som vanligt tyst, han samtalade inte med någon. Han skrev följande:

Christina Hansdotter!

Du skall sköta gården i sommar. Du skall ha Anders och Peter till din hjälp. Korn skall du så där rågen var i fjol, så mycket som är plöjt, på Smedgårdssidan blandsäd, på det oplöjda ärter, potatis på åkrarna bredvid, vicker på det oplöjda nedanför rågen,

Gården i Skorteby skall du inte bry dig om. Oxarna som jag köpt av Angus skall du be att han tar tillbaka. Han lämnar tillbaka en revers på 208 riksdaler, så beskedlig som han är.

Jag kommer aldrig till er mer. Men vi ses i himlen. Giv eder till frid. Gud hjälper eder. Jag måste lida det mina gärningar är värda. Jag sörjer mest för er räkning, mina små barn. Jag tycker detta var bättre än att min själ skulle brinna i helvetet. Nu hoppas jag bli va salig.

Det är svårt för släktingar och anhöriga att höra detta men jag kan inget göra. Jag kunde inte dölja, fast det var svårt. Jag var så förvillad under denna resa till Gränna. Sedan tänkte jag stanna i Ösiö men så for jag hem med hästarna med stor sorg och bekymmer.

Nu orkar jag inte skriva mera. Herren välsigna dig min lilla maka för alla dar vi varit ihopa. Det har varit roligt alltjämt. Mina barn, ha Gud för Edra ögon alltid. Må Gud bevara Eder för att komma i samma frestelse som jag.

Glänås den 29 april 1864.

E J Svensson

Till häradshäktet

När han skrivit brevet ansåg han sig vara klar. Nu återstod bara att anmäla sig för myndigheterna. Han kände en längtan efter detta. Nästa morgon mellan fem och sex lämnade han gående sitt hem innan någon annan vaknat. Han hade med sig brevet som han skrivit kvällen innan. Han vandrade till Ingvaldstorp, där

fjärdingsmannen Johan Hansson bodde. Dit kom han redan före klockan sex på morgonen.

Johan Hansson var inte hemma. Detta omtalade hans hustru. Bedrövad över detta besked sjönk Erik Johan Svensson tungt ned på en stol och lutade huvudet i händerna. Hon frågade honom varför han var så bedrövad. Han berättade då att det var han som utfört mordet i Stava. Hon sände då genast sin dotter för att framföra detta bud till sin man som var i grannbyn Valla i ett ärende. .

Efter en stund kom fjärdingsmannen Johan Hansson. Erik Johan Svensson erkände också för honom att han utfört mordet i Stava och berättade om hur det skett. Han beskrev också för Hansson var han kastat hammaren. Hansson avvisiterade Svensson och fann en mässingskam och en plånbok som innehöll 11 riksdaler, 57 öre. Där hade han också tagit hand om det brev som Svensson skrivit till sin hustru.

Johan Hansson tog sedan med sig honom till åklagaren, kronolänsmannen Moselius, och därefter till häradshäktet. Där lämnades Erik Johan Svensson. Hans uppdrag var utfört. Mordet var klart.

Kronolänsmannens första åtgärd var att åka till Sväm och i kärret återfinna hammaren. Han visade sitt fynd och Erik Johan Svensson medgav att det var den hammare som han slagit ihjäl en för honom okänd man med. Därefter började kronolänsmannen Moselius att utreda brottet. Han höll förhör, han inhämtade utlåtanden från olika håll. Lysings häradsrätt kallades till urtima ting onsdagen den 4 maj 1864 i Ödeshögs Tingshus

I Stava

I landsvägsdiket i Stava låg förre nämndemannen Samuel Svensson med stora krossår i huvudet. Han var medvetlös. En vagn kom rullande söderifrån. På vagnen satt Gustaf Sjöstrand, hans broder Karl Sjöstrand i Järnstad Skattegård och August Petersson i Järnstad Karlsgård.

Vid Stava märkte de att en man låg i diket till vänster om vägen. De stannade vagnen och undersökte förhållandet. Till sin förskräckelse fann de där en man ligga framstupa. Han var illa hanterad i huvudet. Det var levrat blod för munnen. I huvudet var en stor kula, varur blod flutit. Livet hade icke helt slocknat.

De lyfte upp mannen och lade honom på deras vagn, vände och körde med stor försiktighet honom till närmaste gård. Det var Lars Johan Peterssons gård i Stava, ett par hundra meter från platsen. Där träffade de Lars Johan Peterssons hustru. De fick av henne en madrass och i ett vagnsskjul lade de den olycklige.

Några minuter därefter gav mannen upp andan. Sjöstrand kände först inte igen den slagne mannen men när närmare bekanta kommit till platsen stod det klart att den döde var förre nämndemannen Samuel Svensson från Lilla Krokek. Då kände också Sjöstrand igen honom.

Kanske bör jag nämna något om gårdarna i Stava. Ännu vid mitten av 1800-talet fanns bara två gårdar i Stava. De låg samlade i söder, nära bäcken och kvarnen. Genom arvsskifte blev det snart flera ägare och det blev sex gårdar. Mordet skedde ungefär mitt för det som vi idag kallar för Bil-Antons. Men då fanns ingen gård där. Gårdar som vi kallar för Björns, Bil-Antons och Hårds uppstod inte förrän senare. Från mordplatsen var kanske inte ens de två gårdarna i byn synliga på den tiden.

Kronolänsmannen Moselius kom redan samma eftermiddag till Stava. Provinsialläkaren Hoffner kom också, för att utföra en rättsmedicinsk undersökning. Förhör hölls med alla som kunde lämna upplysningar.

Den mördades änka hade underrättats, grannarna likaså. Sedan gick underrättelserna vidare till övriga byar. Gärningsmannen var ännu okänd. Ingen visste vem som var mördare. Människorna i Stava och närliggande byar hade mycket att berätta om gångna tider i bygden. Det var om krig och brand, om pest och rödsot, om ond bråd död, om människor som blivit krossade under vattenhjul i kvarnar, om drängar som krossats under vedlass eller av vältande vagnar. Men ett sådant våldsbrott som nu, ett mord, det hade inte skett i bygden så långt någon kunde minnas.

På 1820-talet hade Jonas Olofsson i Kushult blivit ihjälslagen av en granne, men det var möjligen en olyckshändelse trodde en del. Ett och annat slagsmål hade timat, annars var bygden ganska förskonad från våldsbrott. Något sånt här mord hade inte hänt förut. Människorna kände en stor undran och oro. Den kvällen låste de sina dörrar. En mördare gick lös.

Vid häradsrätten

Den 4 maj började tinget i tingshuset i Ödeshög. Hur Erik Johan Svensson haft det i häktet vet vi inte. Han hade säkerligen varit ett rov för stridiga känslor. Vad hade han gjort? Varför, varför?

Kronolänsmannen Moselius höll förhör med honom i häktet. Erik Johan Svensson svarade villigt och uppriktigt på alla frågor

och länsmannen fick de uppgifter han behövde för att driva målet vidare. Det var uppgifter på människor som kunde lämna upplysningar, dels om Erik Johan Svensson och dels om hela kedjan av händelseförloppet under den dag som mordet skedde.

Inför häradsrätten fick han börja med att på nytt berätta om sig själv. Han berättade att hans föräldrar var bonden Sven Nilsson och Greta Gabrielsdotter i Lundby, Väderstads församling, men att hans föräldrar för länge sedan avlidit. Han berättade att han sedan 20-årsåldern arrenderat olika gårdar, först i Rinna, sedan i Harstad och nu senast i Glänås. Han berättade om sin barndomstid, sin ungdomstid och tiden fram till denna dag, samt inte minst om morddagen.

Ingenting undanhöll han. Han berättade om tidelaget vid 17 års ålder, om sina skuldkänslor. Han berättade om sitt beslut att mörda någon och som skäl för detta att hans själ inte skulle brinna i helvetet utan genom detta sätt få komma till paradiset. Allt detta blev påfrestande.

Plötsligt svartnade allt för Erik Johan Svensson. Han föll avsvimmad till golvet. Förhandlingarna avbröts för den dagen.

När häradsrätten åter kunde fortsätta förhandlingarna den 9 maj 1864 fortsatte han sin berättelse. Han berättade om dagarna efter mordet och om brevet till sin hustru som han skrivit hemma vid sin chiffonjé.

Han tillfrågades så om inte drivfjädern till mordet varit en annan än den han uppgivit. Därför upprepade han att tidelaget vid 17 års ålder gjort hans samvete oroligt. Detta vederstyggliga minne hade förföljt honom. Detta i förening med andra, både uppsåtliga och *svaghetssynder*, som icke var brott mot världslig lag hade orsakat honom ett *mjältsjukt lynne och livsleda*.

Han berättade om skuldkänslorna, om skammen, om försöken att glömma, han släpade fram hela sitt syndaregister, all sin synd och skam, all sin mjältsjuka, all sin ångest och oro. Han berättade om sina försök att slippa sin oro, hur han försökt få Guds förlåtelse men inte fått någon kontakt med Gud. Han hade då kommit att tänka på andra utvägar, att begå självmord. Han hade övergivit denna idé för att inte gå miste om saligheten. Han hade i stället börjat tänka på att begå ett mord, enbart för att då kunna nå en uppgörelse med Gud, få förlåtelse och samtidigt av världslig domstol bli dömd till döden och avrättad, och sedan få ro för sina stridiga tankar.

Han kunde under tårar *icke nog beklaga att han nu berövat en annan människa livet under den falska föreställningen att därigenom göra sig förtjänt av vår Herres nåd.*

Under vistelsen i Gränna hade han övervägt att där slå ihjäl någon människa. Men han hade övergivit denna tanke eftersom det där kunnat komma någon och hindrat honom.

Rättegången fortsattes nu samma dag med vittnesförhör.

Bonden Anders Magnus Jönsson berättade att han med sin familj i flera år bott i samma hus som den nu avlidne Svensson. Denne hade alltid fört en from och stilla vandel. Jönsson hade varit närvarande vid den rättsmedicinska undersökningen som dr Hoffner gjort. Han kunde därvid se att Svensson varit förfärligt sargad i huvudet. Jönsson hade också den 27 april blivit hörd av åklagaren.

Bonden Lars Johan Petersson berättade att den avlidne Svensson under sin levnad varit en god och beskedlig man som icke ofredat någon människa. Petersson hade också varit närvarande vid åklagarens besiktning och förhör. Han hade väl igenkänt den döde. Av märken på Svenssons mössa kunde man klart se att mordvapnet varit en hammare.

Anna Brita Jonsdotter var hustru till Lars Johan Petersson. Det var till deras gård som Samuel Svensson fördes efter anträffandet. Hon hade också hörts av åklagaren samtidigt som maken.

Fjärdingsmannen Johan Hansson berättade om sina upplevelser och iakttagelser i samband med gripandet av Johan, efter att denne hade anmält sig hos honom, och sina samtal med honom. Karl Petersson som varit Johan Hansson behjälplig hördes också.

Efter vittnesmålen beslutade rätten att målet skulle skjutas upp i avvaktan på ytterligare vittnesmål. Svensson återfördes till häradshäktet men överfördes sedan till länshäktet i Linköping.

Den 21 maj 1864 återupptogs målet och Svensson fick nu på nytt frågan om den verkliga grunden och upphovet till mordet. Synbarligen rörd förklarade han att han icke som han tidigare berättat, vid 17 års ålder förövat otukt med en ko. Han hade uppgivit detta som ett motiv för mordet i Stava, i tro att rättegången skulle gå snabbare och att han därefter skulle få utstå sitt straff.

Verkliga bakgrunden till mordet var att Svensson ända från barndomen lidit av mjältsjuka. När han på söndagsmorgonen den 24 april uppstigit ur sängen hade han i minnet återkallat sitt förflutna liv och känt sig vara en så stor och grov syndare, att han

därav nedstämd och utmattad dånat. Hustrun hade fört honom till sängen och sedan han åter kommit till sans hade han ansett sig vara så ohjälpligt förlorad att han då beslutat att vid lägligt tillfälle döda någon människa.

När hans hustru frågat honom om orsaken till bedrövelsen hade han svarat att köpet av Skorteby varit en dålig affär som gett honom bekymmer. Nu förklarade han att denna hans uppgift till hustrun varit en lögn. Han försäkrade sedan att han icke hade annat att tillägga till sin bekännelse, eftersom allt han berättat vid domstolen i övrigt var sant.

Han tillfrågades om han lidit av andra sjukdomar än vad han berättat. Han svarade att han inte kunde påminna sig någon riktigt svår sjukdom, men att han under de senaste tio åren en eller två gånger varje vecka haft så svår huvudvärk att han ibland tvingats lägga sig. Vanligtvis hade han tillfrisknat på kort tid, en dag eller två.

Han uppgav vidare att han inte begått något annat brott än det som han nu själv erkänt. Åklagaren uppvisade den hammare som han funnit i kärret. Svensson erkände att han med denna hammare slagit ihjäl Samuel Svensson.

Handelsbetjänten J P Sjöberg i Gränna berättade inför rätten om hur en *östgöte med besynnerligt utseende och nedlutad ställning* vid middagstiden den 27 april kommit in i butiken och velat köpa en hammare. Flera olika hammare visades och östgöten hade synpunkter på både utförande och pris. Slutligen bestämde han sig för en av dem och fick därefter priset nedprutat till 42 skillingar. Därefter hade han genast avlägsnat sig. Sjöberg kunde däremot inte känna igen Svensson. Många kunder hade varit i butiken den dagen. Erik Johan Svensson medgav att köpet av hammaren tillgått så som Sjöberg omtalat.

Rättens ledamöter beslutade efter överläggningar att flera vittnen borde höras. Målet uppsköts därför och Svensson fördes tillbaka till länsfängelset.

Den 18 juni 1864 återupptogs förhandlingarna. Då hördes Svenssons hustru, Kristina Hansdotter. Hon berättade att hennes man under äktenskapet varit en god make men tyst och sluten. Han var ofta plågad av huvudvärk, så att han ofta om dagarna legat, men vanligen efter en eller två dagars illamående åter blivit frisk. På söndagsmorgonen den 24 april hade han svimmat. För

hustrun hade han då angett att köpet Skorteby hade gjort honom bedrövad. Hustrun hade då icke fäst något avseende vid detta, eftersom hon hört att det icke var någon dålig affär. Hon hade sökt skollärare Ekman för att be honom komma och koppa eller åderlåta mannen. Men Ekman var inte hemma. Huvudvärken hade fortsatt under måndagen. Men hon var van vid sin mans sjukdom och förmodade att allt även denna gång skulle gå bra.

När han på onsdagen kommit hem från Gränna var han *mycket besynnerlig*. Han satte sig på en stol vid sin chiffonjé och lutade sitt huvud mot ena handen. Han sade sig haft sådan huvudvärk att *blodlever uppkastats*.

En granne, August Andersson i Glänås, hade då kommit in till honom och när han fått höra om Svenssons besvär hade han rekommenderat åderlåtning. Hustrun hade flera gånger tidigare uppmanat maken att antingen begagna blodiglar eller åderlåta sig.

Flera grannar hördes inför rätten och alla berättade om Svenssons besvärliga huvudvärk. De gav också bilden av en pålitlig och skötsam bonde. Den närmaste grannen var August Andersson. Denne kunde vitsorda uppgifterna som lämnats av Svenssons hustru, där Andersson rekommenderat åderlåtning. Därvid hade Svensson frågat honom om åderlåtning kunde ske vid tinningarna. Någon sådan åderlåtning hade Andersson inte hört talas om.

Torparen Karl Peter Andersson på Glänås ägor berättade om Svenssons besvärliga huvudvärk. Under 1862 hade han så ont i huvud, bröst och mage att han ofta hade uppkastningar. Svensson vågade aldrig dricka brännvin eftersom han trodde att detta skulle ytterligare öka hans huvudvärk.

Johanna Karlsdotter hade flera gånger haft tjänst som piga hos Svensson, dels under tiden i Ryckelsby och senare på Storlycke. Hon berättade om Svenssons huvudvärk som gjorde att han ofta måste ligga till sängs.

Svensson tillfrågades om han lyssnat till några *läsarepredikningar*. Han svarade att han förra året *avhört två läsarepredikanter*. Det var snickaren Gustafsson vid Kyleberg och en smed i Renstad. Men under detta år hade han inte lyssnat till någon sådan.

Nu hade åtskilliga vittnen hörts i målet. Rätten ansåg det då nödvändigt att genom Kongl. Befallningshavande i länet få upplysningar från vederbörande läkare och fångpredikant. Detta

skulle avse Svenssons sinnesbeskaffenhet. Svensson återfördes därför till länshäktet.

Målet återupptogs den 26 september 1864. Det var fem månader efter mordet i Stava. Åklagaren förklarade att han inte hade flera bevis att framlägga i målet. Sterbhusdelägarna efter avlidne Samuel Svensson begärde ersättning enligt särskild räkning. Svensson själv hade inget att tillägga. Vad som återstod var att till målet lägga bedömningar från läkare, präst och fångpredikant.

Från pastor Kinnander i Svanshals hade i särskilt intyg uppgivits att Svenssons föräldrar veterligen icke lidit av någon sinnessjukdom. Men en äldre broder till Svensson hade till den grad plågats av mjältsjuka att han av intaget gift avlidit.

Allt från sin ungdom har Svensson lidit av svår mjältsjuka förenad med stark huvudvärk och kräkningar. Han har därvid inte kunnat arbeta utan varit sängliggande. Han var under detta tillstånd ytterst sorgbunden och uttalade leda vid livet. Detta orsakade stora bekymmer för hans närstående. De fruktade att han skulle avhända sig livet. Under sina friska perioder har han varit glad, nöjd med sin ställning, mer foglig än häftig, och aldrig våldsam.

Han har icke varit utsvävande eller liderlig och har icke varit begiven på starka drycker. Något religionssvärmeri har icke förekommit. Pastor Kinnander hade för denna sin redogörelse främst hämtat sina uppgifter från Svenssons hustru samt i synnerhet från Svenssons äldre syster, bondhustrun Gustava Svensdotter i Östra Torpa i Rinna socken.

Fångpredikanten P J Knattingius hade haft åtskilliga samtal med Svensson under vistelsen i länshäktet. Han hade därvid sökt utröna de verkliga motiven till dådet, vilka tycktes oförklarliga, om inte Svensson led av vansinne, eller om han hamnat i religionsgrubbel. Fångpredikanten trodde inte på något av detta. Svensson hade under samtalen inte visat någon sinnesrubbing eller minsta oredighet.

I andliga ting har Svensson ett lugn och en trygghet som inte tydde på någon vilseledd uppfattning om kristendomen.

Under tiden i häktet har Svensson också tagit avstånd från sitt tidigare påstående om tidelaget i ungdomen. Detta var ett påstående som han haft enbart för att snabbare komma fram till ett dödsstraff. Svensson har under tiden i häktet även kommit till insikt om den falska föreställning som han tidigare haft, som

ledde fram till dådet. Han kunde själv inte förstå hur en så förfärlig tanke kunnat få makt över honom.

Fångpredikanten ansåg avslutningsvis att *Svensson led av svårmod och tungsinthet. Vid inträdet i fängelset var hans insikter i kristendomen ringa, men han har kommit till en klarare uppfattning samt att han också blivit medveten om sitt brott och att han var bedrövad däröver.*

Läkaren C A Vallin hade på begäran uttalat följande om Svenssons sinnesbeskaffenhet.

Svensson har redan från sin ungdom haft anfall av huvudvärk och kräkningar, åtföljda av nedslagen och sorgsen sinnesstämning. Därvid har han ofta uttalat leda vid livet. Dessa anfall har varit mera vanliga under vartiden.

Svensson är en medelstor, grovt byggd och stark karl. Hans yttre sinnen tycks vara i normalt skick. Han lider inte av några sinnesförvillelser och sömnen säger han vara god. Han ser inte gärna personer rakt i ögonen vid samtal. Han svarar trögt men med fullkomlig reda och sammanhang. Han tycks vara mycket sorgsen och ångerfull över sitt brott, vilket han säger sig nu till fullo inse. Förutom huvudvärken säger han sig inte vara kroppsligt sjuk. Kroppens organ tycks vara i fysiologiskt skick.

För närvarande är han nedstämd och svårmodig, snygg och ordentlig.

Dessa upplysningar har vunnits dels genom samtal med och undersökningar av fången, dels genom rättegångshandlingarna och av skriftliga uppsatser av pastorn i Svanshals samt fångpredikanten.

Beträffande Svenssons sinnestillstånd får jag med stöd av vad sålunda blivit upplyst anse att han för närvarande synes mig fullkomligt klok. Men det är möjligt att han vid tiden för brottet kan ha haft ett anfall av djup melankoli där han inte kunde inse det brottsliga. Detta var doktors utlåtande, i korthet.

Häradsrättens utslag

Häradsrätten var klar för beslut. Alla vittnesmål var klara, alla rättsintyg och andra intyg hade också inkommit. Nu skulle rätten avkunna sin dom

I mer än fem månader hade Erik Johan Svensson väntat på sin dom. Från början hade han sett fram mot en dödsdom och sin egen avrättning. Det var ju därför han mördat Samuel Svensson. Men under tiden i häktet hade han kommit till full insikt om sina tidigare falska föreställningar.

Vi vet inte hur hans inställning var när han mot slutet av september 1864 inväntade sin dom. Klart är att han önskade sitt brott ogjort. Nu ville han säkerligen leva vidare, med hustru och barn.

Den 26 september 1864 kom häradsrättens utslag. Häri konstaterades att Svensson begått ett ohyggligt mord *som skulle med liv gäldas, men vid beaktande av att Svensson vid tillfället haft ett anfall av så djup melankoli att han ej kunnat inse brottsligheten* dömdes han till tio års straffarbete. Därutöver skulle han ersätta alla kostnader för vittnen, målsägare m.fl.

Häradsrättens utslag skulle dock underställas Göta Hovrätt. Efter att utslaget blivit uppläst förklarade såväl åklagaren som Svensson att de var nöjda med utslaget.

Svensson var således nöjd med utslaget och kunde se fram mot tio års straffarbete. Såvida inte hovrätten ändrade domen? Under tiden satt han kvar i länshäktet i Linköping.

Göta Hovrätts utslag

Den 17 oktober 1864 kom Göta Hovrätts utslag. Hovrätten hade granskat handlingarna i målet och hade därutöver infordrat yttrande från Kongliga Sundhetskollegium rörande Svenssons sinnesbeskaffenhet. Det hade däri yttrats att *med fulla skäl kunde antagas att Erik Johan Svensson vid gärningens begående varit av vansinne berövad förmågan att bedöma dess följder.*

Kongliga Hovrätten finner därför att *ifrågavarande brott icke kan Erik Johan Svensson tillräknas och följaktligen icke heller kan till något ansvar i målet dömas. Därför skall också alla kostnader i målet ersättas av allmänna medel.*

Från Kongliga Hovrätten gavs också besked att beslutet skulle kungöras för Samuel Svenssons änka, vidare att Erik Johan Svensson icke längre skulle vara kvar i häktet. Vidare skrevs till *vederbörande att taga sådan vård om Erik Johan Svensson att han icke bliver för allmänna säkerheten vådlig.*

Hur gick det sedan?

Erik Johan Svensson behövde inte avtjäna något straffarbete. Dessutom hade läkare och fångpredikant intygat att Svensson under sin tid i häktet ändrat sig. Han hade kommit till insikt om sin förvillelse.

Han blev ganska snabbt fri och kunde återvända till sin familj i Glänås. Han behövde inte heller betala några kostnader i målet. Det blev staten som betalade det.

Men hur blev det i verkligheten? Kunde han lägga allt bakom sig? Säkerligen inte. Han var en mördare och allmänheten hade kanske svårt att se att han blev fri så snabbt. Kanske fick han höra en och annan kommentar om detta. Han fick nog stå ut med åtskilligt. Hur det var med hans grubblerier och hans huvudvärk vet vi inte. Källorna säger inget.

Hans hustru och barn hade förmodligen också svårt att klara blickarna och ryktesspridningen, kommentarerna i handelsboden eller på kyrkbacken.

Vi vet inte i detalj hur livet blev för Erik Johan Svensson och hans familj. Vi kan bara ana.

Slutord

Det var inte många som kände till mordet i Stava, när jag frågade. Bara ett fåtal människor. Däremot hade man hört talas om att det spökade. Utanför Bil-Antons gård kunde man ibland möta ett liktåg. Med hästar och vagn och allt som hörde till.

I Jättingstad i Heda socken finns en gård som kallas Hammargården. Det var inget officiellt namn, bara ett av folkmun påhittat namn. En gammal knekt hade för länge sedan berättat att namnet tillkommit därigenom att en ägare av gården hade sagt att han skulle slå ihjäl den första människa som kom på hans infartsväg. Han gjorde det också, enligt sagesmannen.

Det skulle visa sig att dessa båda skrönor hade ett samband. Ett mord hade begåtts utanför Bil-Antons gård, långt innan Bil-Anton blev till. Mördaren, ja det var innehavaren av Hammargården i Heda, Erik Johan Svensson. Det var ett brutalt mord, med hammare och hårda slag mot huvudet på den gamle hedersmannen och före detta nämndemannen Samuel Svensson i Lilla Krokek, en grannby till Stava.

Samtidigt kan vi ha medkänsla med Erik Johan Svensson som i många år plågats av skuldkänslor. Hans själsliga våndor hade sin grund i den tidens predikningar om synd och skuld, om helvetet som destination för de som syndat. Så svåra skuldkänslor hade han att han var beredd att slå ihjäl en annan människa och samtidigt själv dömas till döden och bli avrättad. Han hade mitt i alla sina själsvåndor kommit fram till en lösning där hans själ ändå skulle komma till himlen.

Men det var inte bara Erik Johan Svensson som drabbades. Även hans hustru och barn drabbades. Hur mycket de fick lida vet vi inte, inte hur många vaknätter de hade. Inte hur mycket skam eller vanära de fick stå ut med inför grannar och bekanta. Vi kan anta att de såg allt detta som goda skäl att senare emigrera till Amerika.

De fyra första barnen föddes i första giftet och de två sista i andra giftet. Men Johan Vilhelm dog som synes 1862. Familjen hade också en dräng. Från 1864 kom också en piga som hette Mathilda Hansdotter, född 1831-08-10 i Skänninge.

Hon var en yngre syster till Stina Maja Hansdotter. Hon kom till familjen i deras svåra tid, förmodligen redan under den tiden som Erik Johan Svensson satt häktad. Hon stannade sedan kvar i familjen.

I november 1865 flyttade hela familjen till Heda. Där arrenderade han en gård i Vallby, Vallby Aspegård om $\frac{3}{4}$ mtl. Med i denna flyttning följde också Mathilda Hansdotter samt en dräng. Aspegården var en relativt stor gård.

År 1870 flyttade familjen till Vallby Norrgård. Den var på ett mantal och Svensson arrenderade denna. Vi kan konstatera att här föddes tre barn till i familjen. Men Stina Maja Hansdotter dog 1874.

År 1875 flyttade familjen till Jättingstad Mellangård. Där hade Johan köpt en gård om $\frac{1}{4}$ mantal,

År 1875 gifte sig dottern Mathilda med bonden Edvard Teodor Andersson, född i Svanshals 1850. De var sedan bönder i Skramlan i Stora Åby.

Stina Maja Hansdotter avled den 6 februari 1874 av bröstinflammation. Erik Johan Svensson avled den 18 september 1880 av förkylning. Båda begrovs på Heda kyrkogård. Hustruns syster, Mathilda Hansdotter, stannade kvar i familjen.

Dottern Kristina Vilhelmina och sonen Frans Oskar emigrerade till Amerika 1876. Äldste sonen Axel Petrus (Pontus) emigrerade år 1879 till Amerika. Han återkom den 4 mars 1881 men återvände till Amerika den 12 september 1881. Samtidigt avreste samtliga hans syskon samt hans moster, Mathilda Hansdotter, till Amerika. Hans äldre syster, Mathilda Svensdotter utreste tillsammans med hela sin familj.

Här skulle berättelsen kunna vara slut. Jag vet inget mera om denna familj, om deras öden i Amerika. Vi skulle gärna vilja veta mera. Kanske kan vi någon dag få veta fortsättningen?

I trakten söder om Heda berättas än idag om att det i Jättingstad för länge sedan bodde en man, som fick ingivelsen, att han skulle slå ihjäl den första människa som kom på hans infartsväg. Han gjorde det med en hammare. Så berättade denna skröna. I folkmun fick gården därefter namnet Hammargården, vilket namn den har än idag.

Vilhelm Tolf som slog ihjäl sin arbetsgivare, garvarmästaren Carlsson, dömdes att mista livet, både i tingsrätten och i hovrätten. Konungen avslog hans ansökan om nåd och avrättningen verkställdes onsdagen den 24 augusti 1864. Många åskådare var närvarande.

Dessa båda mord visar flera olikheter. Det mord som Vilhelm Tolf utfört var ett rånmord, utan förmildrande omständigheter. Johan Svensson däremot hade utfört sitt brott under en så djupgående melankoli, att *han av vansinne varit berövad förmågan att bedöma följderna av sitt brott*. Han kunde därför inte dömas till ansvar för sitt brott.

Ur Gännatidningen onsdagen den 7 maj 1864

Förliden onsdag den 27 april var arrendatorn Johan Svensson från Glänås, Svanshals socken, till Gränna för att avyttra spannmål. Under hemfärden träffade han en gammal man, Samuel Svensson från Lilla Krokek, Ödeshögs socken, gående på allmänna vägen mellan gårdarna Stava och Lussebo, vilken han överföll, slog honom med en hammare i huvudet flera slag så att han dog. Mördaren gick själv i lördags till fjärdingsman Hansson och anmälde förhållandet och har vid häradsrätten i Ödeshög erkänt att han köpte en hammare i Gränna i avsikt att därmed mörda vilken människa han först kunde anträffa och hade ämnat att slå till den förste han på stadsgatan händelsevis kunde påträffa, men fann vid närmare eftersinnande vara oklokt enär han dels kunde blivit hindrad, så att det rysliga dådet ej hunnit fullbordas, och dels tänkande på sina hästar som han själv ville hemföra. Innan det nu nämnda offret för hans mordlystnad anträffades, fick han en kvinna i sikte, som han då ämnade slå ihjäl men varseblev i detsamma tvenne karlar i närheten varför han försiktigvis uppsköt dådet. Emellertid träffade han kort därefter den

gamle hederlige gråhårsmannen Samuel Svensson som i sitt 80:e levnadsår gick i all fridsamhet, ej anande något ont, och förpassade han med några kraftiga hammarslag i hast honom till evigheten. Anledningen varför han nödvändigtvis måste döda någon uppger han själv vara att han vill dö, men ej mörda sig själv, ty han finge då ej tid att avbedja sin sista uppsåtliga synd. Mannen har enligt uppgift varit väl anskreven och ansetts för en from och arbetsam människa samt god familjefader. Religionsgrubbel har gjort denne man, liksom mången före honom kollrig.

Östgöta Correspondenten 3 maj 1874

Herr kronolänsmannen Moselius har till länsstyrelsen inrapporterat att den 27 april omkring klockan 3 på eftermiddagen påträffades 80-åriga undantagsmannen Samuel Svensson från Lilla Krokek i Ödeshögs socken, liggande nära död och liksom undan gömd bakom albuskar i ett dike vid landsvägen å Stava ägor. Enligt läkarundersökning vid sextiden på kvällen befanns Svensson redan avliden. Huvudskålen var på ett par ställen så sönderslagen att hjärnan var synlig. Hans mössa visade att mördaren använt en vanlig skohammare.

Den 29 april anmälde sig brukaren Erik Johan Svensson från Glänås såsom mördare. Han häktades och därefter påträffades mordvapnet där Svensson uppgav sig ha kastat den. Det kunde inte synas någon anledning till mordet men Svensson uppgav orsaken vara att han fått i sitt huvud, det han ovillkorligen måste mörda en människa innan han kunde bli salig. Han köpte därför en hammare vid torgbesök i Gränna förliden onsdag med fattat beslut att därmed mörda den första människa han träffade på hemvägen, såvitt lägligt var.

Källor:

Domböcker, kyrkoböcker, tidningar samt muntlig tradition.

Arne Ivarsson

Dråpet i Börstabol 1684

Den 10 april 1684 hölls extrating i anledning av ett dråp i Börstabol. Tinget hölls i gästgivargården i Holkaberg. Som nämndemän från bygden ingick i häradsnämnden krögaren Nils Bryngelsson i Holkaberg och Anders Jonsson i Stava.

Det var ett mycket sorgligt ärende som häradsrätten här hade att ta ställning till. Från Vadstena slottstorn framfördes inför rätten en fängslad pojke, Sven Månsson, endast 16-17 år gammal.

Han anklagades för att med en bössa ha skjutit ihjäl pigan Anna Stensdotter Börstabol. Dråpet hade skett söndagen den 23 mars 1684.

Som vittnen hördes drängen Per Persson i Holkaberg, pigan Karin Nilsson i Börstabol och ryttaren Lars Persson från Bultsbols ägor. Enligt vittnesmålen tilldrog sig händelsen enligt följande:

Sven Månsson skulle på uppmaning av sin husbonde, Anders Jönsson i Börstabol, gå till Nils i Glasfall och återlämna en bössa som varit till låns i Börstabol för att skjuta räv. Bössan låg på ett bord inne i huset och var laddad. Sven hade av sin husbonde tillsagts att vara försiktig med bössan. Sven kom så ut ur huset med bössan på armen.

Husen i Börstabol låg ganska tätt. Det var endast nio steg mellan husen, där de låg på en linje på västra sidan om gårdsplanen. När Sven kom ut ur huset stod pigorna Anna Stensdotter och Karin Nilsson i dörren till Jöns Nilssons stuga. Det var då som olyckan skedde. Ett skott gick plötsligt av och det träffade Anna Stensdotter i huvudet. Hon föll omkull och var död. Sven märkte ingenting av detta förrän Karin Nilsson ropade till honom. När han då upptäckte vad som skett blev han förtvivlad, kastade ifrån sig bössan och ropade: *Gud nåde mig, och grät bittert.*

Vid rannsakingen framkom att Sven var en stilla och pålitlig pojke. Han hade varit i tjänst hos Anders Jönsson i snart fyra år. Dessförinnan var han hos Gösta i Skrädeberg ett år och dessförinnan hos befallningsmannen Anders Skog i Skärstad 1½ år och hos Per i Mark ett år. Alla dessa var belåtna med honom. Vad han tjänat har han gett till sina fattiga föräldrar som bodde i en backstuga. Hans föräldrar var med på rannsakingen och bad inför rätten med *gråtande tårar om nåd* för sin son.

Svens husbonde, Anders Jönsson, tillfrågades varför han icke gått till kyrkan denna söndag. Om han gjort det hade denna skadan aldrig blivit gjord. Anders Jönsson svarade att *vi kunde inte komma åstad för allt vatten i kärr och ängar som nu är i islossningen och för den långa vägen.* Han tog sina socknemän till vittnen härpå.

Målet blev uppskjutet för att länsmannen skulle göra vissa undersökningar på platsen. Därefter kom målet åter upp den 9 maj samma år. Då tillfrågades Sven om han kunde gå ed på att gärningen inte skedde med hans vilja. Han svarade att det ville han gärna göra.

Grannarna runt omkring ville också gå ed med honom att det inte skett med hans vilja.

Av rättens beslut framgår att Sven Månsson låtit sig godvilligt fängslas och att han gråtit mycket över vad som skett.

Rätten dömde Sven Månsson till böter för begånget dråp med våda.

Anders Jönsson som med sitt husfolk denna palmsöndag utan förfall varit hemma från kyrkan fick böta för det. I höstetingets protokoll för 1684 har antecknats att drängen Sven Månsson inte kunde betala sina böter. Det är då möjligt att han fick kroppsstraff i stället. Om detta har jag inga uppgifter.

Jag har sökt efter uppgifter om Sven Månssons bakgrund. Han var född omkring 1668 men det är okänt var. Detta var innan kyrkoböcker började föras.

Arne Ivarsson

Dråpet i Gyllinge

Det spökar på Gyllinge gårde

Det spökar på Gyllinges gårde, utmed vägen mellan Gyllinge och Gåsabol. Ingen har kunnat beskriva spöket. Men det finns de som sett det.

Någon har berättat att *det inte gick att cykla förbi platsen, någon höll igen och man var tvungen att gå av cykeln och leda den en bit*. Så har det beskrivits.

Många äldre personer har berättat att det spökade på Gyllinges gårde. Spökplatser är ofta förknippade med allvarliga händelser förr i tiden. Dessa händelser har långt senare gett upphov till spökhistorier. Men fanns det några fakta bakom denna berättelse?

Jag har i många år forskat i min hembygds historia. Jag har inte funnit något i kyrkoböckerna som kunnat berätta om Gyllinges gården.

En tid trodde jag att spökplatsen låg närmare Flinkatorpet och Ärliatorpet just vid gränsen mot Stora Smedstorp. Dessa torp låg också utmed den gamla vägen mellan Gyllinge och Gåsabol. Där dog Johan Ärlig natten före julaftonen 1828. Han *frös ihjäl, inte långt från sin hydda, där han bodde ensam*. Var det kanske Johan Ärlig som spökade?

Hembygdsforskaren Harry Ström berättade en gång för mig om *häradsbosen* Kumling, som tagit livet av sin hustru. Vi talades vid ett par gånger om detta men Harry Ström avled innan vi hann bli färdiga.

Mordplatsen hade jag ingen upplysning om. Denna uppgift fick jag senare, i februari 2002. Yngve i Stavreberg ringde mig. Han hade då påmint sig något som hans far berättat för länge sedan. Det gällde Kumling som i Gyllinge hade slagit ihjäl sin hustru. Det skulle ha skett 1855.

Jag fick här en anledning att studera domböckerna för detta år. Jag fann vad jag sökte. Målet handlade om dråp och dråparen hette Kumling.

O O O

Onsdagen den 21 mars 1855 var häradsbosen Johan Peter Johansson Kumling med sin hustru, Maja Stina Håkansdotter, på uppdrag i Gyllinge. Besöket gällde Mellangården i Gyllinge hos Johannes Andersson och hans hustru Sara Alexandersdotter. Uppdraget var att dra huden av en häst. Sådant var häradsbosens, avdragarens ämbetsåliggande.

När jobbet var klart i Gyllinge begav de sig på hemväg. Det var vid fyratiden på eftermiddagen. De bodde i Sunneby och deras hemväg var vägen från Gyllinge till Gåsabol och sedan via

Tällekullen hem till Sunneby. Men det rådde osämja mellan markarna. De grälade. Det gällde deras bostad i Sunneby och deras hyresvärd. Kumling var svartsjuk och arg. Han misstänkte sin hustru för otrohet och hans inre var i uppror. Han bestämde sig för att döda henne.

De hade kommit endast ett par hundra meter på vägen mot Gåsabol när Kumling tog upp en stor sten från ett stenrös. Med den slog han sin hustru i huvudet. Hon föll ihop och blev liggande på vägen. Han slog henne då ytterligare ett slag med stenen över hennes vänstra öga. Sedan gick han vidare. Hustrun låg kvar på vägen och han trodde att hon var död.

Han passerade Vassatorpet, Flinkatorpet och Ärliatorpet och kom in på Gåsabols marker. Han passerade första gården. I nästa gård lyste det i ladugården. Han mötte där bonden Johannes Vissman. För honom berättade Kumling att han slagit ihjäl sin hustru och att hon låg kvar på vägen mot Gyllinge. Han begärde att Vissman skulle föra honom till häktet.

Vissman uppgav att han av sjukdom var förhindrad till detta och Kumling vandrade då vidare. Han passerade Tällekullen, Kulhult, Harsbol och Bultsbol. Det var en vandring på mörka, dystra vägar.

När han kom till Gumby gick han in hos Johannes Persson. Denne frågade var han hade sin hustru. Kumling berättade då att *hon tagit en annan tur.*

Kumling kom inte förrän på morgonen nästa dag hem till Sunneby. Där berättade han för Peter Jonsson och hans hustru att han dagen innan slagit ihjäl sin hustru på Gyllinge gårde. Senare på dagen anmälde han sig för kronolänsmannen Moselius. Han erkände att han slagit ihjäl sin hustru och blev på egen begäran insatt i häradshäktet.

Lördagen den 24 mars 1855 sammanträdde Lysings häradsrätt med anledning av dråpet i Gyllinge.

Kumling fick först berätta om sig själv. Han berättade att han var född den 15 november 1821 på Allmänningen i Stora Åby socken. Hans föräldrar var avdragaren Johannes Kumling och Anna Brita Andersdotter. De levde fortfarande och bodde kvar där.

Han berättade att han i sin barndom fått hjälp av fattigvården fram till dess att han kunnat ta egen tjänst. Han hade sedan haft

tjänst i Jonstorp och Ingabola. Därefter hade han en tid haft arbete i Stockholm.

Sedan flyttade han tillbaka till föräldrahemmet. Han blev då antagen till avdragare för Ödeshögs socken. Då gifte han sig också med Maja Stina Håkansdotter. Hon var änka efter avdragaren Karl Peter Johansson. Denne var Johan Peters äldre broder. Han gifte sig således med sin broders änka. Maja Stina var 29 år äldre. Det var på det sättet som Kumling kom in i detta arbete. De gick omkring i socknen och arbetade tillsammans.

Kumling har inte åtalats för något brott *eller varit ute för annat äventyr än att matmodern under hans tjänst så förälskat sig i honom att hon följt Kumling till Stockholm. Efter en tids sammanlevnad där hade de åtskiljts.* Detta är Kumlings egna uppgifter.

Om det nu aktuella brottet berättade Kumling under tårar att Maja Stina Håkansdotter varit mera än 60 år gammal, grälaktig och begiven på starka drycker. Trots detta har han hållit henne lika kär, som om hon varit en ung, vacker flicka.

Vid jultiden för några månader sedan hade han fått skäl att misstänka henne för en brottslig bekantskap med Peter Persson i Sunneby, hos vilken de då bodde. De hade också grälat om detta. Kumling var förtvivlad av svartsjuka, helst som de låg i samma rum som Peter Persson.

För att försöka återkalla det goda förhållandet mellan dem flyttade de på måndagen från Peter Persson till Peter Jonsson, också i Sunneby.

Hustru var missbelåten med detta och grälade oavbrutet. Hon ville flytta tillbaka till Peter Persson. Kumling hotade henne då till livet men hon rättade sig ändå inte. Hon blev i högsta grad uppretad. Hans vrede hade inte heller stillats. Så var förhållandet dem emellan när de varit i Gyllinge och begav sig på hemväg. Hon hade då också fått några supar. Hon fällde i början av deras vandring hemåt några förolämpande yttranden.

Som följd av dessa yttranden samt de skäl till svartsjuka som hon förut gett honom beslutade han sig för att dräpa henne. Han tog en större sten från ett stenrös och slog henne med stenen på hjässan. Hon stupade till marken och han antog att hon var död. Han gav henne ytterligare ett slag på vänstra sidan av huvudet, över ögat.

Kumling fortsatte sedan sin vandring och kom till Gåsabol. Där hade han för Vissman omtalat sitt brott, som han innerligen önskade få med livet sona. Men han tvingades att vandra vidare hemåt, ensam.

Rätten konstaterade att Maja Stina Håkansdotter inte hade någon känd släkting.

Därefter hölls vittnesförhör med bonden Johannes Vissman i Gåsabol, Johan Jonsson i Tällekullen, Karl Bank i Harsbol och Johannes Persson i Gumby, vidare med pigan Maja Lisa Persdotter och bonden Johannes Andersson i Gyllinge och Peter Jonsson vid Sunneby.

Johannes Vissman berättade att Kumling i onsdags mellan 4-5 på eftermiddagen kommit till honom och berättat att han slagit ihjäl sin hustru. Kumling hade också begärt att Vissman skulle föra honom till häktet. Vissman omtalade att han av sjukdom var förhindrad. Han såg att Kumling var ledsen när han begav sig från Gåsabol.

Johan Jonsson berättade att han och Karl Bank i torsdags medföljt fjärdingsmannen till Gyllinge. De hade där synat en sten nära ett stenröse. Sedan hade de hos Johannes Andersson i Gyllinge träffat Maja Stina Håkansdotter som då i det närmaste varit död. Hon hade ett hål över vänstra ögat samt två uppe i huvudet.

Karl Bank berättade lika med Johan Jonsson men uppgav att han sett Stina ha mer än ett hål i pannan och ett uppe i huvudet.

Johannes Persson berättade att Kumling på onsdagen kommit till honom. Han var då ovanligt tyst. På fråga var hustrun fanns hade han sagt att hon *tagit en annan tur*. Han hade också sagt att hustrun var *en len ranka, ovettig, stygg och begiven på fylleri*.

Peter Jonsson berättade att Kumling varit alltför enfaldig och beskedlig mot sin hustru, och att hon ständigt var böjd för gräl och begiven på starka drycker. När Kumling i måndags flyttade till vittnet hade Kumling uppgivit att hustrun haft brottsligt umgänge med deras förra värd, Peter Persson.

Pigan Maja Lisa Persdotter berättade att makarna Kumling i onsdags på eftermiddagen varit hos hennes husbonde Johannes Andersson. En stund efter att de gått därifrån hade en pojke omtalat att hustrun Kumling fanns ute på bygatan och behövde hjälp. Hon gick då ut och mötte där pigan Eva Lotta Johansdotter ledande hustru Kumling. Hon uppgav att hon blivit slagen av sin man och infördes i Johannes Anderssons stuga. Där vårdades hon till torsdagsaftonen, då hon avled.

Hon hade där legat som om hon sovit. Hon hade inte talat något sedan hon anträffades och då berättat om vad som hänt henne. Hon var blodig i ansiktet och hade ett hål över vänstra ögat samt ett uppe i huvudet.

Johannes Andersson, bonde i Mellangården i Gyllinge, berättade att han inte varit hemma under eftermiddagen den aktuella dagen. Han kom hem mellan 9-10 på kvällen. Då låg hustru Kumling och syntes ha en god sömn. Han hörde henne inte klaga. På torsdagsmorgonen försökte han tala med henne men fick inget svar. Han övervägde om hon skulle skjutas till Ödeshög. Han hörde då omtalas att hon skulle blivit slagen av sin man med en sten på Gyllinge gårde. Han fann där en sten.

Vittnesmålen upplästes och erkändes vara riktigt antecknade. Men Maja Lisa Persdotter påpekade att hon hört hustru Kumling uppge att hon fått ett slag i huvudet och ett för bröstet.

Den av Johannes Andersson uppvisade stenen med vilken Kumling erkände sig ha dräpt sin hustru, var ungefär tolv tum lång, 6 tum bred och 4 tum tjock.

Rannsakingarna fortsattes den 7 april och därefter den 25 april 1855. Kumling förvarades under tiden i länshäktet.

Läkarundersökningen företogs i sockenstugukammaren vid Ödeshögs kyrka den 28 mars 1855. Av protokollet framgår följande:

Efter att hava levat mycket illa tillsammans med hustrun, som skall hava varit 60 år gammal, begiven på brännvin och därjämte otrogen, skall avdragaren Johan Peter Johansson Kumling onsdagen den 21 mars i sällskap med sin hustru ha varit i Gyllinge by på förrätning. När de omkring kl. 4 på em. var på hemväg hade makarna Kumling kommit i gräl, och då gumman som på stället fått ett par supar, på vanligt sätt blev kaxig och förolämpande hade mannen från ett stenrös tagit en större sten och givit henne ett slag i huvudet så att hon nedfallit sanslös på marken. Då Johansson märkte, att hon rörde på ena foten, gav han, enligt egen uppgift för att förkorta lidandet ett slag till med samma sten. Han trodde sedan att hon var död och begav sig skyndsamt till närbelägna gården Gåsabol. Där hade han för bonden Johan Vissman meddelat händelsen och påyrkat att Vissman skulle följa honom till kronolänsmannen, där han själv ville angiva sitt brott. Men då denne inte hade tid har Johansson bett Vissman ombestyras, att hustrun bleve från stället avhämtad. Men även det har han inte brytt sig om. Emellertid hade hustrun återfått medvetandet och återvänt till Gyllinge. Där har hon berättat att hennes man slagit henne i huvudet med en stor sten. Hon blev uppvärmd och nedbäddad i en soffa, där hon tycktes finna sig gott. Men påföljande morgon den 22 mars befanns hon

vara död. Mannen Johansson fullföljde sitt angivande och är nu åtalad.

Detta var läkarens berättelse, förmodligen grundat på vad länsman Moselius berättat för honom.

Från läkarundersökningen hämtar vi följande:

Yttre besiktningen visar en blånad omkring högra ögat och själva ögat blodsprängt, snett över vänstra ögat ett sår av en bankostyvers storlek, betydlig blånad omkring det och detsamma mycket blodsprängt. Levrät blod i näsborrarna. Över vänstra kindbenet också en blånad ävensom under högra bröstet svåra, tvärhands vidd. För övrigt inget anmärkningsvärt vid yttre besiktningen.

Inre besiktningen visade mycket blod under och omkring såret i huvudet. Huvudskålen var krossad i flera bitar på en yta av 2 x 1½ tum. I bröstregionen var andra, tredje, fjärde, femte och sjätte revbenen på höger sida avbrutna. Det konstaterades inre och yttre blodutgjutning.

På grund av skadorna uttalade läkaren att Maja Stina Håkansdotter dött av frakturerna på kraniet med påföljande blödningar samt av frakturerna på revbenen med de blödningar och inflammation som där blivit. Skadorna hade tillkommit genom den misshandel som hon dagen före sin död, den 21 mars utsatts för av sin man då han efter sin egen bekännelse slagit henne i huvudet ett par gånger med en stor sten.

Den 28 april 1855 dömde Häradsrätten Kumling för dråp att mista livet genom halshuggning. Denna dom skulle underställas Göta Hovrätt.

Den 30 juni 1855 höll Lysings Häradsrätt på begäran av Göta Hovrätt kompletterande vittnesförhör.

Pigan Eva Lotta Johansdotter berättade att hon onsdagen den 21 mars på eftermiddagen fick kännedom om att en kvinna fanns ute på gården och att hon illa jämrade sig. Hon anträffade där hustrun Kumling, blödande ur flera sår på huvudet. Hon hjälpte henne in i Johannes Anderssons bostad i Gyllinge. Där fick hon vid spiselvärm värma sig. Hon var alldeles förfrusen. Sedan tog de av en del av kläderna och bäddade ned henne i en säng. Hon hade där legat tyst och stilla.

Peter Jonsson berättade att makarna Kumling tidigare bott sex eller sju veckor hos honom samt också de fem sista dagarna före dråpet. Kumlings hustru var begiven på starka drycker. När hon var överlastad grälade hon oupphörligen på Kumling. På grund

härav hade de fått flytta från Peter Jonssons bostad. De hade sedan bott hos Peter Persson på Sunneby ägor till mitten av mars. Då hade Kumling kommit till honom och bett att de på nytt skulle få bo hos honom. Kumling hade då också berättat att hustrun plägade brottsligt umgänge med Peter Persson.

Häradsrättens dom stod fast men målet underställdes på nytt Göta Hovrätt.

Även Göta Hovrätt dömde Kumling att mista livet genom halshuggning.

Förmodligen fick Kumling hjälp med att ansöka om nåd hos Konungen. En sådan skrivelse kom till Kungl. Maj:t den 16 oktober 1855. Vi kan anta att Kumling under tiden fick sitta på länshäktet i Linköping.

Den 4 februari 1856 har beslut från Konungen kommit.

Det konstaterades att beslutet i Göta Hovrätt varit på lag grundat. Men med avseende på förekomna omständigheter har Konungen av nåd förskonat Kumling från straffet och tillåtit att han må i stället umgälla sitt brott med tjugoåtta dagars fängelse vid vatten och bröd samt tio års straffarbete. Beslutet undertecknades på Stockholms slott den 7 januari 1856

Här skulle berättelsen om dråpet i Gyllinge kunna sluta. Men vi bör titta lite närmare på denne man, Bosa-Johan, som kanske var hans vardagliga namn.

Vi kan anta att han började avtjäna sitt straff i februari 1856. Först 30 dagar på vatten och bröd, sedan tio års straffarbete.

Detta betyder att han någon gång 1866 borde ha återkommit till sin hembygd. Men han tycks ha varit obefintlig.

Enligt prästen i Stora Åby inskrevs han i kyrkoboken 14 januari 1902 efter att han i många år varit *oskriven*. Han intogs i Åby fattighus och dog där den 10 januari 1906.

Men det finns mera uppgifter om Bosa-Johan. Kanske har Johan återkommit efter straffarbetet och sedan bott i en jordkula på Göleryds ägor. Uppgifterna kommer från ett kompendium som i åtskilliga år funnits på biblioteket i Ödeshög och använts i studiecirkel för pensionärer.

Originallet Bosa-Johan

Bosa-Johan var som de flesta jag minns barnsligt snäll. Han bodde i en jordkula i Göleryds östligaste del. Syrenbuskar vittnar än idag om var han hade sin boplats.

Johan var av Häradsrätten uttagen till *bose*. Att slakta den gödda kalven var en hederssak, men att *mörda* ett djur var en helt annan sak. Det fick ingen annan än bosen göra. Katt, hund och även häst ingick bland dessa djur som bosen fick avliva. Bosen hade tillstånd av häradsrätten att få tigga. Johan kom ofta till min mors föräldrahem i Böneryd.

Det hade snöat en höstdag när Bosa-Johan kom till Böneryd. När *tröskarna* kom in för att dricka förmiddagskaffe var han med. När karlarna stampade av sig snön slog även Johan av sina bara fötter i förstubron, men det var på byxorna. "Si likväl", sa Johan, *ja skulle länge den kortaste byxbenen, men råkade ta fel*. Det var ett tanklöst misstag. Johan hade dock gjort ett än värre misstag när han kastat en hästklamp på sin gumma. Klampen hade träffat tinningen och hon dog. För detta hade Johan fått sitta i fängelse i två år.

En dag kom han till Fällan där de ett par dagar tidigare hade *mistat en kviga*, som de grävt ned. Han gick till Johan i Fällan och de kom överens om att de skulle dela kvigan. Blodet hade runnit av i rödsjukan och kroppen hade legat svalt i jorden. *Si likväl*, sa Johan, *den där Johan i Fällan han var förskräcklig, han ville ha halva hjärtat med*.

Angående uttryck, så använde Johan *si likväl*. Andra uttryck som då var vanliga var *tro dä* och *Nå* i stället för många idag säger "va" och "liksom" mm.

Bosa-Johan berättade om sin tvätt. *Si likväl, tvättar de gör jag smidigt, ja hänger fast dom i vattenfallet nedanför berget*. Han åt ekorrar, *Si likaväl, de hoppar ur grytan, men jag lägger på locket. Spadet smakade kåda, men det andra var gott*.

Det var rätt så mysigt hos Johan. Att sitta där vid halvbrunnen brasa. Han tog fram brandringen och köttgrytan, kortleken och pratade om äventyren i sitt yrke.

Gustaf i Böneryd och Kalle i Friskalyckan besökte honom ibland. En kväll när de kom dit var Johan inte hemma utan var och fiskade vid Lorasjönsberget. De kom då på idén att de skulle skoja med Johan. De gick till berget där Johan fiskade och rullade en stor sten ned i sjön, utan att Johan såg dem. Johan blev

rädd och satte av hemåt i full fart och läste "Fader vår som är i himlen, helgat varde ditt namn.

Bosa-Johan fick senare vara med om att rädda en människa från en säker död.

Morbror Gustaf Hall berättade för mej: *Jag skulle till Givetorp och var på väg över Lorasjön. Jag åkte med en sparkstötting och åkte rätt i en vak. Jag kämpade för att komma upp, men förstod snart att jag inte skulle kunna ta mig upp. Det blev allt kallare och allt hemskare. Livet låg bakom mig och allt som jag gjort orätt kom hastigt för mig och framför låg helvetet. Nu måste jag dö. Han skrek så förskräckligt att det hördes ända till Tjurtorp, men de kunde inte komma ända till sjön. Så ingen var på väg att hjälpa.*

Men Johan som kallades "Bose" var av en tillfällighet ute. Vägen till Gustaf i vaken var lång men han hann i tid. Johan hade en trinna med sig och utan den hade han aldrig fått upp den tunge Gustaf Hall med sina blöta kläder och vattenfyllda stövlar ur vaken.

O O O

I en torpinventering för Stora Åby socken, nr 2741 har upptagits en backstuga på gården Nybygget i Göleryd. Kumling står uppgiven som sista boende där.

Närmare beskrivning:

274. Göleryd

En koja i skogen på Göleryds ägor. Sist boende.

Johan Petter Johansson/Kumling född 1821 död 1906 i Åby fattighus.

Belägen cirka 750 meter öster Högstorp på en bergshöjd Några syrener står där och påminner om platsen.

Arne Ivarsson

Konrad Sme

Ett människoöde i Holaveden

Original eller inte, lite ovanlig var han ändå, *Konrad Sme*. Han var färgstark. Många har sagt att Konrad borde få en egen berättelse. Jag har här försökt återge vad jag hört berättas om Konrad.

Alla människor har sitt eget livsöde. De har sina egna känslor, sina egna drömmar om livet, sina egna livsmål. Många människor går genom livet utan att väcka någon större uppmärksamhet. Men alla är värda att uppmärksammas. Alla borde få en levnadsberättelse. Alla människor har något att berätta.

Han hette Konrad Samuelsson men han kallades allmänt för *Konrad Sme*. Detta berodde på att hans far, Samuel Pettersson var smed. Detta var länge sedan. Ingen kommer längre ihåg något om faderns smedgärning, inte ens var smedjan låg. Kanske låg smedjan någonstans vid gårdshuset i Holkaberg. Men det låg också ett uthus intill torpstugan, om det kunde vara smedjan.

Bostaden för smedfamiljen var i *Broalia*, där vägen mot Munkeryd vek av från den gamla landsvägen. Detta vägskäl eller vägkors kallades också *smeakörset*. Där hade i flera hundra år legat ett torp. Till denna torpstuga kom år 1864 smeden Samuel Pettersson.

I Holkaberg hade i långa tider funnits en smed. När Samuel kom dit efterträdde han smeden Dahlgren som flyttat. Det behövdes en smed där. Trafiken på den gamla landsvägen var tät. Vagnar gick sönder och behövde lagas. Hästar tappade sina skor och behövde nya. Det behövdes en smed på denna plats utmed landsvägen mellan Ödeshög och Gränna. Det blev Samuel som under många år fyllde denna uppgift.

Om Konrads föräldrar berättar jag längre fram. Här skall vi först följa Konrad i hans liv.

Konrad föddes den 22 september 1884. Han var den yngsta av 11 syskon. Det var ingen stor stuga som alla dessa barn växte upp i. Det var trångt i stugan. År 1866 föddes det första barnet. Under 18 år föddes dessa elva barn. Men tre av dem dog innan de nått vuxen ålder. Dessutom dog en äldre broder, Ernst Robert, i en olycka 1892, 16 år gammal. Han blev *ihjälslagen av en kullhuggen björk*. Detta skedde troligen i Holkaberg.

Vi kan förmoda att när Konrad föddes 1884 var det åtta barn i stugan.

I husförhörslängderna från slutet av 1860-talet och början av 1870-talet uppges att fadern var *läsare*. Han hade som många andra i bygden kommit med i väckelserörelsen.

Konrad gick i skola i Munkeryd, i det då relativt nya skolhuset. Skollärare var då Karl Oskar Nilsson. Om skolgången vet vi inget. Han var skolkamrat med Gunnar Berg m.fl.

När Konrad var 14 år kom han som dräng till Lakarp hos bonden Gustav Karlsson. Efter ett år där kom han år 1899 till Lilla Krokek som dräng hos Ernst Damberg. Där var samtidigt Konrads äldre bror Otto dräng. Därifrån kom han året därefter till Holkabergs Norrgård som dräng hos Gustav och Eda. År 1903 tycks han ha flyttat hem till föräldrarna. Men kanske var han ändå dräng i Holkaberg eftersom föräldrahemmet låg på gårdens ägor.

År 1904 reste Konrad till Amerika. Han var 20 år och ännu inte myndig. Han fick inte resa utan sin faders tillåtelse. Fadern ville inte ge sin tillåtelse. Konrad lyckades ändå resa och i kyrkoboken står *Fadern förbjudit amerikaresa, men utrest till Amerika 041115*.

Enligt kyrkoboken återkom Konrad till Sverige 1907. Han var således i Amerika några år. Om hans vistelse där vet vi ingenting. Han hade en äldre broder, Karl August, som emigrerade 1886 och vi kanske kan anta att detta påverkade Konrads utresa. År 1904 var det flera från bygden som emigrerade, dock ingen som hade någon nu känd koppling till Konrad.

När han 1907 återkom till Sverige är han i kyrkoboken antecknad som arbetare hos Teodor Nilsson i Holkaberg. När denne med sin familj 1917 flyttade till Hagebyhöga flyttade Konrad till Munkeryd. Där står han skriven *Till hus* hos Oskar Johansson. På gårdens marker låg den gamla Lordalyckan där Konrads morföräldrar bott. Stod kanske husen på Lordalyckan ännu kvar så att Konrad bodde där?

Konrads mor dog 1909 och fadern, den gamle smeden dog 1919.

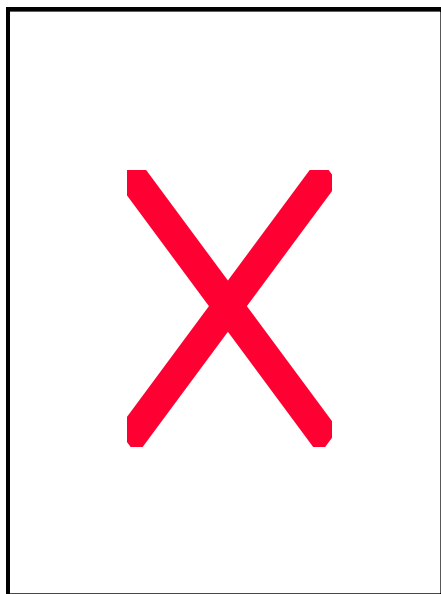
Efter någon tid hos Oskar och Eda flyttade Konrad 1921 till sin bror, Frans Samuelsson. Frans var smed och bodde med sin familj i ett litet torp utmed gamla landsvägen i Kleven, strax söder om smålandsgränsen. Frans gick alltid barfota, vinter som sommar. Han hade rejält skinn på fötterna och kunde gå barfota även på en åker med kort rågstubb. Han gick där och plockade överblivna rågax som sedan kunde malas till mjöl.

Konrad fick bo på vinden i den lilla torpstugan, belägen utmed den gamla landsvägen. Men där bodde också hönsen. För att

inte hönsen skulle skita i Konrads säng hade han spänt ett segel över sängen.

Det har berättats att Konrad under denna tid fick besök av barnavårdsnämnden i Gränna. Konrad hade av en kvinna påstått vara far till hennes barn. Hur det var med den saken vet vi inte säkert. Vad som utspelades i deras samtal med Konrad är inte känt. Men det har påståtts att det blev ett samtal om löss och loppor, kanske i samband med att han bodde ihop med hönsen. Barnavårdsnämndens utsände lämnade Konrad utan att något faderskap hade fastställts. Så har det berättats.

Det är osäkert när Konrad flyttade från sin broder Frans. Konrad kom inte helt överens med Frans hustru. Vid något tillfälle hade han enligt uppgift slagit henne i huvudet med stekpannan. Därefter blev han portförbjuden hos Frans och hans familj. Det var förmodligen då som han flyttade till Lilla Krokeks gamla soldattorpet. Detta skulle sedan bli Konrads hem i många år framöver.

Till en början stod brodern, Otto Samuelsson skriven som ägare till torpet. Otto var Konrads äldre broder och kallades *Fläsk-Otto* eftersom han stod på torget i Ödeshög och handlade med fläsk.

Till soldattorpet hörde i gamla tider också en hel del jord, både åker och äng, men när Konrad flyttade dit var det bara den lilla trädgården kvar. Fotot nedan har jag fått låna av Ruben Lindberg i Stockholm. Det visar Konrad vid

sin stuga.

Med tiden stod Konrad själv skriven för torpet. Här bodde han i närmare trettio år. Han odlade potatis, grönsaker och jordgubbar. Han hade fina krusbär och hans syltlök har blivit berömd från flera håll.

Konrad var också en hängiven fiskare. Tillsammans med Bror i Hårstorp hade han en båt i Vättern vid Stava hamn. Konrad och Bror fiskade tillsammans och sålde sedan sina fångster till människorna i bygden. Konrad bar omkring sin fisk i en korg på ryggen. Fisken levde oftast när de sålde den. Enligt uppgift tog Konrad 17 öre hektot för fisken.

Konrad och Bror delade upp bygden emellan sig för fiskförsäljningen. Konrad sålde i de byar som låg söderut och Bror i de byar som låg norrut.

Enligt en uppgift var det Konrad, Bror och Karl Fredrik som på den tiden fiskade i Vättern vid Stava. Möjligen var det Karl Fredrik som höll med båt.

Det har berättats att Konrad hade respekt för Vättern. Så snart otäcka moln tornade upp sig ville Konrad avbryta fisket för att komma åter på landbacken, innan molnen hann ställa till med något elände. .

Så levde Konrad där på sitt torp. Han levde på det som naturen gav. Men han arbetade också med annat. Han åtog sig nyodlingar åt bönderna i bygden. Han borrade i stenar och sprängde dem. Det blev både större och mindre uppdrag.

Vid ett tillfälle hade han åtagit sig ett arbete åt Karl Berg i Smedstorp. Det gällde en nyodling. I samband med detta råkade Konrad av en vass sten få ett stort sår på ena benet. *Detta måste* sys konstaterade Konrad och kommenderade Karl Berg att gå hem och hämta nål och tråd. Enligt uppgift var det ulltråd och stoppnål som Konrad sedan själv använde vid sin operation direkt ute på platsen vid ett mossdike.

Efter operationen ansåg Konrad att doktor Vikberg i Ödeshög borde anlitas för att ge ett sakkunnigt utlåtande om skadan. Doktor Vikberg synade skadan. Om han vidtog någon ytterligare åtgärd är inte känt. Men Vikberg lär ha konstaterat att *Konrad va den förste av hans patienter som hade sytt ihop sig själv.*

Konrad har varit hos många bönder i våra trakter och utfört nyodlingar, både i stort och smått.

Men han hade också anställningar. Förmodligen var det före kriget som han var anställd hos Eklund i Lövsta. Hans anställning där gällde att sköta ångmaskinen som drev sågen. Detta tyder på att Konrad var tekniskt kunnig. Han var där tidigt varje morgon och förberedde ångmaskinen för dagens arbete. Det gällde att fylla på vatten och att elda innan de övriga kom till jobbet. Från denna tid finns en uppgift. Någon hälsade Konrad *God morgon*, varpå Konrad svarade med en fråga: *Vad är det i morgon?* Detta var en ögonblicksbild för 80 år sedan. Det finns annars ingen uppgift om att Konrad hörde illa.

Sina odlingar lyckades han bra med. Som nämnts hade han fina krusbär. Josef i missionshuset var imponerad och gick en

gång till Konrad för att fråga om hemligheten bakom hans fina krusbär. Han frågade vad Konrad hade för mirakelkur för sina krusbär. Josef var en prydlig och fin man som formulerade sig väl, allt enligt ordboken. Konrad var kanske hans raka motsats. Konrads språk var det språk som hans fader använt och det som var vanligt i äldre tider. På Josefs fråga svarade Konrad kort och gott: *Pess*.

Konrad levde ett enkelt och anspråkslöst liv. Han hade enkla vanor, förmodligen ett arv från föräldrahemmet. Liksom sin broder Frans gick han barfota, åtminstone sommartid, och hemma hos sig. Men så var livet i gamla tider. Jag minns själv hur jag gick barfota. De flesta barnen gick nog barfota till skolan ännu på 1940-talet. Livet på landet var sådant i gamla tider.

Konrad levde ett enkelt liv. Det har berättats att han hade en stor *stekebase* eller stekpanna. I den lagade han det mesta av sin mat. Sedan ställde han fram den direkt på bordet med en hopvikt tidning under. Sedan åt han direkt ur stekpannan. Om det var något som inte passade i stekpannan vek han ut ett eller två blad av tidningen på bordet och lade denna mat där. Enkelt och effektivt. Inga problem med disken.

Rotmos med fläskben var något som Konrad hade på matse- deln. Rotmoset hade han i en koppargryta och han åt direkt ur den. När fläskbenet var någorlunda avgnagt kastade han upp det på vinden till råttorna. Konrad hade omsorg om allt levande, även råttorna.

Vi skall inte döma Konrad för hans enkla vanor. I det gamla bondehushållet var allt enkelt, även matvanorna. Alla runt bordet åt ur samma gryta. Konrad hade helt enkelt tagit över det som fanns i hans föräldrahem, och som var vanligt i slutet av 1800-talet.

En gång om året bytte Konrad halm i sin madrass. Detta skedde på julaftonen. Varje julafton kunde folket i Stava se Konrad komma. Han gick till *Bil-Anton* i Stava och där stoppade han sitt madrassvar fullt av ny halm. Sedan vandrade han som en jul- tomté vägen tillbaka till sin stuga med sin madrass som en stor säck på ryggen.

Konrad som jägare

Jakt var sedan tidiga barnår en vana eller sysselsättning för Konrad. Kanske var jakten också en nödvändighet hos fattiga människor i gamla tider.

Redan när Konrad och hans bröder bodde kvar i barndomshemmet drev de omkring i skogarna och jagade. Kanske var det skogsfågel som stod överst på listan över villebråd.

Konrad hade en mynningsladdare och han stöpte egna kulor till detta vapen.

Henrik Tallberg berättade att Konrad en gång skjutit 8-10 skott på en orre som satt i en trädtopp vid Skansen. Orren hade inte låtit sig störas av Konrads kulor utan satt lugnt kvar. Konrad hade inga kulor kvar och gick hem. Han hade sedan frågat Tallberg om det möjligen kunde vara en bulvan som satt i granen. Men när Konrad senare kom till platsen och kikade uppåt gran-toppen var orren borta.

Konrad var också *spökjägare*. Tallberg var ibland i diskussioner med Konrad. Möjligen tyckte Tallberg att det var tacksamt att reta Konrad. Detta hade gamla anor och förekom redan i deras ungdomstid.

Konrad var rädd för spöken. Detta visste Tallberg. Vid ett tillfälle hade Tallberg tänkt skrämma Konrad och tog ett lakan på sig och närmade sig Konrads hus och trädgård. Konrad upptäckte *spöket* och tog fram bössan, samtidigt som han ropade *Det må vara vem det vill men nu skjuter jag*. Tallberg fann för gott att snabbt krypa fram ur sitt lakan och allt avlöpte väl.

I Dambergsgården spökade det i gamla tider. Det knarrade och knirkade på övre vinden. Det var vad man visste. Inga andra beskrivningar fanns på spökerierna. Konrad hade erbjudit sig att försöka få bort spöket. Han satte sig en kväll på plats för att läsa högt ur bibeln för spöket. Men spöket gav inte upp för Konrads bibelläsning. Eller tyckte kanske inte spöket om det som lästes. Efter en stund blev oljuden så förfärliga att Konrad slängde bibeln och sprang förfärad från platsen. Kanske är Konrads insats något förvanskad. Gamla historier kan lätt bli överdrivna.

Vad bakgrunden till denna spökhistoria kan vara vet vi inget om. Kanske kan det vara från hösten 1857 då tre barn i detta hus dog i rödsoten på en dryg veckas tid? Det var barn till rusthållaren Johannes Damberg, och dessutom hans hustru Anna Brita Larsdotter i Lilla Krokek som då dog. Av deras sex barn var det bara ett som uppnådde vuxen ålder. Tre dog i rödsoten 1857, de övriga två dog också i unga år.

Konrad var dräng hos Damberg på denna gård i Lilla Krokek åren 1899-1900. Kanske var det då som denna spöklämsning skedde. Det finns för övrigt inget att säga om Konrads rädsla för spöken. Alla var rädda för spöken i gamla tider.

Konrad var också rädd för åskan. Under åskväder kröp han ned i sin säng, under halmmadrassen för att försöka slippa höra åskbullret.

Konrad och kärleken

Konrad gifte sig aldrig men han hade kärleksbestyr vid flera tillfällen. Han var i detta avseende helt lik alla andra män i bygden. Det har flera personer berättat om. Han var inte olik sina jämnåriga.

När Konrad var dräng i Holkaberget fanns där en piga som hette Judit Maria Augustsdotter. Hon var född 1890 i Sonaby i Gränna socken. Konrad var förälskad i henne. Det är inte säkert om känslorna var besvarade. Möjligen var hon lite reserverad.

Vid ett tillfälle hade Konrad lett en ko till Gränna, förmodligen vid en marknad. Där träffade han Judit och Konrad blev glad över att se henne. Han blev då också ganska högröstad. Hans röst hördes över hela torget.

Judit blev med barn sommaren 1912 och den 13 april 1913 födde hon en son som hette Nils Artur. Hon var då piga i Bankaby. Vem som var far till barnet har inte antecknats.

Konrad var också förälskad i en flicka som hette Alva. Detta var troligen omkring 1908-1910. Konrad hade uppvaktat henne och gett henne fästmansgåvor. Sådant hörde till god sed på den tiden. Det var kofta och vantar. Då och då blev det någon liten oenighet i förbindelserna mellan Konrad och Alva. Då tog Konrad tillbaka sina presenter.

Gunnar Hård gick vid denna tid på sin väg till skolan ibland in och hjälpte smeden Samuel med att hämta vatten och att tömma pottan. Då såg han någon gång koftan och vantarna hänga på väggen i smedtorpet. Det var ett tecken på att förbindelserna mellan Konrad och Alva var något frostiga för tillfället.

Alva var piga i Börstabil någon gång omkring 1915. En kväll var Gunnar Hård, Konrad samt ytterligare någon person där och samtalade med Alva genom skafferifönstret. Det pokulerades fram och tillbaka och samtalen gällde slutligen vem av dem som skulle följa Alva hem till sitt hem i Tällekullen på kvällen. När de stod där vid fönstret var det någon som lyfte upp Gunnar baki-

från och han ramlade handlöst in genom fönstret. Han hamnade på en trave med bakplåtar. Det blev ett stort oväsen, som hördes i hela huset. Oskar, bonden i gården, vaknade och kom för att undersöka vad som hänt.

Slutet blev att alla *Alvas vänner* tämligen slokörade vandrade hemåt utan att någon av dem fick följa henne hem. När de på sin vandring kom till Stora Krokek kom Tallberg och ytterligare någon person gående från Munkerydshället. Det gick i gamla tider en körväg mellan Munkeryd och Stora Krokek. Där kom den fram just vid Rikards gård. Tallberg försummade aldrig något tillfälle att reta Konrad för hans kärleksaffärer och han tog även detta tillfälle i akt har det berättats. Men vad som då diskuterades är nu inte känt.

Alva flyttade senare till stan och tog anställning där. Konrad tyckte inte om detta. Han skrev ett brev till hennes arbetsgivare och där beskrev han Alva som *ett roderlöst skepp på ett villande hav. Hon kunde inte styras av någon karl och hon hade överträtt alla de paragrafer som fanns i Sveriges rikes lag.*

Om detta skrivna dokument har det berättats. Visst skulle det vara intressant att få läsa det, och höra Konrads kommentarer. Men kanske är historien något överdriven.

Det är troligt att Konrad hade flera kärleksäventyr än vad vi idag känner till. Då och då hälsade han på hos Alma Gustavsson. Skälet till dessa besök enligt uppgift att få strumporna stoppade, och kanske att beställa nya strumpor. Hon stickade nämligen strumpor. Hon bodde i torpet Ängslund på Bankaby ägor, beläget utmed den gamla vägen mellan Stavreberg och Bankaby. Erik Holmberg beställde också sina strumpor hos henne. Om detta skall vi inte tänka några felaktiga tankar. Strumpor var viktiga saker i gamla tider. Men både Erik och Konrad ville gärna vara ensamma vid sina besök hos henne. Så har det berättats.

Konrads föräldrar och syskon

Konrads föräldrar var smeden Samuel Petersson och hans hustru Maria Lovisa Lord. Här följer en kortfattad redogörelse över deras närmaste bakgrund.

Samuel kom som smed till Holkaberg 1864. Han kom då närmast från Stora Åby socken men han var född i Olstorp i Vireda år 1840. Samuels föräldrar var Peter Månsson och Anna Maja Nilsson i Olstorp. De hade bott i Olstorp i åtskilliga år och Samuel hade många syskon. Möjligen flyttade hela familjen till Stora Åby socken omkring 1850.

Maria Lovisa Lord var från Munkeryd och hennes föräldrahem låg bara ett par hundra meter från smedtorpet. Hon var dotter till Peter Lord och hans hustru Maja Kaisa Nilsdotter. Maria Lovisa var piga i Holkaberg när Samuel kom dit 1864. Frieriet kanske skedde där. Annars var det en mycket vacker promenad över blomsterängarna vid Røjegatorna till hennes föräldrahem. Det var nog så frieriet skedde hos hennes föräldrar.

Maria Lovisa hade genom sin fader släktrötter tillbaka till *stavasläkten*. Hans anor kan vi följa tillbaka till 1600-talet. Peter Lord hade varit soldat i Svanshals men återkommit till Munkeryd 1941. Där hade han en liten gård. Men Peter var redan då *obotligt sjuk i benröta* och han fick sälja gården. Han bodde med familjen kvar i husen på *Lordalyckan* men var utfattig och sjuk. Peter Lord dog av blodstörtning 10 november 1875. Hustrun dog den 21 november 1884. Även hon var drabbad av sjukdom.

Husen på Lordalyckan revs någon gång i början av 1900-talet. Gårdsbrunnen är kvar och vi kan se lämningar efter matkällare och husgrunder. När vi står där på den gamla gårdsplanen kan vi minnas tillbaka på de människor som för länge sedan bodde och kämpade där. Konrad fick aldrig träffa sin morfar men han kunde säkert berätta om dem, sådant som modern berättat för honom.

Maria Lovisa Lord hade sex syskon. Två dog i späda ålder. En broder dog i rödsoten 1857. En syster flyttade till Stockholm och en emigrerade till Amerika.

Maria Lovisa Lord var född 1843. Hon växte upp på Lordalyckan, denna vackra plats. När hon var 17 år flyttade hon 1860 till Stockholm. Hennes tid där vet jag inget om. 1862 var hon tillbaka i våra bygder igen. Då kom hon från Väderstad och blev piga på Dambergs gård i Lilla Krokek. År 1864 kom hon som piga till gästgivaren Hans Fredrik Petersson i Holkaberg.

Vi kan utgå från att hon då mötte Samuel, om hon inte mött honom förut. År 1865 flyttade hon till en ny pigtjänst i Porsarp men detta år, 1865, gifte hon sig med Samuel och flyttade till honom i *Smedtorpet*, eller *Broalia*, som platsen också kallades i gamla tider.

Endast Maria Lovisa samt hennes äldste broder, Adolf Fredrik stannade således kvar i bygden. Adolf Fredrik var sjuklig, lam i ena sidan. Han gjorde kvastar och gick omkring i bygden och sålde dem. Han kallades *kvastgubben*. Han har en intressant lev-

nadshistoria och jag kommer att berätta särskilt om honom. Han dog på ålderdomshemmet i Ödeshög 1899.

Närmare uppgifter om denna familj finns för övrigt under min berättelse om Munkeryd och finns på biblioteket i Ödeshög samt också på internet.

Konrad och religionen

Konrads föräldrar hade kommit med i väckelserörelsen. I husförhörslängden för 1871 har noterats att Samuel var *läsare*. Det var många i bygden som hade denna anteckning. En missionsförening hade bildats och ett missionshus hade byggts. Prästerna ville ha kontroll över vilka som var *läsare* och därför gjordes denna notering i husförhörslängden.

Vi kan på goda grunder anta att Konrad gick i söndagsskola i Stava. Han var sedan med i ungdomsföreningen, allt enligt en matrikel där. I ungdomsföreningen kunde man vara medlem även långt upp i åren. Om Konrad sedan var med i missionsföreningen har jag inte funnit några belägg för. Kanske han inte var det.

Konrad var engagerad i de frågor som på den tiden var aktuella. Han följde nyheterna i radio och var väl informerad om världsproblemen och diskuterade sådana storpolitiska frågor som Suez-krisen och andra frågor som rörde Israel m.m.

Det har påståtts att Konrad var med i bondetåget 1914 till Stockholm. Det är osäkert om uppgiften är riktig.

En besökare till Konrad blev vid något tillfälle ombedd att vänta. Konrad lyssnade nämligen på radion. Strax därefter när programmet var slut förklarade Konrad att han lyssnat på en pjäs på radioteatern.

Konrad som människa

Konrad var ömsint och godhjärtad. När mor Lord på Skansen låg på sitt yttersta vid jultiden 1941 hade hon en särskild önskan, att få äta risgrynsgröt. Men risgryn fanns inte. Det var under brinnande krig och det var avspärningar. Det gick inte att få tag på risgryn. Konrad fick höra talas om hennes önskan och han kom dit med en påse risgryn. Detta minns än idag Lars Pettersson, mor Lords dotterson i Vadstena.

Vad var det som gjorde Konrad så färgstark, kanske rent av till ett original? Kanske var det hans sätt att tala och uttrycka sig. Han talade högt och hans ordval var mustigt och gammaldags. Vi

kan anta att det var 1800-talets ord och uttryck som kom fram, förmodligen ärvda av föräldrarna, framför allt fadern Samuel.

Om fadern Samuel har det berättats en hel del. Han låg till sängs i sin stuga under flera år i slutet av sin levnad. När han hörde någon komma förbi ute på grusvägen utanför stugan ropade han och bad om hjälp. Det gällde mestadels att hämta vatten och att tömma pottan.

Gunnar Hård har hämtat vatten och tömt pottan många gånger åt den gamle smeden.

Möjligen var Samuel misstänkt för tjuvjakt? Länsmannen hade en gång ett ärende till Samuel. Det gällde frågor om ett skjutet rådjur. Men förhöret blev inte som länsmannen hade tänkt sig. Han kunde inte få svar på sina frågor utan återvände utan besked. Samuel lär ha svarat på ett sätt som inte kunde formuleras i ett länsmansprotokoll.

Troligen var Konrads far bärare av det språk med annorlunda ordval och högt röstläge som sedan övertogs av Konrad.

Men Konrad var en människa, så god som alla andra. Han hade vänner och var uppskattad i sin omgivning. Därför har jag valt att avsluta med ett särskilt avsnitt om Konrad och hans vänner.

Konrad och hans vänner

Konrad var en vänfast person. Han talade inte illa om någon människa. Några elaka eller otrevliga sidor hos Konrad har inte framkommit. Konrad hade mänskliga kvaliteter, omtanke och medkänsla, sådant som hans omgivning uppskattade.

Jag skall här inte göra någon förteckning över Konrads vänner. Jag vill bara peka på något lite av hans umgänge i det dagliga livet.

Gunnar Lord var en av de personer som Konrad umgicks med. De åtog sig arbeten tillsammans och de kände varandra väl. Så var också förhållandet med Bror Johansson i Hårstorp. De fiskade tillsammans och de hade kommit överens om hur de skulle dela upp kunderna rättvist när de skulle sälja fisken.

I sitt dagliga liv hade Konrad också då och då ärenden till Skansen, till Axel och Ella, och till Lindbergs i Näteryd.

Konrads två bröder, Otto och Frans bör också nämnas. Tillsammans var dessa tre bröder, Otto, Frans och Konrad tre storväxta och resliga karlar. Otto och Frans var säkert ett stöd för Konrad och hjälpte honom vid behov.

Henrik Tallberg i handelsboden i Lilla Krokek ingick också i Konrads kontaktnät. De talades ofta vid, nästan varje dag. Men om de var riktigt goda vänner är osäkert. Tallberg ville gärna skoja med Konrad.

Någon gång ibland cyklade Konrad till Ödeshög. På hemvägen brukade han besöka handelsboden i Maltmossen. När ett *par gubbar* i affären såg Konrad komma in sa någon: *Nu kommer smen*. Konrad ville inte gärna bli kallad för *smen*. Viola i handelsboden visste detta och sade då: *De sa att nu kommer smen, men jag såg ju att det var farbror Konrad*. Konrads sinne lättade och han klappade Viola på huvudet och sa: *Ja det är bra min lilla flicka*.

Jag har nu kommit till slutet av berättelsen om Konrad. Jag är glad att jag har kunnat skriva den. Jag tror också att Konrad skulle ha varit belåten. Vad hade han velat tillägga?

Jag tackar alla uppgiftslämnare och jag hoppas att det har blivit en rättvis bild av Konrad.

Konrad avled år 1961. Han hade en tid vistats på sjukhus och på ålderdomshemmet i Ödeshög. Han var där en vårdtagare som alla andra.

Arne Ivarsson, en av Konrads på senare tid tillkomna vänner

Kerstin Arvidsdotter

Ett spännande kvinnoöde

Tällekullen

Vägen mot Tällekullen är vacker där den går uppe på åsen och norrifrån närmar sig byn. I flera hundra år har vägen gått där. Den har varit kyrkväg för människorna i bygden ända sedan de första byarna bildades här. Det var kanske redan för sju eller åtta hundra år sedan.

Vägen kan berätta om alla de människor som färdats på vägen under tidernas lopp.

Vagnväg blev den någon gång under 1700-talet. Dessförinnan var det bara en gångstig, eller ridstig.

I gamla tider fick människorna gå till kyrkan, de bar sina döda till begravningen, och sina nyfödda barn till dopet. De som hade råd med häst kunde sitta på hästryggen.

Tällekullen är en gammal gård och här har bott människor länge. Vägen förbi Tällekullen ledde vidare till flera andra byar eller gårdar, Fogeryd, Gräsberg, Haddåsen, Havrekullen och Vantekullen. Människorna i dessa byar hade sin kyrkväg förbi Tällekullen.

I gamla tider var det kyrkvtång. Det innebar att alla var tvungna att besöka kyrkan, oavsett avstånd eller väglag. Som grundregel gällde att man skulle vara i kyrkan åtminstone varannan söndag. Särskilt viktiga var de stora böndagarna. Var man inte i kyrkan då kom länsmannen med stämning till tinget.

Människorna gjorde sällskap på vägen till kyrkan. Vi kan tänka oss hur dessa hopar av människor vandrade den lilla vägen förbi Tällekullen och vidare mot kyrkan i Ödeshög. Kvinnorna gick för sig i svarta långkjolar och med huckle på huvudet. Männen gick för sig.

Bönderna i Tällekullen hade gott anseende i bygden. Per i Tällekullen var nämndeman på sin tid. Det var under grevskapsperioden på 1600-talet. Per satt som nämndeman vid många ting och är omnämnd i åtskilliga sammanhang där nämndemän anlätades. Han hade också en hel del trätor med sina grannar, om mark och mycket annat.

Hans son, Arvid, blev ingen nämndeman. Varför är kanske oklart, men Arvid gjorde sig känd på annat sätt. Han gjorde sin piga Ingrid Karlsdotter med barn.

Det var kanske inget ovanligt, att en bonde gjorde sin piga med barn. Tvärtom. En bonde hade åtskilligt att säga till om när det gällde hans husfolk. Han kunde aga dem om han så ville. De var hans ägodelar, nästan. Husbonderätten var stor.

Många bönder har genom åren *bedrivit hor* med sina pigor. Om pigan råkade bli med barn brukade bonden övertala en dräng att mot skälig ersättning ta på sig brottet. Drängen kunde oftast inte neka. Han måste även han vara sin husbonde till lags.

Men om ingen dräng ville ta på sig detta kunde bonden neka till allt. Han kunde svära sig fri vid tinget. Pigan fick då ensam stå för sitt brott och fick ett hårt straff. Hennes barn blev oäkta och förlorade sin arvsrätt. Pigan förlorade sin försörjning och gick fattigdom till mötes.

Arvid Persson i Tällekullen försökte övertala flera personer att ta på sig brottet i hans ställe. Han utlovade god ersättning till den som åtog sig uppdraget. Men allt sprack inför rätten. Ingrid Karlsdotter och hennes far kunde bevisa inför rätten att det var Arvid Persson själv, hennes husbonde, som var barnafader. Arvid ville i det längsta neka men till slut erkände han sitt brott.

Det var i halmladan på gården i Tällekullen som han hade *bedrivit denna otukt* med sin piga. Hon var ung och vacker. Köttets lustar blev för mycket för Arvid. Pigan vågade inte neka honom, kunde inte neka.

Det blev dryga böter för Arvid. Men han var glad att han kom undan med böter. Tidigare var det dödsstraff.

Detta blev ett stort samtalsämne i bygden. En syster till Ingrid tjänade piga i grannbyn Vantekullen. Hon hette Karin och blev ungefär samtidigt med barn och det var hennes husbonde Per Bengtsson som gjort henne med barn. Två systrar som råkade ut för samma sak.

Var det kanske så att det var nästan regelmässigt att husbönderna utnyttjade sina pigor, inte bara till vanligt hushållsgöra utan också för älskog.

Om dessa två systrar vill jag framdeles försöka göra en särskild berättelse.

Gården Tällekullen hade gått i slakten i många generationer, så långt vi kan se bakåt i tiden. Under första hälften av 1600-talet fanns där en bonde som hette Jöns. Efter honom tog sonen Per Jonsson över gården. Det var denne Per som var nämndeman, från år 1653 och fram till sin död 1684. Hans hustru hette Karin Andersdotter.

Efter honom kom sonen Arvid Persson. Det var han som gjorde sin piga med barn. Efter honom övertogs gården av dottern Kerstin Arvidsdotter och hennes man Anders Larsson. Därefter följde Anders Persson och Anna Nilsson.

Det är deras dotter, Kerstin Arvidsdotter, som vi här skall titta närmare på. Vi kan här se att Kerstin Arvidsdotters mormor, hon hade samma namn. Vi skall här följa Kerstin Arvidsdotter den yngre. Hur blev hennes liv?

Kerstin Arvidsdotter föddes den 19 november 1762. Hennes föräldrar var således bonden Arvid Andersson och hans hustru Anna Nilsson i Tällekullen.

Kerstins far dog den 9 januari 1767 av hastig sjuka i en ålder av endast 49 år. Kerstin var då endast fyra år fyllda. Hon hade kanske inga minnen av sin far. Hon hade två äldre syskon, Karin och Nils.

Modern gifte om sig 1769 med ryttaren Per Ekebon Nilsson från Råby. Denne hade blivit änkeman 1764. Han hade en son som hette Per. Per Ekebon tycks ha kommit till Tällekullen redan 1766, kanske som dräng.

Per Ekebon dog 1773 av *långsam bröstsjuka*, 50 år gammal. Anna Nilsson dog den 24 november 1799 i Tällekullen av bröstsjukdom.

Kerstin växte upp i Tällekullen. Det är möjligt att hon var piga på andra gårdar i bygden. Sådant var vanligt.

År 1784 gifte hon sig med Erik Persson från Västra Haddåsen. Erik var bondson men hade många syskon. Försörjningstrycket var hårt. Erik och Kerstin fick ta ett torp på Västra Haddåsens ägor. Det var sannolikt det torp som låg längst i norr på Västra Haddåsens ägor utmed vägen mot Tällekullen.

Husen låg något hundratal meter från vägen. Strax norr om torpet gick en väg in mot Havrekullen. Torpet var ett förpantningstorp. Tre små åkrar hörde till torpet men den sammanlagda åkerarealen var inte ens ett tunnland.

Här på detta torp föddes dottern Maja 1785, men någon anteckning i kyrkoboken har inte gjorts. År 1791 föddes dottern Katharina och 1794 föddes sonen Jonas.

Den 23 oktober 1796 avled torparen Peter Eriksson på Västra Haddåsens ägor av håll och styng, 33 år gammal. Kerstin blev plötsligt änka. Hon var då endast 34 år gammal.

Vi vet inte hur länge hon bodde kvar på torpet. Troligen bodde hon några år senare på Gyllinges ägor. Hon flyttade, eller

flyttades till Narbäcks ägor omkring år 1805. Möjligen bodde hon någon tid på Näteryds ägor och sedan tillbaka i Västra Haddåsen. Det blev en tid av flyttningar.

Hennes barn tycks då inte ha varit hos henne. Dottern Maja var piga på olika håll i bygden, Stora Krokek, Siggeryd och Västra Haddåsen. De båda andra barnen, Katharina och Jonas har jag inte funnit i handlingarna. Jag har inte heller funnit anteckningar om att de dött. Vart tog de vägen?

Kerstin var fortfarande ung men hon gifte inte om sig. Hon fortsatte sitt liv som änka. Vi kan anta att hon arbetade hos bönderna i bygden.

Nästa uppgift vi har om Kerstin är i husförhörslängden 1816. Då bodde hon i en backstuga på Näteryds ägor. Kanske hade hon bott där några år. Hos henne bodde då också dottern Maja. År 1818 flyttade de till Narbäck där Kerstin bott tidigare.

1821 flyttade de till Lilla Krokeks ägor. Hon uppgavs då i husförhörslängden vara en *inhyses fattig änka*. De var möjligen inhysta på Norrgården eller Norrgårdens ägor, i så fall kanske i torpet Hagalund. Dottern Maja flyttade 1831 med sina två barn till Gyllinge. Men hon återkom troligen till Lilla Krokek samma år.

Kerstin Arvidsdotter flyttades 1832 till Fattighuset i Ödeshög. Hon dog där den 16 april 1837 av ålderdoms bräcklighet. Hon skrevs då som *ordinarie fattighjon*.

I fem år bodde hon där och delade rum med alla andra fattighjon. Där stod sängarna tätt. Män och kvinnor blandades. Det var ingen trivsamt miljö.

Kerstin Arvidsdotter var ett människoöde bland många. Hon föddes i ett bondehem med ett gott välstånd. Allt såg bra ut. Men hon blev tidigt faderlös. Hon blev änka tidigt och det var då som hennes hårda kamp för tillvaron började.

Hon flyttade många gånger. Hon bodde i många dåliga och dragiga hus och skulle ha kunnat berätta länge om hårda vintrar och svåra umbäranden.

Dottern Maja Eriksdotter hade varit trolovad med livgrenadjären Karl Häggberg i Stora Aleryd i Stora Åby socken. De skulle gifta sig. Så var det planerat men Karl Häggberg avled den 29 oktober 1815 av tärande sjukdom, innan det planerade bröllopet.

Maja väntade barn. Det blev en dotter, Anna Karin, och hon föddes i Näteryd 14 februari 1816.

Hur gick det sedan för Maja Eriksdotter och hennes barn? Jo, Maja bodde kvar i Lilla Krokek. Men den 21 april 1835 gifte hon sig med torparen Abraham Nilsson från Harsbol. De flyttade efter giftermålet till Stora Åby socken och hade ett torp på Stora Renemo ägor. Där dog Maja Eriksdotter den 26 februari 1851 av feber.

Dottern Anna Karin Häggberg flyttade hemifrån 1831 och var piga i Gyllinge, sedan i Sväm och sedan Åeryd 1835. Hon var piga i Bankaby men den 8 november 1836 gifte hon sig med livgrenadjären Stål i Sjögetorp och flyttade dit. Denne avled fem timmar efter vigseln av förkylning. Ödet hade åter slagit till.

Hon flyttade 1837 till soldattorpet i Kråkeryd och gifte sig där 1838 med livgrenadjären Jonas Ross i Kråkeryd.

Anna Karin var dotterdotter till Kerstin Arvidsdotter och hade således samma rötter tillbaka till Tällekullen och bakåt i tiden där ända till 1600-talet. Hon hade utförligt kunnat berätta om sin mormors liv.

Hur gick det då för Anna Karin och hennes nya man, livgrenadjären Ross i Kråkeryd?

Anna Karin Häggberg och Jonas Ross bodde kvar i Kråkeryds soldattorp fram till omkring 1870. Då lämnade Jonas sin soldattjänst och blev gratialist. Detta betydde en liten pension. Svältlön kanske. De uppgavs vara utfattiga. Denna marginalnotering i husförhörslängden var de inte ensamma om.

Anna Karin och Jonas fick många barn. Det var Klara Albertina 1837, Kristina Karolina 1840, Charlotta 1842, Johan 1845, Karl 1848, död 1851, Maria Sofia 1852, Hulda Matilda 1854, död 1857, Karl Oskar 1857 och Gustaf Marcellus 1860. Anna Karin var 21 år när hon födde första barnet och hon var 44 när hon födde sitt sista barn.

Efter sin avgång bodde familjen förmodligen i något annat hus eller torp på Kråkeryds ägor. Där dog Jonas den 26 maj 1876. Alla deras barn hade då lämnat hemmet åt olika håll. Efter att Jonas dött flyttade Anna Karin Häggberg till Hårstorp. Där var hennes yngste son Gustaf Marcellus soldat med soldatnamnet Hård.

Men hon flyttade tillbaka till Kråkeryd och bodde där ensam. År 1896 flyttade hon till Fattighuset. Där upptogs då 42 personer. Anna Karin Häggberg dog där den 15 maj 1901 av ålderdom.

Av deras barn kan vi se att dottern Charlotta enligt husförhörslängden *kunde hela katekesen*. Hon flyttade till Orlanda 1861. Klara Albertina gifte sig med skomakaren Johan Petersson (Holmberg) i Sunneryd. Johan gifte sig med Clara Christina Sjö och bosatte sig i Öninge. En dotterdotter till dem var Elsa Kall. Gustaf Marcellus blev soldat för Hårstorp.

Åtskilliga personer i våra bygder har Kerstin Arvidsdotter i sin släktkrönika.

Detta var brokiga blad ur livets bok. De manar oss sena tiders barn till eftertanke.

Jag har hämtat uppgifterna till denna berättelse från mitt eget material, anteckningar från kyrkoböcker, domböcker m.m.

Arne Ivarsson

Anders Olofsson

En berättelse om fattigdom, om sjukdom och om förtryck.

Anders Olofsson blev 39 år. Hans liv var fyllt av problem. Men vi skall börja med hans föräldrar, Olof Andersson och Sara Karlsdotter. Deras liv var inte heller lätt. Tvärtom.

Olof och Sara, Anders Olofssons föräldrar, kom till Angseryds ägor år 1804. De bodde någon kort tid på Fagerhults ägor och en kort tid på Hålans ägor men sedan kom de åter till Angseryds ägor. Olof var från Vindinge i Stora Åby och Sara var från Klämmestorp.

Hennes föräldrar tycks ha sina rötter i Klämmestorp och Kulhult. Hon var dotter till Karl Larsson och Anna Nilsdotter.

Den 5 oktober 1804 föddes sonen Anders. Som föräldrar uppgavs i kyrkoboken Olof Andersson och Sara Karlsdotter, 37 år gammal, på Angseryds ägor. De var inte gifta men kyrkoboken uppger inget om att barnet skulle vara oäkta. Året därpå gifte sig Olof och Sara. Barnet ansågs förmodligen vara ett trolovningsbarn.

Olof var dövstum och i husförhörslängden beskrivs han vara *döf och dumb*, en föga smickrande beskrivning. Men det var den tidens språkbruk och den tidens syn. Först bodde de i en backstuga på Angseryds ägor. Det var förmodligen det som sedan blev norra torpet på Angseryds ägor, just vid gränsen mot Jusseryd och utmed stigen mellan Angseryd och Jusseryd. Olof och Sara uppgavs vara utfattiga.

Senare uppgavs han vara förpantningstorpäre, vilket innebar att han på något sätt köpt sitt torp, att torpet tillhörde dem.

Från hösttingets dombok 1821 har vi en närmare beskrivning av Olofs och Saras liv. Sockenstämman i Ödeshögs socken hade under en längre tid fått rapporter om *ofred* mellan å ena sidan Olof Andersson och hans hustru samt å andra sidan deras husbonde, Jonas Andersson och hans hustru. Sockenstämman fick ingen bättring i situationen utan överlät ärendet till kronolänsmannen Söderström.

Målet togs därför upp vid tinget i Ödeshög den 15 november 1821. Många vittnen hördes och många hemska detaljer kom i dagen. Vissa uppgifter är oklara men en sammanfattning av det långa protokollet kan göras enligt följande:

Olof och Sara fick en son, Anders, den 5 oktober 1804 och de bodde då på Angseryds ägor. De var då ogifta men de gifte sig 1805 och då uppgavs de bo på Fagerhults ägor. De bodde också någon tid samma år på Hålans ägor men senare samma år var de tillbaka på Angseryds ägor.

Den 23 januari 1810 föddes en son till. Han fick namnet Johan Jakob.

Olof var en god arbetare och bonden Jonas Andersson i Angseryd utnyttjade troligen detta. Han *skuffade* honom och hade honom till att bygga gärdesgårdar åt honom. Jonas hade också lovat honom att få ett torp på hans ägor och platsen för torpet fick bli utmed vägen från Angseryd till Jusseryd, just invid Jusseryds gräns.

Där byggde de hus och där bröt de mark. *Därefter blev Jonas ond på Olof och Sara* och försökte köra iväg dem från torpet. Jonas hade också hotat att riva ned torpet. Olof och Sara blev bestörta men de var också rädda för Jonas. Om Sara uppgavs att hon en lång tid var sinnessvag. Det uppgavs att *hon låg på Norra Bråtens gårde. Hennes man var där och ville ha henne med hem, men hon talade inte. Hon svarade inte och hennes fötter bar henne inte, hon kunde inte gå och inte stå.* Då ömkade sig Anders Svensson i Jusseryd över familjen och tog dem hem till sig.

Tillsammans med flera andra gick han till Jonas Andersson i Angseryd och talade med honom om hur illa han gjort mot detta arma folk. Först hade han lovat dem ett torp och sedan mot vintern hade han kört iväg dem.

Jonas Andersson blev då rörd till medlidande och lovade att han skulle ge dem kontrakt på torpet på deras livstid, vilket varit hans löfte tidigare. Så skedde också. Ett kontrakt upprättades den 10 augusti 1810 och fick slutliga påskrifter den 5 november 1810. Olofs hustru tycktes därefter åter bli bättre och de arbetade åter på sitt torp.

Senare uppstod åter osämja och trätor med gårdsägaren Jonas Andersson. Då blev Olofs hustru åter sjuk och hon begärde att präst skulle tillkallas. Komministern Viberg kom till torpet och gick in till Olofs sjuka hustru. Då kom Jonas Andersson dit och han var full *och oredig, svor både på prästen och torparen och tecknade att torparen skulle hänga i halsjärn och få spö. Jonas förde sådant mässande att folk måste hålla honom, men han slet sig lös och gick åter in i stugan, men blev därifrån utkörd.*

Flera vittnen kunde intyga att en sten kastats in genom fönstret i stugan och att 160 alnar av deras gärdesgård var nedriven. Avtryck av skor fanns i kålgårdssängarna och spåren visade sig komma från Angseryd, till torpet och sedan tillbaka till Angseryd.

Vittnen hade hört Jonas Anderssons hustru, Elin Nilsson, uppge att hon önskade att *den inkastade stenen i stället skulle*

träffat huvudet på Sara Karlsdotter och att hon skulle dött därav, vidare att Sara Karlsdotter borde sitta i helvetet på en trinna i en brinnande brasa.

Jonas Andersson och hans hustru förklarade att de gärna ville bli av med dem. Men de nekade till att ha kört dem från torpet och menade att de frivilligt avflyttat. De förklarade sig vidare oskyldiga till vad som angivits.

Häradsrätten fann att det var Jonas och hans hustru som tvingat Olof och hans hustru att överge sitt hem. De slag och skuffningar som Jonas givit Olof och hans hustru kunde inte längre bestraffas. Men rätten ansåg att Jonas i egenskap av husbonde hade ansvaret för att ge Olof och hans familj omvårdnad och skydd. Han hade försummat att göra detta, och i stället på flera sätt förorättat dem.

Rätten stadgade därför ett vite av 20 riksdaler banko samt böter om de inte härefter lät dem vistas ostörda vid sitt torp på Angseryds ägor, eller om de ofredar dem. Jonas Andersson dömdes också att betala rättegångskostnaderna och att ersätta alla hörda vittnen.

Ett exemplar av rättens protokoll sändes också till sockenstämman och till pastorn i Ödeshögs församling, som uppmanades att vaka över att beslutet åtlyddes. Förhoppningsvis fick Olof och Sara lugn och ro på sitt lilla torp. Deras plågoande, Jonas Andersson, dog nyårsaftonen 1823 och kunde inte längre skrämja dem.

Sara Karlsdotter dog 1835 och därefter bodde Olof och sonen Johan Jakob ensamma kvar på torpet. För båda uppgavs *dumb* i husförhörslängden. Olof dog 1843. Sonen Johan Jakob dog 1844. De bebodde och brukade då det norra torpet.

Jag har nu berättat om Olof och Sara, Anders Olofssons föräldrar. Deras liv var ingen dans på rosor. Det blev det inte heller för deras söner, Anders och Johan Jakob

Anders föddes 1804 och Johan Jakob 1810 och de var unga när denna strid i deras föräldrahem rasade som värst. Om Anders har jag antecknat följande levnadsbeskrivning:

Anders Olofsson föddes 1804 i en backstuga på Angseryds ägor. Han var kvar i hemmet fram till dess att han kunde få drängplats. Han var dräng på olika platser. Han kom till Porsarp 1825, till Mjölby 1827, till Visjö 1835. Där gifte han sig 1836

med Anna Maja Andersdotter. De hade först ett torp på Grims-hults ägor. Sedan blev det ett torp på Lilla Smedstorps ägor.

Anna Maja Andersdotter hade varit gift förut och hade tre söner med sig från det äktenskapet. Men i det nya äktenskapet föddes två flickor. De dog båda i unga år.

Torpet på Lilla Smedstorps ägor står i nästa husförhörslängd skrivet som backstuga. 1841 flyttade familjen till Västra Haddåsen. Där stod han skriven som dräng hos bonden Anders Andersson och hans hustru.

Där dog Anders Olofssons hustru den 16 mars 1843. Därefter flyttade hennes söner. Den äldste, Johan Petersson, då 17 år gammal, flyttade till Gränna. Kanske följde de yngre bröderna med honom dit. Samma år dog också Anders Olofssons fader i Angseryd.

Anders var ensam kvar. Kanske undrade han därefter vad han hade att leva för. Han flyttade till Glasfall och var där dräng hos Peter Samuelsson på västra gården i Glasfall.

Han kom förmodligen till Glasfall under hösten 1843. Vi vet inte något om hans sista tid. Men sprit tycks ha varit en del av hans tillvaro. Där i Glasfall söp han ihjäl sig, eller frös han kanske ihjäl? Han anträffades på julaftonen 1843 liggande död ute på marken.

I domboken från 1827 finner vi också en uppgift om att Anders Olofsson en natt i juli 1827 gjort sig skyldig till en inbrottsstöld hos Nils Persson i Sunneby och där stulit en flaska brännvin och en kaka bröd. Det var sådant som tillhörde hans nödort. Rätten dömde Anders till spöstraff, nio par spön, tre slag av varje samt till böter. Kunde han inte betala böterna kunde de avtjänas med tre dagars fängelse på Linköpings slott.

Finns det mera att skriva om dessa människor? Jo jag kan göra det tillägget att Anders Olofssons broder, Johan Jakob Olofsson, född 1810 och av prästen i husförhörslängden också antecknad som *dumb*, dog den 25 december 1844. Han anträffades död i skogen i Angseryd, utan känd orsak. *Domaren och länsmannen biföll hans kristliga begravning*. Johan Jakob var då 35 år och ogift. Han dog tydligen även han på julaftonen, ett år efter sin äldre broder.

Därmed var denna familj återsamlad, på andra sidan graven. Vi kan hoppas, och utgå från att de fick det bra efter döden, bättre än under sitt jordeliv.

Arne Ivarsson

Samla-Imli från Gåsabol

Bygdens kloka gumma.

Hon gick i ur och skur, hon gick på varma och mjuka vår- och sommarstigar men också på regnblöta höststigar och i djup snö på vintrarna. Hon levde och verkade i en tid när det bara fanns stigar. Hon bodde i Gåsabol, en by i södra delen av Ödeshögs socken. Mitt i Holaveden.

Hon var bygdens kloka gumma. Hon botade sjukdomar och hon var *jordemor*, äldre tiders barnmorska. Hon har hjälpt många barn till världen i vår bygd. Hon gjorde vad hon kunde.

Detta var innan barnmorskan Gerda Pettersson i Ödeshög började sin verksamhet på 1920-talet. Jag är lite osäker på denna punkt. Gerda hade åtminstone två föregångare.

Någon gång före 1920 fanns i Ödeshög en barnmorska, eller ackuchörska som det också hette. Hon hette Elsa Viktoria Rendal och var född i Ölmstad år 1891. Före henne fanns en barnmorska som hette Eklund. Hon lär ha kommit till Ödeshög 1898. Hon var kanske den första utbildade barnmorskan.

Men traditionerna är sega. Ännu i början av 1900-talet var det vanligare att kalla på en *klok gumma* eller *klok gubbe* om man var sjuk eller hade några krämpor. Men förlossningar, barnafödande var inget för kloka gubbar. Detta har alltid skötts av barnsängskvinnor, och någon klok gumma.

Det har funnits många *kloka gummor och gubbar* i våra bygder. Idag vet vi inte vilka de var. De var ett slags naturläkare och de hade gamla huskurer att ta till. De hade i regel fått sin kunskap från sina föräldrar. Åter till Emilia.

Emilia vandrade sålunda runt i bygden med sin lavemangskanna och vad mera som hörde till. Örter och naturmediciner var stor en del av hennes kunskaper.

Hon hette Emilia Petersdotter och var gift med Samuel i Gåsabol. Därför kallades hon Samla-Imli men jag vill här i denna berättelse kalla henne för Emilia.

Emilia föddes 21 november 1855 vid Vangsjön i Trehörna. Hon kom till Gåsabol år 1877 som piga hos bonden och änko-
mannen Samuel Samuelsson. Hon var då 21 år gammal. Hon födde där en son, Karl August, som i kyrkoboken noterades som oäkta.

Två år senare gifte hon sig med Samuel, som var 30 år äldre. Hans första äktenskap hade varit barnlöst. I det nya äktenskapet föddes tre barn, Oskar Rikard 1881, Selma Teresia 1883 och Edla Josefina 1886. Av dessa barn stannade endast ett kvar i Sverige. Det var dottern Selma. De övriga emigrerade till Amerika.

Emilia hade också två bröder som tidigare flyttat till Amerika. De kom till Sverige någon gång på 1920-talet och hälsade på. Sedan följde Karl August, Oskar och Edla efter till Amerika.

Dottern Selma och hennes man Johan övertog omkring 1905 gården i Gåsabol efter Samuel och Emilia. Samuel och Emilia flyttade då till *Klingastället*, en liten gård om 1/36 mtl, beläget västerut närmare gränsen mot Gyllinge. Detta hade de förvärvat 1905.

Samuel dog 1916 av ålderdoms bräcklighet. Emilia bodde kvar åtskilliga år och bodde ensam på den lilla gården. Vid mitten av 1930-talet flyttade hon till sin dotterdotter Astrid och hennes man i Fogeryd.

Det finns i kyrkoböcker eller andra handlingar inget skrivet om Emilia som klok gumma eller liknande. Husförhörslängderna nämner inget speciellt om Emilia. Det är enbart genom muntlig tradition som Emilia fått denna berömmelse. Många har berättat om hennes gärning i bygden.

Varifrån Emilia fått sina kunskaper vet vi inte. Men vi kan anta att hon fått det från sina föräldrar. Det var oftast många generationers samlade kunskap som dessa *kloka gummor* hade med sig på sina sjukbesök i bygderna.

Vi kan räkna med att Emilias gärning i tid sträckte sig från 1870-talet och kanske fram på 1920-talet. Sedan blev det vanligare med läkarbesök. Vid denna tid började också barnmorskan Gerda Pettersson sin verksamhet. Därefter var förmodligen Emilias gärning som jordemor avslutad. Jordemor är det äldre namnet på barnmorska.

Men ännu vid slutet av 1920-talet var hon efterfrågad, då kanske mest vid förstoppningar och liknande problem. Då vandrade hon iväg med sin lavemangskanna.

Vid mitten av 1930-talet flyttade Emilia till Fogeryd och där fick hon bo i ett särskilt litet hus på gården hos dotterdottern Astrid och henne man Fingal. Men hon höll sig i verksamhet ännu in i ålderdomen. Hon gjorde bl.a. fina kvastar. Hon dog där 1942 av åldersskäl, 87 år gammal,.

Ännu på 1950-talet stod ladugården kvar på deras lilla gård. Bostadshuset revs och såldes till brännved redan omkring 1940.

Emilia umgicks med Hulda Forsander från Öjan. De kokade sitt kaffe i kopparpanna. Mest kokades det kanske *på sumpem*.

Dotterdotterdottern Alsy har berättat om hur hon och hennes syskon fick hämta vatten åt henne i Långkällan i Fogeryd, en källa med friskt och gott vatten, ett stycke från gårdshuset. Emilia var alltid klädd i långkjol och huckle, så som äldre kvinnor var klädda förr.

Dotterdottersonen Olle kommer också väl ihåg sin mormors mor Emilia. När han ibland gick stigarna från Staffanstorp till Gåsabol passerade han Emilias stuga och blev då bjuden på saft. En snäll och vänlig kvinna.

Arne

Bröllopet i Narbäck 1930

Mina föräldrars bröllop.

Den 14 juni 1930 var en lördag. Det var vackert väder och försommarblommorna var som vackrast, på ängar, i hagar och på vägkanterna.

I Narbäck hölls bröllop. Det var Ivar från Öjan och Astrid från Narbäck som gifte sig. De hade *haft sällskap* i tio år, ända sedan de var 15 år. Det var Ivars äldsta bror Henry som från början skapat kontakten. Henry hade med sig sin yngre bror Ivar till Narbäck. Där fanns nämligen en piga som hette Anna och den hade Henry *tittat på* länge.

Varför tog Henry med sig sin lillebror Ivar dit då? Jo därför att Ivar skulle då sysselsätta Astrid och då fick Henry och Anna ostörda ägna sig åt varandra. Någon tid senare upphörde Henrys uppvaktning av Anna. Hon gifte sig i stället med Gunnar Hjertstedt i Kleven. Henry gifte sig med Märta från Grankärr.

Men kontakten mellan Ivar och Astrid fortsatte, och fördjupades. Så har Rune berättat, Astrids yngre bror.

Ivar hade således under lång tid uppvaktat Astrid, närmare bestämt i ett 10-tal år. Bröllop blev utsatt och de skulle bo i Gyllinge Norrgård. Denna gård hade Ivar köpt av Gustav och Alma Jakobsson för 11.000 kronor. Det var nog Ernst som ordnat köpet, sa Ivar. Där skulle de bo. Ernst ville nog ha oss nära. Gyllinge och Öjan var nästgårds. Men åter till bröllopet.

Hur började dagen. Mor Astrid funderade över frågan och svarade sedan: *Jag vet inte om jag mjölkade korna på morgonen.*

Bröllopet i Narbäck startade med vigseln och det var ungefär mitt på dagen. Men förberedelserna hade pågått länge, med mat och med utsmyckning. Två höga granar vid infarten. Så skulle det vara på den tiden. Astrid hade vit klänning med slöja och krona. Det var Ödeshögs kyrkas brudkrona. Den hade hämtats dagen innan. Ester i Krokek hade *töfsat te håret på mej och klätt mej*, berättar Astrid.

Ivar hade frack. Det hade också alla manliga bröllopgäster, de som hade en frack vill säga. Brudbuketten var röda rosor från Linddalen. Anna och Oskar Hjertstedt hade med sig den när de kom.

Vigseln ägde rum på andra våningen i östra gården i Narbäck och förrättades av prosten Värnborg. *Jag var nog rätt nervös* trodde Ivar.

Det var många bröllopgäster. I första hand folket i bygden samt släktingar från Adelöv, Gallemålen, Kärr, Sten och från

Tranås. På Ivars sida var folk från Öjan och Gräsberg och Rossholmen.

Bröllopet pågick i tre dagar. Hulda i Steninge, en gammal gumma, syster till skomakarn lagade bröllopsmaten. Skomakarn var Fingals far.

Ellen och Ivan i Kleven var värdfolk. De var syskon och hade en gård i Kleven på den tiden. Ester i Krokek serverade.

Det var totalt ett hundratal gäster. Några av deras vänner kunde inte vara med på grund av att de väntade barn. Märta var inte med, hon väntade Mats, Edeborg väntade Elsy och var inte heller med, inte heller Ester i Nyttorp, hon väntade Siv,

De allra flesta gästerna kom med häst och vagn eller kom till fots. Någon enstaka hade bil, t.ex. Andersson i Aneby. Men han hade inte tid att komma på lördagen, han kom inte förrän på söndagen. Men det kom en bil även första dagen. Det var Bertil Yxne. Från Gallemålen och andra byar i Adelöv kom de med häst och vagn.

Då och då under bröllopfesten ropades *Brudparet ut!* Då fick brudparet åtföljda av tärnor och marskalkar gå ut och ta en liten runda innan de vände in i huset igen. Mor Astrid minns att då var Albert från Lilla Krokek framme och gick framför dem och spelade munspel *och gjorde sjåter*. Denne Albert var kanske lite enfaldig men var en glad och oförarglig person.

Från Andersson i Aneby fick de ett dussin kaffeskedar i silver. Andra presenter var silverskålar, koppargrytor, en kittel m.m.

Andra presenter var en ko från Astrids föräldrar, en ko från Ivars föräldrar, kanske två.

En ko köpte Ivar på marknaden i Gränna, den kostade troligen tre hundra kronor och köpet avslutades med kaffe på Rams. En ko fick de också från Hilma i Kärr. Den hämtade Ivar där och gick någon liten väg mot Sutarp och vidare till Björstorp. Två räfsor fick de av gamle Palm.

Detta har far och mor, Ivar och Astrid berättat om bröllopet. Efter bröllopet var det gården i Gyllinge som väntade. Bröllopsresan gick således från Narbäck till Gyllinge. Men på vilket sätt?

När bröllopet denna dag skulle avslutas, då kom en bil brummande på vägen. Det var Ivar i Haddåsen som med sin automobil kom åkande. Han hämtade brudparet och sedan företog de denna bröllopsresa från Narbäck, förbi Holkaberg, Munkeryd och Öjan till sin gård i Gyllinge. Vilken avslutning.

Lagom efter flyttningen till Gyllinge fick de börja med slått-tern. Där var 25 slätterdagar på gården. Vid något tillfälle hade de slättergille. Det var på Toängen, i norr närmast gränsen mot Öjan. I regel slogs gräset innan korna fick beta. På den tiden *slogs varenda bit*. Vägrenar och åkerrenar, ängar och hagar.

På gården hade de sex kor och en häst. Hästen hette Blända. Ett hönshus fanns med höns och tupp. En sugga fanns också i lagårn. Vagnar fanns, men inga med gummihjul. En fjädervagn samt skogsvagnar, ett rackåk med fotsack. Cyklar hade de inte från början. Senare köpte de var sin monark-cykel.

Från början fanns inga maskiner på gården. Bara handredskap, som liar, plogar, årder m.m. Blända drog ploget, men inte ensam, då lånades en häst av Gunnar i Södergården. Senare köptes en slättermaskin för enbet. Då fick han också hjälpa Robert i Gyllinge. Denne hade ingen slättermaskin.

En båt hade gjorts av gamle Palm i Porsarp. Den låg sedan i sjön i Gyllinge. En och annan gädda drog de upp där.

Mjölken separerades och kärnades till smör. I början fanns ingen transport till mejeri. Smöret såldes till Lina Tallberg och i Ödeshög. Ibland till affären i Kvatarp. Men några år in på 30-talet blev det transport till mejeriet i Duvebo, som då uttalade Därbo.

Ivar körde de första transporter till mejeriet i Duvebo, det var i början via Narbäck och ut till Ren och landsvägen till Duvebo. Det var med parhästar som Henry hade.

De fick då 7½ öre för mjölken. För smöret fick de kanske ett par kronor, kanske 2:50.

Depressionen kom på 30-talet. Ivar var skyldig Gustav och Alma tror han sex tusen. En gång om året åkte Ivar dit och betalade räntan. Efter ett antal år kunde han betala skulden. Därutöver hade de ett hypotekslån i bank. Det följde gården och hade förmånlig ränta.

År 1937 flyttade de till Munkeryd. Någon tid brukade de även gården i Gyllinge.

Avslutningsvis säger mor Astrid att hon inte vill uppleva detta en gång till, detta hårda slit.

Det blev också några uppgifter om andra bröllop. Till bröllopet i Grankärr 1924, där Henry och Märta gifte sig, åkte de buss. 1929 hölls bröllop i Mjölby mellan Einar och Rut. Astrid hade då en praktikplats på Kneipen i Tranås. Hon var där och lärde sig laga mat. Till bröllopet i Mjölby åkte hon tåg. Ivar följde henne till tåget sedan. Det var nyårsafton 1929. Liksom vid bröllopet i Grankärr var det många människor från bygden även där. De åkte förmodligen i gemensam buss.

Detta var deras berättelse om bröllopet i Narbäck. Far och mor har berättat mycket mera. Jag har bandat deras berättelser om människorna i bygden i början av 1900-talet, om Stava hamn, om Stava missionshus och verksamheten där. Det kan bli många berättelser om forna tider.

Arne Ivarsson

Erik Björnsson

Ett levnadsöde

Stölder av boskap förekom då och då i gamla tider. Det skedde vanligen under sommarnätterna. Kor och hästar gick ute på sina betesmarker. Människorna låg och sov i sina gårdar, trötta efter dagens hårda arbete. För boskapstjuvar var det lätt att i skydd av mörkret ta ett djur och komma undan. Det var långt mellan gårdar och människor. Vägar fanns inte. Det fanns bara gångstigar.

Många boskapsstölder blev förmodligen aldrig uppklarade. Kor, hästar och oxar bara försvann. Inga spår fanns att följa. I domböckerna finns ibland lite anteckningar om försvunnen boskap.

Den 7 juni 1664 förekom vid tinget i Heda ett mål som rörde stölder av kreatur. Tjuven var en man från Bobergs härad som hette Måns Haraldsson.

Bland dem som blivit av med kreatur då fanns gästgivaren Joen i Holkaberg. Han hade blivit av med två oxar som var släppta på bete i Holkaberg. Måns skyllde ifrån sig på sina söner, Harald och Palle.

De var nu på flykt undan lagen och kunde finnas i lag med andra *skogstjuvar i Stoerydsskogen vid Motala*. Så uppgav deras fader, Måns Haraldsson. Hur målet slutade vet jag inte.

I äldre domböcker skymtar då och då uppgifter om personer som blivit dömda fredlösa. De försvann in i de djupa skogarna och var borta.

En av de boskapstjuvar som härjat i våra trakter hette Erik Björnsson. Hans stölder utfördes 1690-91.

Erik Björnsson var son till Björn i Kopparp och hans hustru. Vi vet inte namnet på henne, men hon var dotter till ryttaren Lasse Toresson i Kopparp, dråparen från julkalaset i Stava 1622. Om detta julkalas har jag berättat särskilt. Lasse Toresson var således Eriks morfar.

Erik föddes troligen på 1650-talet och växte upp i Kopparp, kanske någon tid i Tuna i Stora Åby. Hans fader Björn dog i Kopparp 1665. Erik hade en äldre syster som hette Anna och var gift med Mårten Larsson. De brukade under någon tid gården i Kopparp.

Erik hade under sin ungdomstid drängplatser på olika håll i bygden. År 1678 var han i Narbäck. Där fanns också en piga som hette Karin Svensdotter och var från Stava. Detta ledde till kärleksmöten mellan dem och Karin blev med barn.

Domboken berättar följande om detta:

Vid tinget i Gränna den 23 september 1678 anklagades drängen Erik Björnsson i Narbäck för att han mökränt Karin Svensdotter i Narbäck. Hon var född av ärliga föräldrar och laggillt säng. Konan erkände frivilligt att hon haft lägerskap med drängen i snart ett halvt års tid. Hon hade fött barn i maj 1678. Hennes målsman var Håkan Svensson i Stava. Drängen nekade först att gifta sig med henne.

Han övertalades så att han frivilligt med handsträckning till henne och hennes målsman sade sig vilja gifta sig med henne om hans morbroder Tore Larsson i Kulhult medgav detta.

Tore var då hans förmyndare eftersom Eriks far var död. Tydligt gav Tore sitt medgivande till detta.

Erik och Karin bosatte sig först i Gräsberg och sedan i Tuna i Stora Åby socken. Möjligen hade hans föräldrar tidigare bott i Tuna någon tid.

Det är sedan tyst i källorna om Erik och hans hustru Karin. Kanske var allting bra. Inte förrän år 1690 kommer det lite uppgifter om Erik. Det är i domboken. Detta var innan kyrkoböcker började föras.

Vid vintertinget i Åby den 13 februari 1690 anklagades Måns Larsson i Kopparp av Håkan Persson i Tuna för att han köpt ett sto av Erik Björnsson i Tuna. Detta sto tillhörde egentligen Håkan Persson efter någon värdering som rörde husröta.

Måns i Kopparp svarade att detta sto hade pantsatts till Måns Larssons söner, Jöns och Måns, långt innan Håkan kom till Tuna. Erik Björnsson hävdade att han inte visste att stoet hade blivit värderat med husrötan. Hur det sedan gick med denna häst, det vet jag inte. Rättens beslut i detta mål har jag inte hittat. Men uppgifterna i detta mål visar att Erik Björnsson bedrev affärer med kreatur. Detta kan ses som en bakgrund till vad som sedan följde, ett par år senare.

Vid vintertinget den 27 januari 1692 ställdes *tjuven Erik Björnsson* inför rätten. Han hade en tid suttit i Vadstena slotts-fängelse, misstänkt för stölder, både i Lysings härad och i Småland. Inte mindre än 27 målsägare anmälde sig och Erik Björnsson erkände i de flesta fallen.

Stölderna rörde sig mest om kreatur som tagits direkt ute i markerna och sedan sålts vidare, eller i några fall slaktats. Stölderna hade ägt rum i Gränna stad och socken samt i Adelövs, Ödeshögs och Stora Åby socknar.

Vid tinget den 17 januari 1692 i Åby åtalade länsmannen Harald Arvidsson tjuven Erik Björnsson. Denne hade förts till tinget från Vadstena slottsfängelse. Han var misstänkt för tjuvnad såväl här i häradet som i Småland, enligt följande (det mesta är direkta citat ur domboken, med kursiv stil):

- 1) *inkom fältväbeln Sven Jakobsson Trana från Långliden i Gränna socken och klagade över att Erik från honom för ungefär 2½ år sedan stulit en kviga, tre år gammal, samt en häst vid sistlidna Bartholomeitid(augusti), vilken han köpt av en granne Johan Berg för sju daler silvermynt. Tjuven Erik tillstod sig ha stulit kvigan och sålt den till sin husbonde, rusthållaren Hans Esbjörnsson i Råby för 10 daler kopparmynt, men nekade helt till hästen.*
- 2) *Bonden Lars Månsson i Vendelstorp påstod att Erik från honom sistlidne sommar mellan pingst och midsommar stulit en nytämjd svart stut, ungefär fem år gammal. Erik Björnsson bekände att han stulit den. Han sålde den sedan till sin styvfader, Per Jonsson på Gräsbergs ägor, för 10 daler kopparmynt. Per Jonsson tillfrågades om han inte borde misstänkt att stuten var stulen. Per nekade till detta och sade att han sålt stuten till Per i Fagerhult för sex daler kopparmynt samt ett spann råg. Lars Månsson i Vendelstorp hävdade vidare att Erik vid samma tillfälle också från honom stulit en svartjälmet kviga, fyra år gammal, som Erik sedan sålt till Anders i Kulltorp.*
- 3) *Tjuven Erik tillstod också att han den tiden stulit en brun ko, som tillhörde hustru Ingiäl i Gränna stad. Denna ko gav sedan Erik till ryttmästaren på Lindekullen som städja för Tuna gård.*
- 4) *Lars Persson i Kvarntorp i Gränna socken klagade och sade att Erik från honom 8 dagar före sistlidna Bartholomei stulit en kviga om 2½ år. Erik erkände detta och uppgav att han sedan sålt den till salig Grötters änka i Ödesjö by.*
- 5) *Anders Månsson i Folkarp i Adelövs socken hävdade att Erik från honom sistlidna Olofsmässa stulit en stut om tre år. Erik bekände sig ha tagit den och uppgav att den nu är hos Lars i Skog.*
- 6) *Så tillstod tjuven på tillfrågan att han för något mer än två år sedan stulit en vit och svartfläckig kviga från torparen Per Jonsson i Getingaryd och att samma kviga nu är skälleko i Tuna.*

- 7) *Bonden Bengt Andersson i Ulfsbo och Adelövs socken klagade också och sade att Erik i fjol vid Brittmässa från honom stulit en vitryggig stut om tre år, som Erik bekände sig ha tagit och uppgav att den stuten numera är till forning hos Anders i Gumby.*
- 8) *Hustrun Elin Jonsdotter i Graven i Adelövs socken klagade över att Erik från henne stulit en stut och en kviga, bägge rödbrokiga, vartill Erik helt nekade.*
- 9) *Soldaten Nils Persson i Uppgränna by uppgav att Erik från honom vid sistlidna Bartholomeitid stulit en svart kviga om fyra år. Erik tillstod sig ha stulit kvigan och slaktat den i skogen. Erik sade sig ha en fjolkalv i Tuna som Nils kan få. Nils sade sig vara nöjd därmed, eftersom tjuven inget annat hade.*
- 10) *Tjuven Eriks styvfader, Per Jonsson på Gräsbergs ägor, förmanades allvarligen att bekänna vad han visste om sin styvsons tjuverier och om han icke varit med honom på något ställe eller kanske rått honom. Per nekar först härtill, men omsider bekänner han sig gråtande att han har bedragit mig därtill. Häradshövdingen uppmanade Per att bekänna, varefter Per bekände sig ha varit med två gånger, i Vendelstorp i höstas där de stal en stut och den tog sedan Lars igen. Sedan tog de tre får hos Sven i Aleryd. Två av dem sålde de till Per i Fagerhult. Det tredje var en bagge och den slaktade de och tog halvparten vardera. Per nekade till att ha varit med om mera. Men han berättade att under våren i fjol kom Erik hem med en röd och vitstjärnig stut som han sade sig ha köpt av en grännabo. Men Per trodde ändå att den var stulen. Han bad Erik akta sig för sådant. Nils i Östra Haddåsen köpte stuten och sålde den sedan till Jöns i Gyllinge för ½ tunna säd och 1 (skålpund?) kött. Sedan om hösten hade Erik en svart och vitfläckig kviga, som han sade sig bekommit av hustru Ingrid i Skog. Denna kviga är nu skälleko i Tuna.*

Sedan inkom ock följande häradsbor och klagade över att dessa tjuvar också stulit från dem åtskilliga kreatur, såsom:

- 11) *Gamle länsman Per Andersson i Bankaby klagade över att Erik Björnsson från honom stulit en tjur om 2½ år, en kviga om 3½ år samt tvenne ungfår, varav det ena var en bagge med hans märke under ena örat inskuret. Tjuven Erik tillstod sig ha stulit tjuren och sålt den till en borgare i Gränna vid namn Nils Schierling för 7½ daler kopparmynt, bekände sig också ha stulit kvigan men att länsman redan fått betalt för denna. Några får vill han inte bekänna.*

- 12) *Framsades åter tjuven Eriks styvfader, Per Jonsson på Gräsbergs ägor. Han förmanades allvarligt att som rätten nogsamt kan se och pröva det han stulit mera. Omsider svarade han att han för ungefär 15 år sedan ihop med soldaten Håkan i Gåsabol stulit hos salig hustrun Kerstin i Narbäck två stycken barkade hudar och fyra barkade skinn. Därav tog de hälften vardera och sedan när jag var borta kom min bror, Nils Jonsson i Stora Moliden till min hustru och tog hudar och ett skinn. Jag fick en halv tunna korn. Skinnet lät jag göra skor av.*
- 13) *Per Jonsson bekänner också att han tillika med sin styvson Erik i Tuna i fjol somras stulit en kviga om 3½ år hos Per Gullring i Öna och nu är i Tuna, som Erik också tillstod.*
- 14) *Per Jonsson sade också att hans styvson Erik i Tuna tillika med Pers son Peter i Fagerhult stulit en sugga i höstas från änkan hustru Elin Jonsdotter i Tingstad. Och de gödde suggan där i torpet och sedan slaktade de den och tog hälften vardera. Fläsket hängde ännu kvar i Fagerhult. Änkan hustru Elin klagade och sade att i fjol bortstals två får för henne. Hon trodde att Per Jonsson och Erik tagit dem. Per nekade helt till detta, men erkände att han från hustru Elin stulit en slipsten.*
- 15) *Bonden Sven Esbjörnsson i Munkeryd klagade att från honom bortstals en tre år gammal och omärkt stut sistlidna september. Per Jonsson bekände och sade att hans styvson Erik i Tuna stulit den stuten och slaktat den i Fagerhult. Huden var visst ännu kvar där, och som de bekänt för honom fick de halvparten av köttet i Fagerhult. Per Jonsson sade därefter att nu visste han intet mera.*
- 16) *Länsmannen föreställde Pers son Peter i Fagerhult, ungefär 20 år gammal, vilken på tillfrågan bekände att han varit med Erik i Tuna och stulit suggan från änkan i Tingstad. Han hade givit fyra kannor korn till att göda den med. Bekände också att han hade fläsket kvar i Fagerhult. Rätten uppmanade Peter att bekänna någon mera tjuvnad men Peter sade sig icke veta mera.*
- 17) *Per Ingiälsson i Fagerhult tillfrågades om han icke varit med och stulit stuten från Sven i Munkeryd, men nekade härtill. Tjuven Erik inkallades för konfrontation med Per, eftersom Erik först icke ville medge att Per visste om stuten. Men omsider medgav han att han berättat för Per och hans hustru att han stulit stuten i Munkeryd. Sedan uppgav Erik att han också berättat för Per i Fagerhult om de två fåren som*

stals i Aleryd, en bagge från änkan och en fåra från Bengt och sedan det tredje fåret från pigan Ingeborg Hansdotter i Aleryd.

- 18) *Lars Jonsson från Jusseryd klagade att denne Erik i Tuna från honom i september stulit en kviga, två år gammal. Tjuven Erik tillstod detta och sade sig ha sålt den till torparen Lars Larsson på Skogs ägor för att denne skulle föda en tjur åt honom över vintern. Torparen Lars Larsson vitsordade uppgifterna.*
- 19) *Måns Larsson i Kopparp klagade och sade att tjuven Erik för honom förliden sommar i skogen stulit en tjur om 2½ år och en kviga om tre år. Erik bekände sig ha stulit en tjur, som han sedan sålt till Per i Narbäck för fem daler kopparmynt, men nekade helt till kvigan. Per i Narbäck sade att han köpt en stut och en kviga av Erik i Tuna.*
- 20) *Pigan Ingeborg i Åeryd klagade över att Erik för henne förliden sommar mellan pingst och midsommar stulit en kviga som han sedan sålt till Per i Narbäck. Erik bekände också att hans styvfader, Per Jonsson på Gräsbergs ägor stulit ett Lockakahr från soldaten Per Alegren och sedan sålt det till Fogeryd för sju daler kopparmynt.*
- 21) *Per Svensson i Narbäck klagade och sade att tjuven Erik Björnsson för honom stulit tre ungnöt, två stutar om två år, en stut om 2½ år samt två baggar. Dessutom hade han stulit tre nöt som ägdes av hans svägerska, änkan hustru Anna i Erstorp. En var en rödryggig stut om fem år och de två andra var kvigor om 2½ år. Erik tillstod tjuvnaden och sade sig ha slaktat de två ungnöten, baggarna sålde han till Per i Vantekullen.*
- 22) *Änkan, hustru Brita Jonsdotter i Stavreberg beskyllde tjuven Erik för att han från henne sistlidna pingstdag stulit en svartbrun tjur om tre år gammal samt en röd och vit stut om 4½ år. Detta bekände Erik och sade sig ha sålt stuten till Jöns i Gyllinge för sju daler kopparmynt samt kött och en halvspann råg och en halvspann korn. Jöns sålde sedan tjuren till Nils i Östra Haddåsen.*
- 23) *Daniel Larsson i Ruskilsby klagade också och tjuven Erik erkände att han med Per i Gräsberg vid midsommartiden i fjol stulit från Daniel en rödhjälmet ko. De slaktade sedan kon och tog hälften var och kanske ligger något kvar i Gräsberg hybbeln. Så bekände också tjuven Erik att han stulit en svart-hjälmet tjur om tre år från Daniel Larsson och den sålde han*

sedan till Jöns i Lakarp för fem daler kopparmynt. Men då var Per inte med honom.

- 24) *Jöns Jonsson i Röjan på Holkabergs ägor klagade att Erik från honom för två år sedan bortstulit en röd kviga. Erik tillstod detta och sade den vara slaktad.*
- 25) *Jöns Månsson i Lakarp beskyllde Erik för att han från honom stulit en rödbrokig stut på 7:e året. Erik tillstod detta och sade att Hans i Råby fick samma stut och han senare fått bortstuten på lega till Per i Skölleby. Hans i Råby visste inte om att stuten var stulen, säger Erik.*
- 26) *Knut Jönsson i Tuna som förr varit i Vantekullen tillstod på fråga att han varit med tjuven Erik till Lindekullen. De hade då med sig en ko att giva i städja.*
- 27) *Olof Jonsson i Sjögården klagade också och sade att för honom och hans far, Jon i Sjögetorp, för halftridie år sedan bortstals tvenne rödhjälmeta stutar och året före bortstals för Jon i Sjögetorp en röd kviga. Han menade att Erik och Per Jonsson tagit dessa, men Erik och Per nekade helt.*

Rätten frågade om några flera hade klagomål mot dessa tjuvar. Länsman sade stort välkommen till flera som hade mist sina kreatur och egendom, när de nu får höra om dessa tjuvar. Per och Erik förmanades att bekänna någon mera tjuvnad men de nekade alldeles till mera sådant. Rättens bedömning var att alla stölder ännu icke var uppklarade och målet uppsköts till nästa ting.

Vad detta mål fick för avslutning vet jag inte. Jag har inte funnit någon fortsättning av målet. Vi kan förmoda att det blev dödsdomar. Några år därefter kom kyrkoböckerna. Jag har sökt i dessa för Ödeshög, Stora Åby och flera grannförsamlingar men inte funnit namnet Erik Björnsson. Han tycks ha försvunnit. Därför kan vi gissa att han dömts till döden och avrättats.

Vart tog då hans hustru Karin vägen? Jag har en svårläst anteckning om att änkan, hustru Karin från Tuna dog 1735. Det kan vara Karin Svensdotter från Stava som var gift med Erik Björnsson.

Affärer gjordes mestadels med kopparmynt som betalning. De hade ett lägre värde än silvermynt. En daler silvermynt motsvarade tre daler kopparmynt. År 1685 kostade en tunna råg tre daler 16 skillingar silvermynt.

I anteckningarna skymtar att torparen Per Jonsson på Gräsbjergs ägor var Eriks styvfader. Eriks förmyndare medan han var omyndig var hans morbroder, Tore Larsson i Kulhult. Per Jonsson kan möjligen vara identisk med den Per Jonsson som tidigare bodde i Gyllinge.

Arne Ivarsson

Gästbudet i Boeryd i Gränna socken år 1635

Denna berättelse har jag hämtat från domboken. Ord och uttryck är direkt återgivna från domboken och har därför ålderdomlig prägel. Uppgifterna i domboken bär också den tidens hårda villkor. Det var kampen för överlevnad som styrde det mesta.

Jon Jonsson i Munkeryd var troligen bonde där efter sina föräldrar. Han var gift med Elin Larsdotter som var dotter till Lars i Mörstorp i Gränna socken. Möjligen var det hans andra äktenskap. Joen, eller Jon, föddes omkring 1590.

Jon var skriven för Munkeryd under åren 1627 – 1655. Under åren 1631 – 1648 var han nämndeman, först i Lysings härad, sedan i Vista härad under grevskapsperioden. Vi kan säga att Jon var en storman i bygden. Men Jon kanske hade bara halva Munkeryd. Där fanns åtminstone någon tid en Olof som förmodligen hade den andra hälften av gården i Munkeryd.

I Munkeryd bodde åtskilliga människor vid denna tid. Där fanns både skomakare och skräddare och en soldatfamilj. Men soldaten var i Tyskland och krigade. Då hade hustrun Ingela kärleksaffärer med sin legodräng. Sådant var allvarligt. De stod inför tinget den 5 februari 1634. Jag har ingen uppgift om vad domen blev. Det kunde bli dödsstraff, särskilt om man inte hade pengar att böta med.

Efter 1655 är inte Jon i Munkeryd omnämnd. Kanske hade han då *samlats till sina fäder*. Men nu skall vi lämna Munkeryd för att se vad som hände på gästabudet i Boeryd. Jag har hämtat berättelsen ur domböckerna. Där står namnet Gudsbacka. Det var en gård som låg där Brahehus ligger idag.

Jag har försökt att inte för mycket ändra på formuleringarna i domböckerna. De är korta men träffande.

O O O

Den 7 juni 1648 hölls ting i Vista härad i Bunnström. Bygden hörde då till Wisingsborgs grevskap. Där vid tinget klagade Joen i Munkeryd på *Olof Träben* som bodde i en backstuga på Uppgränna ägor.

Denne Olof Träben hade påstått att Jon i Munkeryd hade slagit ihjäl Olof Träbens fader. Rätten påpekade då att denna sak redan hade avdömts och Jon hade blivit friad. Olof Träben blev därför dömd att böta 40 daler i treskiftes för detta sitt lagstridiga påstående.

I detta mål skymtade något som hänt tidigare. Vi fick gå tillbaka till år 1635 för att hitta svaret.

Den 4 juni 1635 hölls ting i Reaby. Då framträdde Nils Nilsson, hans broder Olof Nilsson och deras moder Margareta Nilsson och deras släkt på Visingsö. De anklagade Jon Jonsson i

Munkeryd och påstod att han vållat deras faders död, Nils i Gudsbacka i Gränna socken.

Det hade skett genom att Jon påstods ha slagit Nils i huvudet med en tallrik vid ett gästabud i Boeryd.

När Nils kom hem från gästabudet hade han sagt: *Nog har jag varit på gästabud, jag fick hugg av Lasses måg i Mörstorp*, Jon i Munkeryd. Nästa morgon sade han: *Jag har inte orkat sova i natt av hugget jag fick*. När han med sina söner, Nils och Olof gick ut på dagens arbete blev han liggande och orkade inget. Några dagar därefter var han i Kleven *på ett byte hos sin styvfader*. Han red hem därifrån men därefter avled han.

Länsmannen Måns Haborsson, Måns i Åsa och Lasse i Haga som talade med honom dagen innan han dog hade frågat honom om han hade ont efter det hugg han fått med tallriken. Han hade då svarat *Nej, men jag har blod i mitt bröst, det har jag haft länge, jag tror det drager mig till döds, det får jag känna i morgon, jag får låta koppa mig*. Till sin hustru hade han också sagt *Lever jag år och dag så skyller jag inte Jon för min död, men dör jag förr, då skall han svara för min död*.

Vittnen intygade att det efter slaget mot huvudet varken syntes *blått eller blodigt*. Dessutom framkom det att Nils i Gudsbacka *för länge sedan blivit huggen i huvudet med ett svärd, och där togs då ut ben, och sedan läktes huvudet igen, till dess det nu på nytt blev slaget*.

Jon Jonsson i Munkeryd tillfrågades om han slog Nils i huvudet med tallriken. Jon svarade då: *Jag slog honom inte med tallriken, för han slog tallriken ur handen på mig, men med fingrarna slog jag honom i pannan*. Nils i Porsarp och Lasse i Getingaryd intygade detta. Anders i Kaxtorp som också var med i Boeryd berättade att Nils i Gudsbacka sagt till honom: *Jag har så ont i huvudet sedan 14 dagar att jag inte vet vad jag vill, och för några dagar sedan om natten blev jag kramad av ett troll mellan Törestorp och Boarp. Sedan har jag haft så ont att jag är alldeles fördärvad*.

Arvid i Bunnström och Jöns i Jordstorp vittnade och berättade samma. Kyrkoherden herr Jon i Gränna vittnade, att när han fått höra om Nils död hade han frågat hans närmaste om de kunde skylla Jon Jonsson för hans död. De svarade alla att det kunde de inte göra.

Vidare har sex ärliga dannemän, Lasse i Kopparp, Nils i Porsarp, Lasse i Öja, Lasse i Narbäck, Peder i Stava och Jon i

Målskog, vittnat och sagt att de synat Nils i Gudsbacka efter att han dött och att på honom syntes *varken blått eller blodigt*.

Jon Jonsson tillfrågades om han *med lag och ed kunde värja sig*, att han icke vållat hans död. Jon svarade att det ville han göra, med tolvmannaed.

Den 9 oktober 1635 stod tinget åter i Reaby. Jon i Munkeryd med dessa ärlige och gode dannemän, Bengt i Svinåsen, Nils i Glasfall, Carl i Krokek, Bengt och Peder i Krokek, Lasse i Amundeby, Lindorm i Torp, Peder i Kaxbol, Lasse i Stavreberg, Håkan i Näteryd, Lasse i Holkaberg och Jöns i Stava, gjorde ed på bok, och bad sig så Gud hjälpe till liv och själ, att Jon icke är vållande till Nilses död i Gudsbacken.

Därmed blev Jon i Munkeryd friad, till dess högre skäl finnas.

Detta var en berättelse från gamla tider. Snart har det gått 400 år sedan gästbudet i Boeryd. Kanske att de flesta gästerna kände varandra. Kanske fanns det åtskilliga släktband där i gästbudssalen. Var det dryckerna som gjorde att det blev så våldsamt?

Arne Ivarsson

Gästbudet i Stavreberg 1694

År 1694 vigdes Nils Svensson från Bultsbol med Karin Bengtsdotter i Stavreberg. Det blev en bröllopfest i Stavreberg som varade i tre dagar. Närvarande var släkt och vänner.

Tänk vad dessa grannar och vänner hann berätta under dessa dagar. Dessutom som alla drycker hade lättat alla tungors band.

Brudgummen, Nils Svensson, var son till bonden Sven Larsson och hans hustru Maria Persdotter i Bultsbol. Bruden, Karin Bengtsdotter, var dotter till Bengt Svensson och Brita Jonsdotter i Stavreberg.

På sin fars sida hade hon rötter till Sven Månsson och Kerstin Persdotter i Narbäck. På moderns sida är rötterna inte kända. Men vi kan konstatera att det var inget fattigt bröllop.

Deltagarna var besuttna, åtminstone de flesta. Men det fanns en och annan som inte var det. Det framkom under dessa dagar som gästabudet varade.

Detta tilldrog sig på den tiden då alla byar var ensamgårdar. Gården i Stavreberg med sina hus låg där Krigsbergsgården ligger idag. Vi kan förmoda att husen låg i en skyddande fyrkant.

I husen fanns också en gästabudsstuga eller stor sal där det åts och dracks. Dessutom övernattade de flesta i dessa hus under kanske två nätter.

Bröllopgästerna hade alla kommit ridande. Detta var före vägarnas och vagnarnas tillkomst. Men om det var vintertid med snö, hade gästerna kommit med släde.

Det är tack vare domboken från 1697 som vi först fick kännedom om detta gästabud i Stavreberg. Det var inte gästabudet som sådant. Det var en hästaffär som under gästabudets gång kom på tal mellan Nils Jonsson i Porsarp och Arvid Svensson i Erstorp.

Gästabudet började på lördagen. Man åt och man drack. Vi kanske törs gissa att nykterheten inte var särskilt hög, åtminstone inte hos alla. Söndagen gick och gästabudet kom på måndagen in på sin tredje och sista dag. Då var allt uppätet och urdrucket, kan vi kanske anta. Det var denna måndagsmorgon som kanske någon eftertanke började inställa sig.

Nils i Porsarp hade köpt en häst av Arvid i Erstorp men hade inte betalat den. Kanske var det brännvinet som gjorde att Nils plötsligt blev ledsen och började gråta. Han beklagade sig över sin stora fattigdom och sin skuld till Arvid. Arvid å sin sida var i detta ögonblick mycket generös och utbrast i orden *Den hästen tör jag giva dig*. Arvid var annars inte den som gav bort saker.

Han har på många sidor i domboken bevisat sin kraft när det gällde materiella frågor. Det var från den tiden som han bodde i Narbäck och drev gästgivargården där. Men på denna tredje gästabudsdag i Stavreberg 1694 gav han bort en häst. Nu var det inte

hans egen häst som han gav bort. Hästen tillhörde hans hustru, Karin Jonsdotter.

Det fanns åtskilliga vittnen med vid detta tillfälle i gästabudsstugan. Det var torparen Jöns Persson på Bankabys ägor, Nils Andersson på Stavrebergs ägor, Olof Björnsson på Fagerhults ägor och Jöns Månsson i Kråkeryd. Dessa uppmanade då Arvid och Nils att ta varandra i hand på detta. Så skedde också och detta handslag skedde i gästabudsstugan.

Arvids hustru, Karin Jonsdotter, var vid detta tillfälle inte med, men när hon strax därefter kom in där sade Arvid åt henne: *Jag har skänkt Nils den hästen, han av mig tagit. Då svarade Karin: Det du har gjort kan jag inte göra tillbaka.*

Vi skall se vad vittnena hade att berätta:

Olof Björnsson från Fagerhult kunde inte så alldeles väl utföra sitt tal. Han hade *fel på sitt mål* och tilläts inte edligen vittna. Men de andra tre avlade eden och hördes sedan var för sig.

Jöns Persson berättade: *Jag var på gästabudet i Stavreberg då jag hörde att när Nils Jonsson besvärade sig över sin fattigdom sade Arvid: Jag skall giva dig den hästen som du av mig köpt. Men hans hustru Karin var då inte med inne.*

Nils Andersson berättade att *vid gästabudet i Stavreberg satt Nils i Porsarp och grät över sin stora fattigdom. Då jag inkom om morgonen frågade folket honom varföre han grätit. Då svarade Nils: Jag är skyldig dig Arvid för en häst. Då sade Arvid: Den tör jag giva dig. De som var med vid samtalet uppmanade då Arvid: Om du skänker honom hästen så tag honom i hand därpå! Det de också gjorde och sedan när Karin Jonsdotter kom in sade Arvid åt henne: Jag har skänkt Nils den hästen, han av mig tagit. Då svarade Karin: Det du har gjort kan jag inte göra tillbaka.*

Samma berättade också drängen Jöns Månsson, men när Nils och hans hustru tackade henne för hästen sade hustru Karin: *Jag har intet varit med däröver.*

Olof Björnsson utan ed, sa att det var på måndagsmorgonen i gästabudsstugan som jag såg att Arvid tog Nils i Porsarp i hand därpå att han skänkt honom hästen.

Arvid Svensson, han som skänkte bort hästen, avled inte så lång tid därefter. Då ville hans änka, Karin Jonsdotter, ha betalt för sin häst och det hela blev en tvist vid tinget.

Den ursprunglige hästköparen, Nils Jonsson, hade också avlidit och hans änka, Kerstin Andersdotter, hade gift om sig med Sven Månsson från Kopparp. Denne var vid den tiden inte heller

särskilt välsituerad, enligt vad domböckerna kan berätta. Han ville helst slippa betala hästen. Han hänvisade till att hästen *var skämd* och även till att den varit en gåva.

Målet var uppe vid tinget flera gånger. Rätten kom så småningom fram till att *det bör Sven Månssons hustru i Porsarp de fordrade nio dalerna silvermynt för hästen till hustru Karin i Erstorp ovägerligen betala.*

Det är denna hästaffär som vi har att tacka för att vi fått kännedom om detta gästabud i Stavreberg.

Arne Ivarsson

Stina Persdotter

Stina Persdotters liv var fyllt av hårt arbete, av sorger och vdermödor. Hennes liv var inte på solsidan. Hur mycket glädje fick hon ut av livet?

Enligt kyrkoboken föddes hon i Näteryd i Ödeshögs socken den 16 december 1787. Hennes föräldrar var artilleristen Peter

Berglund och hans hustru Maria Abrahamsdotter. De hade gift sig tidigare under året. Dessa två noteringar i kyrkoböckerna är de enda noteringarna som jag funnit om Peter Berglund, Stinas fader. Vigselnöten och sedan noteringen i födelseboken när hans dotter föddes. Han är sedan inte omnämnd. Han har kanske stupat i krigen?

Vart tog Maria Abrahamsdotter sedan vägen med sin dotter Stina? Marias föräldrar bodde på Maltmossens ägor men modern var död. Det är troligt att Maria och Stina flyttade hem till hennes fader, Abraham Jonsson.

Maria arbetade hos bönderna. Det fick också Stina börja med när hon blev så gammal att hon kunde arbeta. I husförhörslängd från 1805 är noterat att *Stina tjänar*. Stina och hennes mor var då skrivna på Skrädebergs ägor. Stina är senare antecknad som piga i Sväm.

Den 31 januari 1809 gifte hon sig, 21 år gammal, med torparen Jonas Mur. Han var då 39 år gammal. De hade först ett torp på Ornäs ägor. Men något hände. Senare samma år är de antecknade som lösdrivare och strukna från sitt torp.

Stinas mor, Maja Abrahamsdotter bodde kvar på Skrädebergs ägor. Till henne flyttade Stina med sin man Jonas Mur samt en son från hans förra äktenskap.

Jonas Mur var född 1770 i Gränna men hans bakgrund där är okänd. Han gifte sig med Ingrid Andersdotter och var soldat för Brötjemark i Ölmstads socken. De fick en dotter, Lena, år 1792, en dotter Maria 1793. År 1794 fick Jonas en *ökta* dotter Sara med soldatänkan Granat.

År 1796 fick han en son Johannes med sin hustru Ingrid Andersdotter och 1798 ytterligare en son, Johannes. Ur *dödboken* i Ölmstad ser vi att första sonen Johannes dog 1797. Vi kan också se att hustrun Ingrid Andersdotter dog av *venerisk smitta* i mars 1808 i Brötjemarks soldattorp.

Efter att hustrun dött flyttade Jonas Mur till Ödeshög och blev torpare på Ornäs ägor. Han hade då med sig sonen Johannes. Hans övriga barn hade förmodligen omhändertagits av släktingar. I Ornäs träffade han Stina Persdotter och de blev man och hustru.

Inte lång tid efter vigseln 1809 uppgavs de vara lösdrivare. De hade fått lämna sitt torp på Ornäs ägor. De var inte skrivna nå-

gonstans. Efter någon tid flyttade de hem till hennes mor på Maltmossens ägor. De bodde sedan på Sunneryds ägor någon tid från 1810 och kanske något år framåt.

De flyttade sedan till ett torp på Skrädebergs ägor. De är antecknade *vid Skrädebergs såg*. Hos dem bodde också Stinas mor, Maja Abrahamsdotter.

Jonas Mur är sedan skriven som förstärkningskarl. Vi kan anta att detta hade någon koppling till försvaret. Men sin försörjning hade han förmodligen genom arbete hos bönderna i närheten. I husförhörslängden från 1816 är han antecknad som torpare på Jonas Jonssons gård i Skrädeberg.

Söndagen den 23 februari 1812 hade förstärkningskarlen Jonas Mur kommit i bråk med soldaten Peter Ek från Kushult på landsvägen. Jonas Mur hade i detta slagsmål fått ett blodvite. Länsman Svanbeck åtalade Peter Ek för slagsmål, sabbatsbrott och *vägafridsbrott*. Tydligt ansågs Jonas Mur oskyldig till detta slagsmål.

Vid vintertinget 1813 hördes Jonas Mur som vittne i ett mål som gällde skador på ett åkergräde i Sunneryd. Skadorna hade orsakats av lösgående kreatur.

Jonas och Stina fick tre barn, Peter 1810, Andreas 1813 och Jonas Gustaf 1816. Andreas dog 1815 av skervan.

Jonas dog 6 juli 1817 som *självmördare*. Han hade gripits misstänkt för inbrottsstöld. Under väntan på rättegång gick han händelserna i förväg. Med en rakkniv skar han sig i halsen och avled, 47 år gammal.

Stina bodde kvar en tid på Skrädebergs ägor, tydligt vid Skrädebergs såg enligt husförhörslängden. Efter någon tid flyttade hon med sina barn och sin mor åter till Maltmossens ägor. Maja Abrahamsdotter flyttades 1831 till fattighuset.

Livet går alltid vidare, oavsett om det är roligt eller inte. Även för Stina gick livet vidare. År 1821 födde hon ett oäkta barn. Fadern var okänd. Barnet var dött vid födseln och hon lade i hemlighet detta barn under dörren till Ödeshögs kyrkobod. Detta gjorde hon troligen för att det skulle bli begravt i vigd jord. Hon dömdes för detta till åtta dagars fängelse på vatten och bröd och att undergå hemligt skriftermål.

Från hösttinget 1822 finns noterat att Stina Persdotter hade instämt änkan Anna Olofsdotter för tjuvabeskyllningar. Men de båda kvinnorna kom överens själva. Inför tinget talade båda om att allt var fel och båda änkorna tog tillbaka vad de tidigare hävdade. Målet blev nedlagt.

Stina gifte sig 1827 med Johannes Stark. Stina var då 40 år och Johannes var 27, född 1800. Han var då dräng i Maltmossen.

Efter att de gift sig 1827 skrevs han som torpare på Maltmossens ägor.

Johannes Stark är värd en lite närmare presentation. Han var son till soldaten Nils Stark och Maja Månsdotter i Kopparps soldattorp. Han hade tjänat dräng på olika ställen i bygden, Börstebol, Krokek och Porsarp. År 1826 kom han som dräng till Maltmossen. Han är omnämnd i domboken på flera ställen.

I största välmening

I domboken från 1824 finns noterat att Johannes Stark vid en allmän sammankomst vid Holkabergs gästgivargård den 23 augusti 1823 varit *överlastad av starka drycker*. Han hade då överfallit drängen Sven Jonsson i Tyrsabol och *gett honom blodviten samt utfarit i svordomar*.

Det var i *största välmening* som Johan gjort detta, berättade han. Han ville att Sven Jonsson skulle följa med honom hem till Porsarp, där Johan då tjänade. Sven Jonsson ville inte och *sedan gick det som det gick*. Johan Stark fick böta en riksdaler 32 skillingar för svordomar vid allmän sammankomst och sex riksdaler 32 skillingar för fylleri vid sådant tillfälle.

År 1825 hade Stark varit i slagsmål med soldaten Krok från Kopparp. Det blev tingssak. Det framgår att Krok var skyldig Stark pengar. Stark hade vid slagsmålet fått ett stort sår i huvudet. Krok dömdes till böter men Stark ansågs vara utan skuld till det inträffade.

Den 1 januari 1826 hade Stark åter varit i farten. Nu var det slagsmål med smeden Eklöf i Stora Krokek. Båda hade fått blodviten. Hur domen blev har jag ingen uppgift om.

Den 16 september 1832 hade Stark varit berusad på Ödeshögs Gästgivargård. Samma dag hade han *begått Herrens Heliga Nattvard i kyrkan*. Detta fylleri ansågs då vara ett så grovt brott att Häradsrättens dom underställdes Göta Hovrätt. Stark blev härvid dömd att böta för *andra resan fylleri sex riksdaler, för*

allmän förargelse den dag han gått till Herrens Heliga Nattvard åtta riksdaler 16 skillingar samt för sabbatsbrott tre riksdaler 16 skillingar. Dessutom skulle han i Ödeshögs kyrka en söndag undergå uppenbar kyrkoplikt. Utpekas och skämmas inför hela kyrkemenigheten.

Böterna skulle delas mellan åklagaren, kronan och häradet. Om Stark inte kunde betala sina böter skulle han i stället undergå 16 dagars fängelse på vatten och bröd på länshäktet.

Uppenbar kyrkoplikt innebar att Stark skulle stå på en speciell pliktball i kyrkan under gudstjänsten. Där skulle han erkänna sin skuld, betyga sin ånger, be Gud och församlingen om förlåtelse samt lova bot och bättring. Därefter kunde prästen ge honom förlåtelse.

Jag vet inte hur det gick med detta straff. Det var stora böter. Jag tror att Stark fick välja fängelset. Men jag är förvånad över vilket hårt straff det kunde vara för fylleri, just i samband med söndag och kopplingen till nattvardsbesöket. Fylleriet var inte i kyrkan utan senare på gästgivargården. .

Vid sommaringet 1833 var Stark anklagad för att han haft en kärleksaffär med änkan Maja Stina Svensdotter på Maltmossens ägor. Det var dubbelt hor, eftersom han var gift. Här tycktes också Jöns Krok vara inblandad. Jag har inget utslag i detta mål att redovisa. Jag tror att Stark blev friad.

Stark skrevs som torpare i husförhörslängderna men det skymtar också att han var skraddare. Detta framgår av domboksnotiserna. Vid en auktion i Hårstorp i maj 1839 hade *skräddaren Johannes Stark i Näteryd varit överlastad av starka drycker samt svurit och varit ofridsam.*

Detta mål blev uppskjutet. Det återupptogs 1840 men någon dom föll inte. Ett vittne i målet var Starks tidigare antagonist, Krok.

Efter att Johan och Maria gift sig hade de ett torp på Maltmossens ägor och därefter på Rossholmens ägor. De är också omnämnda i Näteryd och Hårstorp. Stark var både torpare och skraddare. Det kanske var Stinas uppgift att sköta torpet.

Johannes och Stina fick inga barn tillsammans. Men Stina hade barn från sitt äktenskap med Jonas Mur. Det var Peter, född 1810 och Jonas Gustaf, född 1816. Sonen Andreas född 1813, hade dött två år gammal. Peter gifte sig och blev torpare. Han flyttade med hustru och två barn till Nykyrka 1838. Sonen Jonas

Gustaf blev kvar i bygden. Han är värd en egen liten berättelse och jag återkommer till honom.

År 1840 kom Johan och Stina till torpet Starklyckan på Koppars ägor. Där hade Johannes föräldrar tidigare bott och brukat. Där hade Johannes också bott som ung hos föräldrarna. Här på detta torp bodde och brukade Johannes och Stina i tio år.

Omkring år 1850 kom de till Sunneryds ägor. Där bodde de hos Jonas Jonsson utmed Holavedsvägen, någonstans i norra delen av Sunneryd. De uppgavs i husförhörslängden vara utfattiga.

Där dog Stina Persdotter den 27 mars 1859 av slag. Johan Stark bodde kvar som inhyst i Sunneryd. År 1877 flyttades han till fattighuset i Ödeshög och dog där den 19 januari 1878 av kräfta.

Stina Persdotters liv var en lång rad av dramatik, av sorger och vedermödor, av hårt arbete, kanske också svält. Men kanske fanns där också plats för skratt och glädje - ibland.

Stinas son Jonas Gustaf Jonsson bodde länge kvar i hemmet. Han hade en och annan drängplats hos bönder i bygden. År 1839 dömdes han för stöld till åtta dagars fängelse på vatten och bröd samt uppenbar kyrkoplikt.

Han gifte sig 1849 med Maja Lotta Karlsdotter. Hon var torpardotter från Kärr i Adelöv. Hon var då piga i Erstorp och han bodde hemma hos Johannes och Stina på Starklyckan. Hon flyttade då också dit.

Det var då som Johannes och Stina flyttade till Sunneryd. Jonas Gustaf fick överta torpet Starklyckan. Det gick inte så bra för Jonas Gustaf. År 1853 är han antecknad för *andra resan stöld* och första resan inbrott. Det är antecknat att de flyttat till Bodebols ägor. Där är de inte antecknade. Det är troligt att de bodde kvar i Kopparp.

I oktober 1857 intogs Jonas Gustaf på Hospitalet i Vadstena. Han utskrevs därifrån som frisk i december 1858.

I husförhörslängden har det antecknats att han *kallar sig Myr eller Lámour*. Är detta en omskrivning från hans faders efternamn Mur? Samtidigt kan vi undra om styvfadern Johannes far Nils Stark har bidragit. Han satt i fransk fångenskap några år och hade fått med sig någon glosa därifrån. Kanske har Jonas Gustaf hört ett och annat berättas från den franska fångenskapen.

År 1863 flyttade familjen till Sunneryd. Där bodde de inhysta i en stuga på Karl Johan Israelssons ägor. Den 18 juli 1867 blev

Jonas Gustaf dömd för tredje resan stöld. I domen ingick också att han *var förlustig medborgerligt förtroende för alltid*.

Jonas Gustaf och Maja Lotta hade fått fem barn under tiden i Kopparp. Två av dem dog i unga år. Ytterligare en dotter föddes i Sunneryd. Jonas Gustaf är antecknad som fattighjon.

Jonas Gustaf dog den 10 maj 1877 av slag. Det var detta år som hans styvfader, Johannes Stark, överfördes till fattighuset, där han dog 1878.

Efter att Jonas Gustaf dött flyttades också hans hustru Maja Lotta Karlsdotter och deras två yngsta döttrar till Fattighuset i Ödeshög. Det var Tekla Albertina född 1861 och Kristina Josefine född 1865. Tekla Albertina var ofärdig och dog år 1900 på Fattighuset. Kristina Josefine var piga i Ornäs men utskrevs 1881 till Appuna församling. De övriga barnen hade tidigare flyttat härifrån. Jag har ingen uppgift om vart de tog vägen. Ingen av dem var kvar här vid sekelskiftet år 1900.

Det är svårt att undvika en känsla av vemod när vi ser hur fattiga människor hade det i gamla tider. Kanske kan Stina Persdotter från sin himmel blicka ned. Kan kanske hon se en mening med den hårda tillvaro som hon och hennes familj hade?

Det var kanske kvinnorna som bar den tyngsta bördan, den tyngsta sorgen och de tyngsta vedermödorna.

Var finns Stina Persdotters efterlevande? Det skulle vara intressant att veta. Har de någon muntlig tradition att bidra med?

Arne Ivarsson

Albert Zachéus Andersson

Ett människoöde

Albert spred glädje och vänlighet omkring sig men i kyrkoboken skrevs han som idiot. Det var den tidens sätt att beskriva en person som hade talsvårigheter.

Han hette Albert Zachéus Andersson och kallades Albert. Men hans andra förnamn, Zachéus, tyder på att hans föräldrar påverkats av väckelserörelsen.

Albert föddes den 26 augusti 1872. Hans föräldrar var skolläraren Anders August Andersson och hans hustru Lena Greta Persdotter i Lilla Krokek. Hans föräldrar hade gift sig 1866. Fadern flyttade detta år från Gåsabol till Lilla Krokek. Modern hade i flera år varit piga i Norrgården i Lilla Krokek, hos Anders Magnus Jönsson.

Fadern var född i Trehörna men hade med sina föräldrar kommit till Gåsabol 1845. Modern hade sina rötter i Stora Krokek.

Fadern är i husförhörslängden för åren 1861-66 antecknad som skollärare, redan då han bodde kvar i föräldrahemmet i Gåsabol. Det finns inga anteckningar om huruvida han utbildats någonstans, eller om han fått sin utbildning på hemmaplan, kanske av någon redan etablerad skollärare. Detta var på den tiden när allmän folkskola skulle ordnas. Det var säkerligen brist på lärare i början.

Omkring år 1875 byggdes det nya skolhuset i Munkeryd. Den först omnämnde skolläraren där var Johan Karlsson. Han var från Ingefreak i Gränna och kom till skolhuset i Munkeryd 1877. Vi kan anta att han hade lärarutbildning. Kanske det var då som Anders August Andersson i Lilla Krokek upphörde med sin lärargärning. Det var också då som han tycks ha blivit handlande.

I en senare husförhörslängd står *fattiga hyresgästen*. Det har gått utför med ekonomin. Det fanns fem barn i familjen.

Alberts mor dog 1887. Då var Albert 15 år gammal. Han hade enligt en anteckning i husförhörslängden svårt att tala. Han tjänade som dräng hos Oskar i Stava på 1880-talet. Hans två äldre syskon, Hilma Rosina och Emil Antonius reste till Amerika 1888. Hans yngre broder, Johan August, reste till Amerika 1891, den yngre system Jenny Agunda 1892. Så var Albert ensam kvar hemma hos fadern.

Alberts mor hade sina rötter i Stora Krokek. Hennes broder var Anders Jonsson på Jansagården. Flera av hans familj reste till Amerika vid denna tid. Det kan således varit påverkan därifrån.

Men år 1899 reste även Alberts fader till Amerika. Kvar i Sverige lämnade han sin son Albert Zacheus, han som i kyrkboken skrevs som *idiot och fattig*.

Albert bodde sedan som inhyst hos Karl Andersson i Norrgården i Lilla Krokek.

Någon tid senare bodde han i Stora Krokek, troligen som dräng, men där fick han bo i ladugården hos djuren.

När Karl Andersson i Lilla Krokek fick höra detta tog han åter hand om Albert och sedan fick han bo hos honom på Norrgården.

När Norrgården vid mitten av 1920-talet övertogs av Karl Anderssons son Einar Karlsson fick Albert bo kvar på gården. Han hade ett eget rum med öppen spis på andra våningen.

Albert deltog i arbetet på gården. Han hämtade ved och vatten och uträttade sysslor i ladugården. Han var som en av familjen. Han hade svårt att tala men han förstod vad folk sade till honom. Det tycktes inte vara något fel på hans fattningsförmåga. Han kunde uttala vissa ord.

Albert snusade. Han fick pengar till snus som han sedan köpte i handelsboden i Lilla Krokek. Om han någon gång saknade pengar till snus brukade han gå till Karlsro, där Karl Andersson och hans hustru bodde på äldre dar. Där ställde han sig utanför fönstret och visade sin tomma portmonnä. Då brukade han få mer pengar till snus.

I kyrkoboken uppges han ibland som dräng och ibland som idiot. Där var han också antecknad som fattig. Det noterades också att han inte blivit konfirmerad.

Han deltog i bygdens folkliv. När människor samlades någonstans, då var också Albert där. Han spelade munspel när tillfälle gavs. Om han spelade melodier är inte säkert, men han spelade. Han förstod vad folk sade. Det fanns människor som ibland drev med honom på grund av hans talsvårigheter. Då blev han ledsen.

När det var bröllop i Narbäck lördagen den 14 juni 1930 var han där. Det var mina föräldrar, Ivar och Astrid som gifte sig. När det på sedvanligt sätt ropades *Brudparet ut*, och brudparet följda av tärnor och marskalkar tog en liten uppvisningstur utanför huset, då gick Albert i spetsen och spelade på sitt munspel *och gjorde sjåter*. Ordet *sjåter* har nu försvunnit ur vårt språk. Det är svårt att finna en bra förklaring till detta uttryck. Kanske det kan översättas med att han *gjorde glada miner*. Albert var en glädjespridare, på sitt sätt.

Tänk förresten vad många gamla mustiga ord som numera försvunnit ur vårt språk.

I en byrålåda på sitt rum hade han en packe med foton. Det var möjligen vykort från hans familj i Amerika. Dessa kort var han mycket rädd om.

År 1941 intogs han på sjukhus och avled där en tid senare.

Albert kunde inte själv tala. Men här har han i någon mån fått komma till tals med en berättelse om sig själv. Albert spred glädje omkring sig. Kanske har han blivit glad över denna berättelse.

Arne Ivarsson

Dråpet i Sutarp 1792

En berättelse om hat och rädsla

Sutarp är en ödeby. Det har den varit länge. Men husen står ännu kvar på den norra gården. Två gårdar, ett par torp och en backstuga har det funnits här i svunna tider. Men det är länge sedan. I slutet av 1700-talet bodde här ett 40-tal personer. Omkring år 1900 bodde här ett 20-tal människor.

Som på alla ödegårdar får man en känsla av vemod när man står där på gårdsplanen och ser byggnaderna med fönstergluggar

och hur tiden far fram med ödehus. Här har människor slitit och släpat i många generationer, i kanske tusen år. Människor har skrattat och gråtit, älskat och kanske hatat. Jo, det har funnits hat här i Sutarp. Hat och rädsla. Vindens sus i trädkronorna kanske kan förmedla något.

Det var starka känslor som fick sin utlösning i Sutarp den kalla höstmorgonen den 1 december 1792. Det slutade i ett dråp.

Det var på Lars Svenssons gård. Lars var på morgonen sysselsatt med förberedelser för tjärbränning. Då kom hans granne Håkan med en yxa på armen. Så var förspelet. Vi skall från dombockens blad följa vad som hände i Sutarp.

O O O

År 1792 den 19 december hölls extra ting i Norra Vedbo härad på gästgivargården Bona. Orsaken var ett dråp i Sutarp.

Sedan tingsrättens ledamöter församlats utlystes ting och tingsfrid. Därefter företogs rannsakingen.

Av kronobefallningsmannens rapport till domhavanden före tinget hämtar vi följande. *På morgonen den 1 december 1792 hade bonden Lars Svensson i Sutarp, efter gammal osämja och med bittert hat med en yxhammare gett sin granne Håkan Olsson flera hårda slag i huvudet och på kroppen. Håkan hade fallit ned på stället och burits hem. Där avled han den 2 december på aftonen. Vid besiktning konstaterades flera grova hål i huvudet efter yxhammaren.*

Detta grova brott har Lars Svensson erkänt och ångrat. Lars Svensson placerades i slottsarresten i Jönköping den 3 december. Så långt rapporten till domhavanden inför tinget.

Till tinget inställdes den anklagade, bonden Lars Svensson och vidare hade ett antal vittnen kallats. Som åklagare inställde sig kronolänsmannen Johan Green.

Både Lars Svenssons hustru Stina Hansdotter och Håkans hustru Greta Hansdotter hade kallats för att lämna sina berättelser. Men de meddelade genom sin fader, Hans Göransson, att de av sorg, bekymmer och illamående inte kunde inställa sig. De hade också framfört att de inte hade något att anföra i saken. ’

Lars Svensson uppmanades *att giva Gudi äran* och lämna en sanningsenlig bekännelse i detta svåra brottmål. Under gråt och

ånger berättade han, att han sedan 9 eller 10 år tillbaka bott tillsammans med sin avlidne svåger Håkan på hemmanet Sutarp. Detta hade de dels köpt och dels fått genom sina hustrur. De hade här ett samfällt gårdsbruk. Under dessa år hade då och då av olika anledningar något missförstånd dem emellan kunnat uppkomma.

Denna osämja har aldrig medfört något hat eller bitterhet. Det har inte lett till något slagsmål eller annat sådant förrän för två år sedan. De var då på hemväg från Uppgränna marknad. Då hade Håkan med hugg och slag överfallit Lars. Detta skedde utan att Lars gett någon anledning därtill. Lars erhöll blånader, åkommor och svåra blodviten.

Dessa våldsamheter hade Lars Svensson ämnat lagligen påtala vid påföljande ting.

Men genom deras svärfader Hans Göranssons och kyrkoherde Lindgrens bemedling avstod Lars Svensson från denna rättegång. I stället träffades mellan dem en sådan försoning i Adelövs prästgård att Håkan skulle till Lars betala fem riksdaler.

Från denna stund, förmodade Lars Svensson, hade Håkans ovilja och bitterhet mot honom allt mer tilltagit.

Håkan hade flera gånger hotat Lars med att *han skulle få betala tillbaka de fem dalerna och att Lars inte skulle slippa undan med livet*. Lars har således varit medveten om Håkans inställning och sinnelag och har i möjligaste mån fått undfly honom. Så skedde den 30 november. Då hade Lars Svensson och Håkan arbetat med någon delning på ett svedjeland vid Sutarp. Den ordväxling som då blev dem emellan upphörde genom Lars Svenssons undfallande.

Morgonen därpå, den 1 december, något före dagningen skulle Lars Svensson i något ärende gå ut i en bod. Då kom Håkan på gårdstomten i fullt uppsåt att överfalla Lars. Men genom Lars Svenssons rop om hjälp kom hans tjänstepiga, Stina Svendsdotter ut på gården. Håkan hindrades därigenom i sitt uppsåt.

Senare samma förmiddag vid 10-tiden var Lars sysselsatt på sin *vedkastaplan*. Han hade en järngryta och avsåg att börja tjärbränning. Då kom Håkan med en yxa på armen och frågade Lars vad han ämnade göra. Lars svarade att han ämnade bränna tjära. Håkan yttrade då: *I helvete skall du bränna* och ville driva Lars från arbetet. Men då Lars fortsatte med sitt arbete slog Håkan med yxan sönder järngrytan och slängde bitarna efter Lars. Håkan fattade sedan Lars i håret med bägge händerna och böjde honom ned mot marken. Lars fattade en yxa som låg bredvid ho-

nom. Med yxhammaren gav han Håkan ett slag över vänstra armen. Slaget var så kraftigt att yxskaftet gick av vid själva yxan. Det var förut trasigt och hopfästat med spikar.

Eftersom Håkan med yxa ämnade överfalla honom tvingades Lars för att rädda sitt eget liv att hindra honom från mera våldsamheter. Lars fortsatte att med yxskaftet ge Håkan flera slag, dels över armen och dels över axeln, dels i huvudet till dess Håkan slutligen föll omkull. Antalet slag minns inte Lars. Han gav inte Håkan mer än ett eller två slag i huvudet. Sedan började blod rinna från huvudet på Håkan. I detta ögonblick kom Lars Svenssons hustru och piga till dem.

Lars Svenssons bekännelse blev uppläst för honom och till alla delar vitsordad.

Därefter följde vittnesförhör. Dessa vittnen var pigan Stina Svendsdotter i Sutarp, torparen Lars Olsson och hans hustru Maria Olofsdotter och torparen Johan Haborsson på Sutarps ägor, vidare bönderna Jonas Olofsson och Jonas Eliasson i Stenkilstorp, soldaten Johan Lövgren och hustrun Maria Jonsdotter, torparen Peter Nilsson på Lövstads ägor och hans hustru Lena Håkansdotter, torparen Peter Karlsson på Kärrs ägor. Pigorna Stina Sunesdotter i Svalhult och Maria Eliadotter i Stenkilstorp samt bönderna Sven Danielsson och Johan Eliasson i Äskeryd.

Mot vittnena fanns inget jäv och inga anmärkningar. Men det anmäldes att första vittnet var Lars Svenssons *lagstadda tjänstehjon*. Men som någon mera än hon inte varit närvarande då slagsmålet skedde fick hon vittna.

Stina Svendsdotter uppgav att hon förut bott i Gränna socken och att hon inte tidigare känt Lars Svensson och Håkan Olsson. Hon har inte känt till något om deras inbördes sammanlevnad förrän hon *sistlidna Mikaeli* fick tjänst hos Lars Svensson. Efter någon tid förstod hon att *föga samdräkt och förtroende* var mellan dem och än mindre mellan deras hustrur. Men tvister eller slagsmål och liknande har aldrig, vad hon vet, förekommit förrän den 1 i denna månad.

Det var en lördag. Lars Svensson hade tidigt om morgonen gått ut och utfodrat sin häst. Sedan kom han åter in, tvättade sina händer och samtliga läste morgonbönen. Sedan gick Lars ut till en bod för att hämta en balja. Sedan gick han åter ut. Strax därefter ropade han två gånger på henne och yttrade *jag blir mördad*.

Då hon skyndat ut på gården såg hon att Lars Svensson stod vid boddörren och drängen Sven Hansson före samt Håkan Ols-

son gick över gårdstomten. Sven Hansson bar en lykta med tänt lin i och yttrade då att Håkan överföll Lars uti hagen.

Därefter kom Lars in i stuvan och omtalade att Håkan velat överfalla honom. Han beklagade sig över Håkans bitterhet mot honom och nämnde att han säkerligen skulle komma att bli mördad av Håkan.

Vid 9-tiden på förmiddagen gick Lars Svensson till ett stenrös vid vedkastan. Där började han göra i ordning en järngryta för att bränna tjära. När han var sysselsatt med detta såg hon att Håkan och Sven Hansson talades vid på gårdstomten vid stugans dörr. De skildes efter något kort samtal. Sven gick åt ladugårdshuset. Håkan hade en yxa på armen och gick över gården upp till stenröset där Lars Svensson låg på knä, men Lars steg upp när Håkan kom fram mot grytan. Håkan slog då tre slag av yxhammaren så att botten gick ut på grytan.

Hon och Lars Svenssons hustru såg detta och förstod att slagsmål och handgemäng kunde befaras. De sprang genast ut och kom i förstugudörren. De hade då ca 80 alnars avstånd och något snett mot stället där grytan var inmurad. Hon såg att Håkan kastade grytan mot Lars Svensson. Denne undvek att träffas genom att böja sig något åt ena sidan. Tillsammans med Lars Svenssons hustru skyndade hon fram till dem, men som hindrad av en gärdesgård och annat som var i vägen sprang de en omväg. Hon sprang så snabbt hon kunde men såg då inte så väl vad som hände. Inte förrän hon kom utom gärdesgården ett stycke från vedbacken, ett litet stycke från grytan.

Då såg hon Lars Svensson stående bredvid Håkan, som låg omkull. Lars gav Håkan ett starkt slag i huvudet av yxan, från vilket själva yxan då redan var skild. Därefter såg Lars en liten stund på Håkan som nerblodad låg stilla. Sedan sprang Lars in i sin stuva utan att säga något. Men då hon tillsammans med Lars Svenssons hustru genast kom efter honom in i stuvan började han gråta och ångra vad han gjort. Han bad Gud förlåta sig och önskade att han hade kunnat *undkomma en sådan överilning*.

Hon tillfrågades om hon hört Lars Svensson uttala någon lust att hämnas på Håkan efter den första händelsen vid stallet samma morgon. Hon uppgav att Lars då utan minsta tecken till ondska beklagade sig över Håkans böjelse för kiv och övervåld. Han yttrade sin åsikt att Håkan inte medgav någon återvändo förrän han tagit livet av Lars. Men Lars sade också att om så illa vore finge det bli så och han bad Gud bevara sig från hämndtankar mot Håkan.

Hon tillfrågades också om hon under sin tjänstetid hört Lars

Svensson yttra att han vore ond på Håkan eller ville tillfoga honom något ont. Hon svarade nej. Hon tillfrågade hur länge Håkan levde efter slagsmålet. Hon svarade att Håkan avled natten mellan den 2 och 3 denna månad och att vittnet samt Lars var behjälpliga att bära in honom från vedkassen. Hon såg eller hörde honom inte tala sedan han fick de omvittnade slagen.

Lars Olofsson hördes och berättade att han var Lars Svenssons torpare. Lördagen den 1 i denna månad vid halv 10 på förmiddagen återkom han från Mölarps kvarn. Han hade då med sig mäld till Lars. Lars var då inne i sin stuva och Håkan gick ute på gården. Då syntes inte minsta tecken till osämja. Vittnet blev av Lars Svensson undfägnad med en sup och gick hem till sitt torp vid Sutarp. Lars Svensson var då vänlig och glad.

Efter en kort stund kom Håkans dotter, sex år, springande och strax därefter Håkans hustru Greta Hansdotter ridande. De grät och beklagade sig över att deras man och fader vore ihjälhuggen av Lars Svensson. Vittnet begav sig genast till Sutarp. Håkan låg ännu kvar vid stället där tjärgrytan varit inmurad.

Håkan gav då genom hostande något tecken till liv. Han var blodig i huvudet och hade vänstra armen avbruten. Håkan blev av vittnet jämte Sven Hansson och Håkans hustru inburen i sin säng. Efter någon stunds förlopp började han mumla och tala oredigt.

Han nämnde vittnet vid namn och yttrade att Lars Svensson var skyldig till hans död. Därefter gick vittnet till Adelövs prästgård för att be kyrkoherden Lindgren komma och ge Håkan Herrens Heliga Nattvard.

Under den tid Lars och Håkan bott tillsammans på Sutarp har särdeles de senaste åren förekommit kiv och trätor mellan dem och deras hustrur. Vittnet har varje vecka gjort dagsverken där. Men då har han varken sett dem i slagsmål eller hört dem hota varandra.

Maria Olofsdotter, hustru till förra vittnet, berättade lika med sin man. Hon tillade att då hon gick fram till Sutarp gick hon vidare till Stenkilstorp för att underrätta Åsberg om tillbudet och be honom att komma till Sutarp.

Hon återvände sedan till sitt torp och vet således icke något om slagsmålet eller Håkans åkommor.

Johan Haborsson har varit torpare under Sutarp i två år. Någon gång i somras hörde han att Håkan under arbete på åker och äng nämnde att han skulle slå Lars någon gång. Han har också

åtskilliga gånger hört Lars sagt sig vara rädd för att gå ensam på ängarna eller markerna av tanke att bli försåtligen överfallen av Håkan. Men han vet inget i övrigt om slagsmålet.

Jonas Olsson uppgav att då han vid halv elva om förmiddagen kom till Sutarp var Håkan redan inburen till sin säng. Han hade mycken levrat och med håret sammanklibbad blod i huvudet. Han kunde inte se antalet sår eller beskaffenheten av skadorna men att vänstra armen var avbruten. Håkan var då mycket svag men uppgav att Lars Svensson hade slagit honom och vid första slaget yttrat: *Nu skall djävulen omfatta dig granne.*

Om deras sammanlevnad i övrigt har Jonas ingen kunskap vidare än att han av modern hört omtalas att osämja dem emellan varit rådande.

Johan Eliasson berättade lika med det förut hörda vittnet.

Nästa vittne var Johan Löfgren. Han uppgav att han samma dag slagsmålet skedde kom till Sutarp i något ärende mellan 10 och 11 på kvällen. Han visste inte då vad som hade skett. Håkan hade då fått Herrens Heliga Nattvard. Han var mycket svag och talade nästan intet, mera än att han begärde vatten.

Han hjälpte till med att klippa håret av Håkans huvud samt tvätta och smörja såren. Han såg att Håkan hade flera svåra och djupa hål i huvudet. Ett av dem syntes vara större eller djupare och kunde vittnet inte annat förstå än att den substans som utträngde sig var själva hjärnan. Dessutom var vänstra armen avbruten.

Då Löfgren både detta som förra året varit lejd att arbeta hos Håkan och Lars har han väl hört såväl dem som deras hustrur beklaga sig över varandra. Men något slagsmål har han aldrig sett dem emellan. Han har ej heller hört dem hota att överfalla den andre.

Maria Jonsdotter berättade att hon för sex år sedan i två år tjänste hos Håkan. Då var han och Lars Svensson såväl som deras hustrur ofta osams. Så var det också förra sommaren då vittnet var där på arbete.

Natten mellan den 2 och 3 i denna månad var Maria på anmodan av Håkans hustru i deras hus och vakade över Håkan som avled samma natt kl 2. Vittnet såg då att hans vänstra öga var igensvullet och att vänstra armen var avbruten.

Peter Nilsson uppgav att han kom till Sutarp kl 11 på förmiddagen. Då var Håkan redan inburen i sin säng. Peter Nilsson var kvar där tills Johan Löfgren kom dit. Peter Nilsson såg de skador på Håkan som Löfgren omvittnat. Peter var i Sutarp även dagen därpå. Håkan talade redigt och yttrade att han icke var oförsonlig mot Lars Svensson utan bad Gud vara hans hjälp i hans belägenhet.

Flera gånger, i synnerhet de senare tre gångerna det varit oenigheter mellan Håkan och Lars har deras hustrur nästan ständigt underhållit osämjan, även om deras män sökt att med varandra återställa enighet och förtroende.

På söndagens förmiddag bad Håkan att Peter Nilsson skulle be Lars komma till honom och försona sig med honom, men Lars avböjde. Han betygade mycken ånger över vad som hänt. Men han ville likväl inte gå till Håkan eller se honom. Men han bad Gud att Håkan icke skulle ha tagit skada till livet av de åkommor han fått i huvudet.

Lena Håkansdotter berättade lika med Peter Nilsson, med undantag för att hon icke var i Sutarp på söndagen. Hon vet icke vad som då förekom. Hon tillade att Håkan en gång i höstas omtalat att han icke längre kunde trivas ihop med Lars Svensson. De kanske var tvungna att sälja sin del i Sutarp och skaffa sig gårdsbruk på annat ställe. Håkan och Lars har ofta varit osams, i synnerhet om deras samfällda bruk. Vittnet som ofta varit i Sutarp på arbete har funnit Håkan vara foglig och mindre häftig än Lars Svensson. I detta instämmer näst förut hörda vittnet. Uppläst och vidkänt.

Peter Karlsson berättar att då han i höstas var hos Håkan och tröskade hörde han Håkans missnöje med Lars. Håkan uppgav att Lars huggit bättre timmer i samfällda skogar än Håkan samt att Lars gjort honom emot, tilläggande: *Jag blir aldrig nöjd, jag råkar honom väl någon gång, det blir ändå icke bättre. Man blir endast bödel*".

Även har Peter Karlsson hört Lars Svensson beklaga sig över Håkan och sagt att det vare för Lars bättre att fly än illa fåkta. Han har också flera gånger hört Lars och Håkan och deras hustrur kiva och träta med varandra.

Maria Sunesdotter uppgav att då hon förra året tjänte hos Lars Svensson förekom ofta trätor och oenighet mellan honom och Håkan samt deras hustrur. Av dem var Håkans hustru Greta

Hansdotter i synnerhet otidig. Vittnet hörde att Håkan en gång yttrade till Lars Svensson: *Du trodde väl att jag skulle träda i hålan för det jag slog dig vid Uppgränna marknad men det händer aldrig om jag ock slagit ihjäl dig så länge jag har penningar att plikta med.*

Maria Eliadotter berättade att hon för två år sedan tjänte hos Lars Svensson. Han blev en kväll under hemfärd från Uppgränna marknad, i Folkarps skog överfallen av Håkan. Överfallet skedde helt försåtligt. Hon fick kvällen efter händelsen kännedom om den. Lars Svenssons hustru och dräng hämtade hem honom från skogen där han blivit kvarliggande. Håret överallt i huvudet var sammanklibbat av levrat blod. Endast med största besvär kunde detta upplösas så att huvudet blev tvättat. Då hade Lars fyra djupa hål i huvudet utom andra mindre åkommor.

Han var de första dagarna därefter så svag att han icke kunde tala redigt. Han fick nattvarden och var därefter sängliggande i sex veckor. Under sex års tid som vittnet tjänte hos Lars förekom ofta trätor emellan honom och Håkan. En gång var det också slagsmål mellan deras hustrur.

Sven Danielsson berättade att då han och Jonas Eliasson i Äskeryd var på hemväg från Uppgränna marknad för två år sedan blev Lars Svensson på Folkarps skog slagen av Håkan. Han såg själv inte denna händelse. Men han hörde på avstånd i skogen att Lars Svenssons 10 år gamla gosse som *red på baken* hos Lars, skrek *jämmerligen* och ropade: *Morbror, slå inte ihjäl far.* Han hörde dagen därpå att Lars Svensson var så svag att han haft bud efter prästen.

Jonas Eliasson vittnade lika med näst förut hörda vittnet.

Den 20 december 1792 sammanträdde tingsrätten igen. Lars Svensson inställdes på nytt inför tingsrätten och visade samma ånger som under gårdagen. Han förblev vid sin då gjorda bekännelse.

Håkan Olssons döda kropp hade besiktigats av regementsfältskären Nathorst. I slutbedömningen konstaterades att de skador som han fått varit en oundviklig orsak till hans död. Någon melankommande hjälp hade inte kunnat rädda honom till livet.

Kyrkoherde Lindgren i Adelöv har i egenskap av Lars Svens-

sons och Håkan Olssons själasörjare inlämnat följande underrättelser:

Att Lars Svenssons i Sutarp födelse är icke att finna uti Adelövs kyrkobok intaget, men i husförhörslängden skall han efter egen och moderns uppgift vara född 1751. Vad åter Håkan Olofsson i Sutarp beträffar så är han enligt Adelövs kyrkobok född 23 april 1758.

Rörande Lars Svenssons och Håkan Olssons frejd så har den såvida mig veterligt är så inom som utom församlingen varit god tills för ungefär två år sedan någon osämja dem emellan uppstod och Håkan uti hugg och slag samt hårda ord enligt Lars Svenssons berättelse skall ha tillfogat Lars. Vad såväl Lars Svenssons som Håkan Olssons kristendoms-kunskap beträffar så ha de bägge, inte allenast läst väl i bok utan också ägt försvarlig kunskap uti kristendomens nödigaste stycken. Vad den Heliga Nattvarden angår blev Håkan Olsson under all yttrad försvarlighet densamma delaktig den 1 december och Lars Svensson sista gången den 23 sept. detta år.

Detta är vad jag efter äskad underrättelse å ämbetets vägnar och på min ämbetsed ödmjukt ber att tillkännagiva.

Adelövs prästgård den 16 december 1792.

S Lindgren, Pastor Logis.

Lars Svensson tillfrågades om han gett Håkan mer än ett eller två slag i huvudet samt om Håkan fått dessa efter att han fallit omkull.

Lars Svensson svarade att han genom rädsla för överfall av Håkan och dels genom överilning var i sådan sinnesförfattning att han inte då, än mindre efteråt kan med säkerhet påminna sig varken om han gav Håkan något slag sedan han fallit omkull eller hur många slag han förut gav honom i huvudet.

Kronolänsmannen inlämnade sitt skriftliga slutpåstående, ord för ord så lydande: *Av hela rannsakingen framgår att Lars Svensson och Håkan Olsson samt deras hustrur i flera år levat i hat och bitterhet mot varandra utan försonlighet. Av de slag som Lars Svensson gett Håkan är det uppenbart att Lars Svensson dräpt Håkan med fullt uppsåt, som mera var av gammalt agg än det övervåld som Håkan gjort när han slog sönder grytan. Därför får jag ödmjukt påstå att Lars Svensson måtte umgälla sitt svåra brott med livets förlust.*

Lars Svenssons och Håkan Olssons svärfader, bonden Hans Göransson på egna och Håkan Olssons änkas vägnar anhöll att

Håkan Olssons döda kropp måtte få ärligen begravas och hade icke något vidare att anföra.

Tingsrätten avkunnade följande dom:

Av Lars Svenssons bekännelse och vittnens utsagor konstateras att kallsinnighet och missförstånd flera år förekommit mellan honom och hans svåger, bonden Håkan Olofsson i Sutarp. Denne hade för två år sedan med hugg och slag överfallit Lars Svensson. Den sistnämnde har morgonen den 1 i denna månad efter osämja dem emellan med en yxa sönderslagit Håkan Olssons vänstra arm och med yxskäftet gett Håkan flera svåra slag i huvudet så att han på stället nedfallit samt natten mellan den 2:a och 3:e avlidit.

Rannsakingen har visat att Håkan Olsson en längre tid uttalat hot mot Lars Svensson, varemot Lars Svenssons omvittnade böjelse att mot en ringa förlikning förlåta Håkan för hans grova och försåtliga slagsmål efter Uppgränna marknad tydligen visat att han haft ett mera fridsamt sinnelag.

I domskälen anförde rätten också att efter en mellan Lars och Håkan uppkommen osämja, till vilken Håkan varit anledningen, genom att han på ett våldsamt sätt angripit Lars och slagit sönder hans gryta då han var i sitt arbete, varvid Lars så till sin person som egendom, hägn och skydd haft god anledning att bemöta Håkan men han befann sig vid detta tillfälle inte i äkta livsnöd, eftersom han enligt Stina Svendsdotters vittnesmål haft tillräcklig tid att fly undan Håkan Olsson eftersom denne icke genast efter ankomsten fram till grytan överfallit Lars Svensson utan först sönderslagit grytan och därefter anfallit Lars.

De skador som Håkan Olsson erhållit var en oundviklig orsak till hans död, vilket inte någon mellankommande hjälp kunnat hindra. Fördenskull prövar tingsrätten rättvist det Lars Svensson för detta begångna dråp sig själv till straff och androm till varnagel, liv sitt mista, halshuggas och hans kropp avsides på kyrkogård läggas.

Det var väl intygat att Håkan Olsson i livstiden hyst hat och bitterhet och att han själv överfallit Lars Svensson och orsakat det slagsmål där han själv döden ljutit. Rätten tog därför upp frågan hur Håkans kropp skulle begravas. Rätten konstaterade att kyrkoherden Lindgren i sin ämbetskrivelse intygat att Håkan i övrigt var av god frejd samt att han innan han avled hade under all yttrad försonlighet fått Herrens Heliga Nattvard. Han har då

erhållit avlösning och sina synders förlåtelse. *Därför må hans kropp ärligen och med kyrkans vanliga ceremonier begravas.*

Tingsrättens dom skulle underställas Göta Hovrätts prövning. Lars Svensson fördes under fängslig bevakning tillbaka till Jönköpings slottshäkte för att där förvaras tills Hovrätten blivit klar med sitt utlåtande.

Lars Svensson och hans hustru Stina Hansdotter hade inlämnat böneskrifter som inkom till Hovrätten den 25 januari 1793.

Göta Hovrätt tog i sin bedömning upp allt det som tingsrätten i sin rannsaking behandlat. Det konstaterades att Håkan Olsson varit upphov till slagsmålet. Hovrätten konstaterade också att Lars Svensson icke var i livsnöd utan att han hade oändliga utrymmen för att fly undan Håkan Olsson. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.

O O O

Detta var de officiella uppgifterna ur domboken. Nu återstår en del frågor. Hur gick det sedan? Vad kan vi få fram mera om dessa personer som tycks ha levat ett tungt och svårt liv i Sutarp, med stridigheter.

Därmed skulle allt vara klart för att avrätta Lars Svensson. Men det blev en fortsättning av målet. Det gick till Kungl. Maj:t och där blev domen ändrad till straffarbete på Landskrona fästning.

Lars Svensson återkom därifrån år 1794. Han är sedan antecknad i husförhörslängden varje år. Hans hustru, Stina Hansdotter avled i Sutarp den 9 september 1806. Lars Svensson levde i Sutarp fram till 23 januari 1820, då han dog av bröstfeber, 69 år gammal. Sönerna övertog gården.

Håkans änka, Greta Hansdotter, bodde kvar i Sutarp. Hon gifte sig med Johannes Jonsson och de drev gården i Sutarp vidare. Greta avled den 8 april 1802 av venerisk sjuka. Johannes Jonsson flyttade senare till Ödeshögs socken. Gården övertogs av Gretas och Håkans söner.

I texten nämns också Hans Göransson, svärfar till Lars Svens-

son. Hans Göransson hette också Moback och han var från släkten Ribbing på sin mormors sida. Hans mormor hette Ribbing.

Det tycks ha blivit lugnt i Sutarp efter allt vad som hänt. De båda familjerna brukade Sutarp vidare, fortfarande efter gamla sätt och metoder i sambruk.

Tiden läker alla sår heter det. Detta gällde kanske här i Sutarp i särskilt hög grad.

Om vi skall försöka ge en tidsbild av Sutarp i slutet av 1700-talet. Där låg en gård med ett stort antal grå timmerhus. Gården hade börjat delas i två. Husen hade från den ursprungliga skyddande fyrkanten börjat delas i två gårdar. Ute på ägorna låg två torp, ett i norr och ett i söder.

Vägar fanns inte på den tiden. Bara stigar. En stig kom från Moliden på östgötasidan i norr och gick genom Sutarp och söderut mot Äskeryd. Från Kärr i öster kom en stig i västlig riktning och gick vidare förbi Folkarp.

Inte förrän 1817 företogs storskifte i Sutarp. Det var Håkan Olssons och Lars Svenssons barn som i samråd gjorde detta med lantmätarens hjälp. Detta skifte ledde till att gårdshusen än mer flyttades ifrån varandra.

Som jag inledningsvis nämnde är Sutarp nu en ödeby. Husen på den södra gården revs för länge sedan. På den norra gården står en del av husen kvar. Det var, kan vi anta, där som dråpet i Sutarp skedde.

Arne Ivarsson

Dråpet i Alboga 1668

Denna berättelse om ett dråp vid Alboga bro i Gränna socken är hämtad ur domboken för Vista härad. Språket i domböckerna är mustigt och dramatiskt.

Alboga bro är belägen utmed den gamla Holavedsvägen. Den var ett riksstråk med många resenärer redan i gamla tider.

Den 27 oktober 1668 hölls extra ting i Gränna. Ett dråp hade skett på landsvägen vid Alboga bro söder om Gränna. Bonden Bengt Gunnarsson från Skäxbolet och hans son, Lars Bengtsson, hade varit på marknaden i Gränna. De var på hemväg och hade kommit till Alboga bro. De kom ridande och blev där överfallna. Förövarna var okända och kom undan på landsvägen norrut. Kvar på platsen låg Lars Bengtsson död.

En av nämndemännen vid detta ting var Anders Svensson i Hårstorp i Ödeshögs socken. Vid denna tid hörde en stor del av Ödeshögs socken till Wisingsborgs grevskap och ingick därför i Vista härad. Anders Svensson var född i Narbäck, strax norr om länsgränsen. Där var på den tiden gästgivargård utmed Holavedsvägen. Den drevs av hans bröder.

Nämndemannen Anders i Hårstorp kunde berätta att Jon i Narbäck sett tre personer, *unga drängar*, på väg norr ut. Dessa tre unga drängar hade också *lånat hus* vid gästgivargården i Narbäck. Drängen Arvid Svensson i Narbäck hade sett en av dessa tre personer, blodig om högra handen och upp till armbågen. Han hade på sig en svart vadmalsjacka, som varit nedsölad och oren. Denne uppgav också att hans häst hade stupat.

Arvid Svensson kände inte igen denna person eller hans sällskap. En soldat från Ödeshögs socken som samma natt låg i Narbäck kunde möjligen ha upplysningar att lämna i saken. Det framkom också att en av de resande kan ha haft sitt tillhåll i Boeryd i Åby socken. Tingsrätten hade inte mer att nämna i denna mörka sak just då. Målet uppsattes därför till rannsaking vid nästa ting.

Vid tinget den 7 november visste man vem dråparen var. Om själva händelsen framkom att bonden Bengt Gunnarsson kom i sällskap med sin son Lars Bengtsson. Vid Alboga bro slogs han för bröstet av en obekant person utan det ringaste tilltal, så att han föll till marken. Det var mörkt. Då ingrep hans son, Lars Bengtsson till faderns försvar. Han kastade den obekanta personen till marken under sig. Den obekante bad att få komma lös och lovade att inte skada dem.

Men när han blev lös gav han Lars ett sting i bröstet, ett sting i huvudet med en kniv att Lars nedföll död. Dråparen begav sig strax på flykten. Bengt Gunnarsson uppgav att han inte visste varifrån dråparen kom eller vart han for.

Dråparen flydde åt Östergötland. Grevskapets profoss, Johan Larsson fick den 31 oktober om aftonen fast på den eftersökte.

Dråparen hette Peder Trulsson och var från Norrby i Högby socken, Göstrings härad. Han var född i Småland, i Linneryds socken men hade tjänat några år i Östergötland.

För en tid sedan var han på besök i Småland och hade med sig i sällskap på återresan två personer från Sunnerbo härad, Peder Nilsson och Nils Larsson. De hade stannat och druckit i Hultarp, Skärstads socken, den 19 oktober på aftonen.

De följdes sedan åt på vägen åt Gränna. Peder Nilsson och Nils Larsson blev något efter hos sina hästar på vägen upp mot Alboga bro.

Peder Trulsson tillstod att han vid mötet med Bengt Gunnarsson med en påk stött till denne, så han föll av hästen. Sonen, Lars Bengtsson, tryckte då ned Peder Trulsson mot marken. Han blev sedan uppsläppt och då gav han Lars Bengtsson ett sting med en kniv i armen. Men han nekar till att ha skadat honom till livet. Dråparen har därefter gått skogledes till Reaby, där hans bägge medföljande kom ifatt honom.

Hans *bägge saltbröder och följeslagare* gav till dådet varken råd eller samtycke. De följdes sedan åt upp till Östergötland. Åklagaren yrkar *att dråparen för sitt begångna överdådiga dråp och övervåld ute på stora landsvägen måste efter lag straffas.*

Peder Trulsson häremot ber om *lindring, förskoning eller benådning. Men han har annars inget att invända. Han säger sig förstå vad han genom sin överdådighet har förtjänt.*

Tingsrätten beslutade att *eftersom Peder Trulsson utan någon orsak, icke endast överfallit Bengt Gunnarsson och även hans son Lars Bengtsson, som rättmätigen försvarade sin fader, onödd och alldeles oträngd med kniv dräpt och ihjälskurit honom, har sedan dråparen kort därefter fängslats och framställts inför rätten.*

Tingsrätten kan därför icke värja dråparens liv. Därför dömdes Peder Trulsson att giva liv för liv. Dock skall hans Höggrevliga Nådes Högborna Herr Per Brahe, greve till Wisingsborg, Sveriges Rikes Råd och högste ämbetsman denna tingsrättens dom underställas.

Efter dådet har Peder Trulsson under sena kvällen färdats norrut på Holavedsvägen, genom Gränna. Där var det marknadsafton. Kanske gästgivargården var full med folk. Det var kanske därför de fortsatte ytterligare en och en halv mil till gästgivargården i Narbäck.

Det finns ytterligare ett och annat att berätta om detta mål. När Peder Trulsson den 31 oktober skulle gripas i Högby utanför Skänninge var han beväpnad med pistol. Denna pistol hade han i byxlinningen. När han stod framför kronolänsmannen bugade han sig. I samband därmed gick ett skott av från pistolen. Det gick snett nedåt och skadade hans könsorgan och vidare ned i låret.

Han blev således allvarligt skadad. Vi kan anta att han hade svåra smärtor. Men han överlevde detta missöde och kunde ställas inför rätten.

Peder Trulsson avrättades i mitten av november 1668 genom halshuggning. Möjligen skedde avrättningen på torget i Gränna.

Arne Ivarsson

Sista avrättningen i Gränna

Bilan föll och Ville Tolfs huvud rullade utåt marken.

Den 29 december 1863 blev garverifabrikören Carl Carlsson från Gränna brutalt ihjälslagen. Han blev 37 år gammal och efterlämnade hustru samt två minderåriga barn.

Han var denna tisdag med häst och vagn på väg till torget i Ödeshög. Det var en affärsresa och han var ensam i vagnen. Mördaren var en av hans anställda, drängen Ville Tolf. Motivet var pengar.

Vid 4-tiden på morgonen hade Ville Tolf gått till Carlssons bostad för att se om denne ämnade resa till Ödeshög, som han brukade göra på tisdagarna. Han konstaterade att Carlsson tycktes resa ensam. Tolf gick då ensam i förväg norrut utmed landsvägen.

När han såg Carlssons vagn komma gick han emot honom med en lyftad ekstör. Det var ännu mörkt och det var inte förrän de var nära varandra som Carlsson kände igen Ville Tolf. Samtidigt fick han en föraning om vad som väntade honom. Carlsson reste sig i vagnen och ropade *Ville, Ville, vad tänker du på*, samt ämnade hoppa ur vagnen. Ville sprang fram och gav Carlsson ett slag över pannan så att Carlsson föll ned i vagnen. Ville drog honom sedan ned ur vagnen på marken och undersökte hans fickor. Carlsson visade då livstecken och Ville gav honom ett slag över huvudet, så att detta sprack. Sedan vände han på honom, ställde en fot på hans rygg och ur hans fickor tog från honom hans börs.

Carlsson hade rest från Gränna vid 6-tiden på morgonen. En knapp timme därefter anträffades han liggande med sönderslaget huvud på landsvägen invid vagnen 1/4 mil norr om staden. Den mördades huvudskål var bakifrån totalt söndertrasad och ansiktet förfärligt söndersargat. En väska med pengar samt en fällkniv hade mördaren tillgripit.

Det var ett planerat och brutalt mord, inget tillfällighetsdåd. Carlsson fick mycket svåra skador. Hans sista sekunder i livet var fyllda av ångest och rädsla, kan vi anta, men sedan föll mörkret och tog honom över gränsen in i en annan värld.

Sent på kvällen lyckades man gripa mördaren. Han hette Ville Tolf. Han hade bott och arbetat några år i Gränna och ämnade gifta sig. Han uppgavs *ha en lömsk och otäck uppsyn och en otrolig styrka. Men han hade alltid varit godmodig och fredlig. Begär efter pengar har lockat honom till detta rysliga brott*. Så skrev Grännatidningen.

Man började samma dag misstänka honom eftersom han plötsligt hade pengar till att betala en hop småskulder. Det var skulder som han dagen förut inte kunnat betala. Han hade också väl reda på när och hur Carlsson skulle färdas ur staden. Vid de förhör som polisen höll med honom nekade han. Men han kunde inte redogöra för åtkomsten av pengarna.

Wille Tolf bodde på Bergsgatan 69. Bland askan i hans kakelugn anträffades låset till Carlssons penningväska. Dessutom anträffades hos honom omkring 35 riksdaler samt ett garverimärke.

Han framfördes till den mördades likbår och var då djupt rörd. Men han fortsatte att neka.

Dagen därpå hördes han på nytt av stadsfiskalen Johan Engvall och då erkände han brottet. Han hävdade att han inte menat att Carlsson skulle dö. Han ville endast komma över pengarna. Han befann sig i ekonomiskt trångmål. Han hade skulder.

Den 6 januari 1864 åtalades Tolf av kronolänsmannen J F Hård vid Vista Häradsrätt för mordet. Han dömdes att mista livet. Målet underställdes därefter Göta Hovrätt.

Den 29 februari 1864 kom Hovrättens beslut i målet. Där fastställdes dödsdomen mot Ville Tolf. Därefter överlämnades utslaget till Kgl. Maj:t.

Ville Tolf fick hjälp med att skriva en nådeansökan. Han fick avslag på den första. Han skrev ytterligare en ansökan och fick avslag även på den. Domen stod fast. Ville Tolf skulle avrättas.

Jag har här inte redovisat alla detaljer från rättegången i Häradsrätten. Åtskilliga vittnen hördes. Rättegångsprotokollet är långt. Jag har här i stället velat berätta om avrättningen.

Avrättningen

Ville Tolf skulle avrättas. Han hade under väntetiden suttit på slottsfängelset i Jönköping. Tidigt på morgonen onsdagen den 24 augusti 1864 fördes han i vagn till Gränna. Utmed vägen stod här och där människor för att se transporten.

Vid Galgen strax söder om Gränna hade länsmannen ordnat en spetsgård. Det var dubbla rader med män med långa käppar. Dessa käppar var riktade dels inåt och dels utåt. Dessa män med sina käppar skulle hindra fången från att fly och allmänheten från att komma fram och störa förrättningen.

I mitten låg stupstocken färdig. Det var en stock som låg på marken. Den hade en urgröpning för halsen. Den som skulle halshuggas fick lägga sig ned. Själva avrättningen skedde med en speciell yxa, en bila.

Avrättningar i gamla tider var offentliga. De var ett skådespel. Men inte bara skådespel. Folk var mer eller mindre kommenderade dit. Det ansågs att avrättningar hade ett pedagogiskt värde. *Sig själv till straff och androm till varnagel* hette det. Folk strömmade till från gårdar och byar. Drängar och pigor fick le-

digt för att besöka avrättningen. Hit kom människor långt ifrån. Detta var något som många, många ville se.

Min farfars far var där har det berättats. Från annat håll har jag också hört berättelser om avrättningen.

Redan vid 8-tiden på morgonen hade omkring 1000 personer samlats på platsen, den höjd som fått namnet Galgen, Vista härrads avrättningsplats. Undan för undan kom ännu mera folk. Det finns en uppgift om att 3000 åskådare var här och bevittnade avrättningen. Bland åskådarna fanns kvinnor med spädbarn, där fanns unga och gamla. En uppgift säger att bland åskådarna fanns Wille Tolfs fästmö och hans lille son.

Alla ville se bra. Människorna klättrade upp i träden. Andra ställde sig på gärdesgårdarna. Det blev trängsel och det blev en kamp om de bästa platserna. Marken hörde till Ravelsmarks gård. Den stark trafikerade Holavedsvägen gick rakt över kullen.

Alla stod de där, människorna i spänd väntan. Många kände både offret och hans mördare och kunde berätta vad de visste. Många, särskilt kanske kvinnorna tyckte synd om mördaren. Han var en ståtlig karl, lång och reslig. Han hade dessutom en fästmö och de hade planerat att gifta sig.

I ett par timmar fick människorna vänta. Vid 10-tiden kom vagnen med den dödsdömde Ville Tolf. Med i hans sällskap fanns också fångpredikanten Munther.

Om vi här kunde stanna upp och fråga oss hur Ville Tolfs sista tid i fängelset varit. Efter att hans sista nådansökan avslagits hade han haft vetskap om att han skulle avrättas. Hur och på vad tänker en människa som väntar på sin avrättning? Var han slagen av panik eller tänkte han konstruktivt på vad som väntade? Här kom fångelsepredikanten Munther in i bilden. Han skulle förbereda Ville Tolf för avrättningen, och för mötet med Gud.

Under åtskilliga dagar hade han och Ville Tolf samtalat om denna stund. Vi kan anta att Ville Tolf haft många frågor, både om själva avrättningen och om andra spørsmål. De religiösa frågorna fanns också där. Livsfrågorna, frågorna om vad som händer med själen. Ville Tolf hade säkerligen haft tid att läsa in psalmverser och annat. Vi kan undra hur hans sista natt i fängelset var. Hade han kunnat sova?

Det blev en tidig morgon för honom denna dag. Frukost och jag förmodar att han också fick nattvarden innan avresan med häst och vagn till Gränna.

Hela vägen från Jönköping hade de suttit där på vagnen och samtalat.

Den sista biten hade också kyrkoherden Andersson från Gränna åkt med på vagnen för samtal med den dödsdömde. Det gällde nu det allra sista i att förbereda honom för sin avrättning. Kyrkoherden kunde här på vagnen just före ankomsten till avrättningsplatsen omtala för Ville Tolf att den mördades änka och barn hade förlåtit honom. Detta var det sista budskapet till den dödsdömde. Den sista uppgiften i förberedelserna. Ville Tolf var därmed helt förberedd, färdig för att dö. Färdig för att lämna jordelivet och komma över till andra sidan.

Med tämligen säkra steg gick Ville Tolf i deras sällskap in på spetsgården och fram mot stupstocken. Alla såg att han var en stor och muskulös person. Han visade genom sitt beteende och sina rörelser att han var beredd att dö. Men en förfärande blekhet fanns i hans ansikte.

Han visade en ovanlig själsstyrka i denna sin sista stund. Han föll ned på knä framför stupstocken, knäppte sina händer och läste med hög och tydlig röst psalmen 480 i svenska psalmboken.

*I Christi sår jag somnar in,
De rena mig från synder min:
Ja, Christi död och dyra blod,
Det mitt lif, min prydnad god*

*Därmed jag vill för Gud bestå,
När jag för domen skall framgå,
Med fröjd och frid far jag nu hän,
Guds barn här dö, dock lever än.*

*Nu väl, o död, Du förer mig till Gud,
Att leva eviglig,
Ar Christo är jag renad väl
Anamma nu, o Gud min själ.*

Vi vet inte om han kunde hålla rösten stadig och klar, eller om den darrade. I den muntliga traditionen finns inget om detta. Vi vet inget om hans inre känslor under dessa hans sista ögonblick.

Efter att han läst psalmen reste han sig upp, tog avsked av Munther som berett honom till döden. Han tog av sig sin rock. Han fick en bindel för ögonen och lade sig sedan ned med sitt

huvud på stupstocken. Därvid upprepade han orden: *Jesu Christi Guds*
sons blod renar oss från våra synder. Detta var hans sista ord i livet.

Skarprättaren trädde fram och höjde bilan. Bilan föll och Ville Tolfs huvud rullade utåt marken.

Efter avrättningen släpades kroppen av *nattmannen* ned i en grävd grop, omkring en aln djup. Landshövdingen hade beslutat att avrättningen skulle ske här på häradets avrättningsplats. Men denna har också blivit upplåten till vägbanan. Jorden var bortförd till vägfyllnad och gropen kunde inte göras djupare.

Gränatidningen trodde att *en olidlig stank kommer kanske att besvära de vägfarande, som passerar på några alnars avstånd från platsen. Både skriftligen och muntligen har anmälan gjorts om platsens olämplighet, men ingenting har hjälpt.*

Blod från avrättade kunde bota sjukdomar. Det trodde man i gamla tider. En sjukdom som kunde botas var fallandesjuka, epilepsi. Genast efter att bilan fallit försökte flera komma över det blod som runnit. Detta har berättats från flera håll.

Uppgiften om att gropen bara blev en aln djup motsäges av en annan uppgift som säger tre alnars djup.

Nattmannen var bödelns biträde. Han kallades också rackare. Det var han som fick ta hand om liket efter avrättningen och gräva ner det. Han fick också begrava självmördare. Sådana fick inte begravas på kyrkogården, de skulle grävas ned i skogen i närheten av den plats där de anträffats. Rackaren fick också slakta och flå hästar, hundar och katter. Han kallades ibland också flåbuse. Ett annat namn var bouse. Han var också den som nattetid körde bort avfall från staden. Därför kom han att kallas nattmannen.

Dagen efter avrättningen visade spåren att många människor varit där. Gärdesgårdarna var nedrivna, nästan jämnade med marken. Allt var nedtrampat.

Alldeles vid vägkanten utmed Holavedsvägen blev Ville Tolfs sista viloplats ordnad. Strax efter avrättningen planterades en björk där. Det var Ville Tolfs fästmö som till minne av sin fästman planterade denna björk. En symbol för deras kärlek. Kanske var hon där många gånger med en liten blombukett. Vi kan skänka deras kärlek en varm tanke.

Holavedsvägen hade haft denna sträckning över galgbacken sedan länge. Men den ändrades efter någon tid. Idag ligger plat-

sen något hundratal meter norr om rondellen vid vägen från Gränna mot Tranås, just där vägen från Skärstad och Ölmstad ansluter. Ännu kan vi se rester av björken som Ville Tolfs fästmö planterade. Den dog för åtskilliga år sedan, men den står ännu kvar.

Detta var den sista avrättningen vid Galgen i Gränna. Många från vår bygd var med där som åskådare. Min farfars far, August i Öjan var med, förmodligen även hans far, Johannes. Jag har också en bandad intervju med Sven Landin, vars farmor m.fl. var med vid avrättningen.

Vi kan anta att varje by var representerad. Avrättningen hade troligen utannonserats från predikstolen i kyrkan söndagarna före avrättningen.

Garverifabrikören Carl Carlsson var född 30 januari 1826 i Vadstena. Han var gift med Christina Fredrika Melander och de hade två söner, Carl Otto Bernhard, född 28 maj 1858 och Axel Vilhelm Herman, född 8 mars 1860. Den sistnämnde avled den 11 november 1864. Änkan bodde kvar i Gränna ännu på 1890-talet. Sonen Carl Otto Bernhard flyttade från Gränna år 1892, okänt vart.

Jakob Vilhelm *Ville* Tolf var född den 5 juli 1826. Han var son till smeden Carl Jonas Tolf och hans hustru Maja Lisa Lidström vid Linnefors bruk i Svenarum. Jakob Vilhelm var nr fyra av sju syskon. Fadern dog när Ville var sju år gammal. Modern bodde kvar med sina barn men Ville fick vid 10 års ålder komma till Byarum, troligen till släktingar.

Efter något år återkom han till hemmet men vid 12 års ålder flyttade han till Jönköping. Därefter vet jag inget mera om honom förrän han kom till Gränna år 1861. Han kom då från Ölmstad. Han bodde sista tiden på Bergsgatan 69 i Gränna.

Så vilar han där i ovidg jord just invid vägkanten till den gamla Holavedsvägen. Så var den tidens regler. Men vidg jord eller inte, Ville Tolf hade med kyrkans mått ändå fått en biljett till himmelriket. Det var bara hans kropp som fick sin plats där på vägkanten. Kanske befinner sig den också i gott sällskap, eftersom kanske människor tusentals år före honom blivit begravda där, eftersom platsen var en fornminnesplats innan den blev Vista härads avrättningsplats.

Skarprättare vid avrättningen av Ville Tolf var Per Petter Christiansson Steineck. Han blev 1858 utsedd till skarprättare för Jönköpings län och bodde i Jönköping

Mellan åren 1864 och 1887 utförde han sex avrättningar. Han emigrerade 1887 till Amerika.

Jag vill här peka på ett annat mord som inträffade vid denna tid. Det var den 26 april 1864 som bonden Johan Erik Svensson med en hammare slog ihjäl Samuel Svensson i Stava. Svensson var på hemväg från torget i Gränna. I Sjöbergs järnvarubod hade han inköpt en hammare, redan då planerad som mordvapen. Svensson hade liksom Tolf planerat sitt dåd. Men skälet var an-norlunda. Svensson plågades av religiösa kval. Han ville utföra ett mord, bli dömd till döden och avrättad. Men ödet ville an-norlunda. Svensson blev helt friad. Han hade av vansinne mördat sitt offer. Om mordet i Stava har jag berättat tidigare.

Om avrättningen av Tolf har tidigare berättats i Gränna Hembyggsförenings årsskrift Solvarvet. Men jag har här velat lämna en berättelse med den lokala anknytning som muntlig tradition gett den.

Arne Ivarsson

Handelsboden

Denna berättelse handlar om handelsmän och handelsbodas. Särskild vikt har jag lagt vid handelsboden i Lilla Krokek. På de sista sidorna har jag något lite berättat också om handelsbodas i närheten.

Handelsboden i Lilla Krokek

Många av oss minns Tallbergs affär. Den låg utmed den gamla Holavedsvägen och hade fin utsikt över Vättern. Handels-

boden lades ned våren 1962. Då avslutade Henrik Tallberg en lång bana som handelsman. Det sista steget var att resten av varulagret såldes på auktion. Under hösten 1962 flyttade Tallberg till Toftaholm. Där dog han våren 1965.

Handelsboden i Lilla Krokek startades någon gång omkring 1875. Den första handelsmannen var förmodligen skolläraren Anders August Andersson. Han hade kommit från byn Gåsabol till Lilla Krokek 1866 och höll skola här. När skolhuset i Munke-ryd byggts kom nya skollärare dit 1877. Andersson blev vid denna tid handelsman. Hans karriär som skollärare var slut. Hade han kanske inte den rätta utbildningen? I husförhörslängden för åren 1876-80 är han skriven som skollärare och handlande.

I nästa husförhörslängd, för åren 1881-85 är han skriven som handlande och hyresgäst. Möjligen gick inte affärerna så bra. Åren 1886-90 är han skriven som *fattiga hyresgästen*. Möjligen övertogs då handelsboden av Lindén.

Familjen Lindén kom till Lilla Krokek 1886. Lindén hade tidigare varit järnhandlare i Gränna. Det är troligt att han drev handelsboden vidare. Lindén dog 1898. Hans änka, Edla Pettersson bodde kvar i husen fram till sin död 1917. Om hon bedrev handel är osäkert.

År 1912 avstyckades hennes jordstycke. Det var Edla Pettersson som då till Karl Andersson betalade 500 kronor. Hennes tomt utgjorde en yta av 0,21 hektar. Mot landsvägen mätte tomten 90,5 meter, i norr 23,5 meter, i öster och sydost 91 meter och i söder 21,5 meter. Namnet på fastigheten skrevs till Lindekullen. Någon karta tycks inte ha upprättats.

Den 27 april 1920 sålde Karl Andersson till virkeshandlaren Konrad Hård lägenheten Lindekullen 2 för 200 kronor. Denna tomt uppgavs då omfatta 175 kvadratmeter. Då upprättades också en karta. Detta resulterade i att Konrad Hårds hus som uppfördes 1921 kom att ligga som vinkelbyggnad till handelsboden.

År 1904 kom Karl August Jakobsson hit. Han blev i kyrkoboken skriven som diversehandlare. Han gifte sig 1905 med Alida Pan och sedan bodde de i torpet Hagalund.

Någon gång efter 1910 kom Anna Johansdotter och hade handelsbod här. Hon var dotter till skräddaren Johan Alfred Jonsson och hans hustru Johanna Johansdotter på Stora Krokeks ägor. De bodde i ett torp eller backstuga som låg några hundra meter norr

om Stora Krokeks soldattorp. Några stenmurar på platsen vittnar om att där en gång legat ett hus.

På norrslutningen av denna ås har man god utsikt mot norr, in över Stavrebergs skogar. Detta är nu en ödslig plats, långt från vägen. Men på den tiden fanns stigar. Bygdens människor kände stigarna till skraddaren som bodde där. Kanske fick han se en och annan amerikakostym. Detta var i emigrationens intensivaste skede. Där på denna ödsliga plats föddes Anna den 12 januari 1885. Några åkrar tycks inte ha funnits där.

När Anna var tre år flyttade familjen till Lilla Krokek, troligen till det torp som då låg öster om torpet Hagalund. År 1917 när Edla Maria Petersson dött köpte de troligen hennes hus och flyttade dit. Det var det hus som senare blev Tallbergs affär.

I kyrkoböckerna kan vi se att Anna från 1910 och fram till och med 1920 skrivits som *handelsidkerska*. Hon har också enligt kyrkoböckerna gått i skola på Visingsö. Hennes mor var från Visingsö och det kanske hade någon betydelse i denna skolgång.

Anna hade sannolikt handelsboden från omkring 1910 fram till dess att Lina Benjaminsson tog över den hösten 1921. Då gifte sig Anna med Anton från Stava och de blev bönder där.

Karolina Benjaminsson var född 21 februari 1882, dotter till bonden Benjamin Larsson och hans hustru Anna Ulrika Andersdotter i Aggetorp i Stora Lundby socken norr om Göteborg. Hon var nr åtta av tio barn. Hennes yngre syster Alberta flyttade 1915 in till Göteborg. Så gjorde även Karolina något senare. Där var de skrivna i Gamlestadens församling.

Varför kom en ogift kvinna från Göteborg hit och övertog en lanthandel? Den frågan är naturlig att ställa. Jag har frågat flera personer och undan för undan kom vi fram till hur kontakterna hade skett.

Det var Theodor *Tore* Järnström från Stava som var kontaktperson. Tore hade först varit vid livgardet i Stockholm och från 1919 var han anställd vid polisen i Göteborg. Det var där han träffade Alberta Benjaminsson. De gifte sig och ibland var de i Stava och hälsade på. Förmodligen var också Bertas äldre syster Lina med.

Karolina Benjaminsson kom till Lilla Krokek sensommaren 1921. Hon inskrevs i kyrkoböckerna den 18 oktober 1921 som handelsföreståndare. Hon var ogift. Vi kan anta att hon såg sig omkring bland ogifta män i bygden.

Henrik Tallberg bodde vid denna tid kvar i föräldrahemmet i Stavreberg. Han var född 1894 och son till skomakaren Karl Svensson och Mathilda Josefina Palm. Henrik var nummer sju av elva syskon. Han var först bonddräng hos bönderna i bygden. Sedan blev det militärlivet, vid Karlsborgs garnison. När Lina kom till bygden var han skriven som byggnadssnickare.

Vad Lina hade för namn på sin rörelse är inte känt. Efter Henrik Tallbergs inträde i rörelsen ändrades namnet till *H. V. Tallberg, Speceri och Diverseaffär*.

Men den 8 juni 1923 gifte sig Henrik och Lina. Han ändrade sin titel till handelsbiträde och flyttade från föräldrahemmet i Stavreberg till Lilla Krokek.

Platsen vid handelsboden i Lilla Krokek var något av en centralpunkt i bygden i äldre tider. En lång rad av brevlådor fanns där. Människorna i bygden fick gå till *Lindéns* för att hämta posten. På den tiden fanns inga bilar i bygden och därför behövdes handelsboden. Här kunde bönderna sälja smör och ägg. Transporter till mejeri kom senare. Mjölken gjordes till smör och ost hemma på gårdarna.

Handelsboden blev uppköpare av dessa produkter för många i bygden. Detta var före bilarna. På den tiden gick ett nät av väl upptrampade stigar. Det gick stigar över ängar och gården, genom skogar och dungar. Över gårdesgårdarna fanns det stättor och över bäckarna fanns det spångar. Dessa stigar är sedan länge utplånade. Men för oss som i gamla tider använde dem finns de kvar i minnet, med stenar och trädrötter där man även i mörker visste var man var tvungen att lyfta fötterna för att inte snubbla.

Den stora blomstringstiden för handelsboden i Lilla Krokek var förmodligen från 20-talet och fram till mitten av 40-talet. När mjölk började transporteras till mejeri minskade inlämningen av smör till handelsboden. Men ägglådorna hade sin funktion ända in på 50-talet.

Under krigsåren blev det ransonering på många varor. Ransoneringskortet blev ett problem för alla, inte minst för affärsmännen. Även i Tallbergs affär förekom denna svåra hantering. Men vi kan anta att på landet kunde ett och annat finna vägar från producent till kund utan ransoneringskort.

Biltrafiken var begränsad under hela kriget. Detta gjorde att handelsbodarna på landet fick behålla sin position och sina kunder ända fram till efter kriget. Då kom personbilar till de flesta byar.

Under kriget kom också en annan attraktion till bygden. Strax öster om handelsboden i Lilla Krokek byggdes ett luftbevakningstorn. Bevakningen sköttes under någon tid av kvinnor. De kallades allmänt för tornsvalor. De var många till antalet och de inkvarterades i lilla salen i missionshuset samt hos Konrad Hård i huset närmast handelsboden. Nu kanske denna plats upplevde sin största blomstringstid. Alltid människor i rörelse. Detta var bygdens mittpunkt. Som av en magnet drogs människor hit, mest ungdom.

Henrik Tallberg blev något slags chef för verksamheten med luftbevakningen och detta passade honom. Han hade kvinnotycke och någon har sagt att här var han som tuppen i en hönsgård. Flickorna lockade också besökare från Ödeshög och andra håll. Ibland blev det oroligt. Slagsmål förekom också. Ett och annat blått öga uppstod i stridens hetta. Polis kallades någon gång dit. Det blev stämningar till tinget.

Tornsvalorna försvann efter någon tid och sedan blev det enbart manlig bevakning.

Luftbevakningen hade i sig inget att göra med handelsboden men några kunder till blev det nog ändå i affären.

När privatbilismen ökade efter kriget bidrog detta till att bygdens människor handlade mera i Ödeshög och i Gränna. Handelsbodarna började tappa sina kunder.

Tallberg hade själv inte bil. Det var Einar Karlsson i Lilla Krokek som hjälpte honom med transporter. I Ödeshög var det Karl Löf som genom sin affär förmedlade varor till Tallbergs affär.

I januari 1952 avled Lina Tallberg, 69 år gammal. Hon hade gjort sitt. Men efter en tid kom en ny kvinna och övertog Linas plats. Det var Märta och hon gifte sig med Henrik Tallberg 1953. Märta var född den 16 januari 1904 i Haga församling i Göteborg. Hennes föräldrar var Karl August Berntsson och Karin Gunhild Johansson. Märta ingick förmodligen i den skara av bekanta som Lina hade i Göteborg.

Allt rullade sedan på som vanligt igen i affären. Människor kom och gick. Men allt blev inte som förr. Märta lämnade Henrik efter en tid, kanske 5-6 år och flyttade tillbaka till Göteborg. För Henrik var detta ett svårt slag. Det var också nu som nedgången i försäljningen blev riktigt kännbar. Handelsbodarna i bygden behövdes inte längre. Bygdens människor åkte till Ödeshög eller Gränna. En nedläggning av handelsboden i Lilla Krokek var oundviklig.

I tankarna gör vi ett besök i handelsboden i Lilla Krokek. Vi går uppför grusgården. På ytterväggen ser vi skylten Persil. Här såldes alltså tvättmedel. Vi öppnar dörren och kommer in i ett förrum. Där finns spiklådor, spadar, grepar och andra verktyg och redskap. Vi öppnar den inre dörren och då plingar en klocka. Vi kommer så in i butikslokalen. Lina eller Henrik kommer då in från andra hållet, från bostaden.

Till vänster i butikslokalen hänger en del klädesplagg. Det är lite grövre plagg, mest arbetskläder. Men det finns också annat. Här fanns skor, stövlar, strumpor och underkläder för både herrar och damer. De som ville prova en bh kunde få göra det. Framåt höger kommer vi till affärsskåpet. Här någonstans finns burkar med karameller. Där finns också rökt medvurst någonstans, tror jag. Den fanns nog i en glasmonter

Vi kan också påminna oss de eleganta damer som om somrarna kom på besök. Det var Linas bekanta från Göteborg. Det gick eleganta damer i trädgården hos Tallbergs. Henrik Tallberg trivdes säkert bra i denna miljö. Han kurtiserade gärna damerna medan Lina fick sköta affären, har det sagts.

Vackra sommarsöndagar kunde man också se Henrik och Lina på promenad, söndagsfint välklädda. Handelsmannen och hans hustru gav oss en glimt av en högre samhällsklass, en glimt av den fina världen.

År 1962 blev affären nedlagd. Varulagret såldes vid en auktion. Därmed kan denna berättelse också sluta. Henrik Tallberg var då 57 år. Han lämnade bygden och flyttade till Toftaholm. Han hade där en anställning på Toftaholms Herrgård. Ägaren till detta var Royer, som också ägde Vida Vättern.

Henrik Tallberg avled 1965.

Tallberg var en *bygdens son*. Han hade vuxit upp här. Han kände alla och hans personlighet passade för att vara bygdens

handelsman. Han gick i kostym och slips. Han hade en liten skärmössa på huvudet när han inte hade hatt.

Som liten pojke hade jag lärt mig att artigt hälsa på äldre personer, buga och lyfta på mössan. Så gjorde jag också i Tallbergs affär när jag en gång klev in där och skulle köpa något. Men Henrik Tallberg avbröt mig mitt i hälsningen och talade vänligt om för mig att när man kom in i en affär skulle man inte göra så. *I en affär lyfter man inte på mössan.*

Tallberg och Konrad Smed utgjorde på något sätt två motpoler. Tallberg ville gärna skoja med Konrad. Det var allmänt känt att Konrad var rädd för spöken. Detta ville Tallberg utnyttja. Vid något tillfälle, kanske på 40-talet hade Tallberg utrustat sig med ett lakan och vid utkanten av Konrads trädgård skrudade han sig i lakanet och började ge sig tillkänna med rop. Konrad tog fram bössan och ropade samtidigt: *Det må vara vem det vill men nu skjuter jag.* Det kunde ha slutat illa för Tallberg. Han fick så snabbt som möjligt ge sig tillkänna. Allt avlöpte lyckligt för båda.

Men vi som ännu minns handelsboden i Lilla Krokek, vi kan vårda våra minnen. Vi kan påminna oss de besök vi har gjort där. Vi minns det lilla förrummet som inrymde redskap, spik och annat. Var stod förresten silltunnan? Förmodligen i förrummet. Det fanns kanske också en tunna med sirap?

Här slutar denna berättelse om handelsboden i Lilla Krokek. Jag påminner mig då ett yttrande från Henrik Tallberg. Någon frågade honom hur han hade det. Tallberg svarade då: *Frånsatt en hel del har jag det rätt bra.* Detta Tallbergs uttryck har jag ibland hört användas av människor i bygden. Det är en beskrivning av tillvaron som rymmer mycket visdom.

Handelsboden i Munkeryd

Det finns uppgifter om att en handelsbod funnits strax intill skolhuset i Munkeryd. I husförhörslängden åren 1886-90 och även i husförhörslängden 1891-1900 uppges f d torparen Karl Johan Mård vara handlande. Senare uppgavs Nils Valter Nilsson i byn vara handelsbiträde. Han dog 1904 av magtuberkulos.

I en bouppteckning från 1897 som gäller Stava uppgavs dödsboet ha en skuld till handlanden Oskar Nilsson i Munkeryd för

borgade varor till begravningen med 26 kronor. Detta avsåg sannolikt skolläraren Karl Oskar Nilsson, som bodde här under åren 1880-1911. Uppgiften om att en handelsbod legat intill skolhuset kan därigenom få ett litet stöd.

Vi kan anta att handelsboden i Munkeryd var kortvarig. Kanske från 1880-talet och fram till strax efter sekelskiftet.

Handelsbod i Stavreberg

Det har funnits handelsbod i Stavreberg. Det finns fortfarande muntlig tradition om detta och det finns också skriftliga bevis. Handelsboden var inrättad i den gård som kallas Krigsbergsgården. Det var Johan Alfred Johansson och hans hustru Eva Lotta Andersdotter som i en flygelbyggnad på sin gård drev denna handelsbod, kanske från omkring 1885 till 1906, då Johan Alfred dog. I den dagbok som skrevs på Klintagården av Hilma Gustafsdotter med flera, återkommer ofta uppgifter om inköp – från denna handelsbod. Den tycks ha haft ett omfattande varusortiment. Den gamla handelsboden är idag fritidshus.

Handelsboden i Norra Kärr

Norra Kärr är en by i Gränna landsförsamling. Byn ligger nära gränsen mot Östergötland. Idag är byn öde. Inga människor bor här men i början av 1900-talet fanns flera gårdar. I en av dessa fanns en handelsbod. På den tiden gick stigar åt alla håll. En av stigarna gick till Porsarps soldattorp och sedan vidare till Porsarp och Lakarp och Narbäck, byar i Ödeshögs socken.

Handelsboden i Norra Kärr drevs av Karl Oskar Svensson, född 1862. Han dog 7 juli 1925. Hans moder, Inga-Lotta, drev möjligen affären vidare någon tid, men hon dog också 1931. Hon var en drivande kraft i handelsboden berättade min mor, Astrid, som gjorde många besök där. Handelsboden låg i den gård som man först kom till i Norra Kärr när man kom på stigen från Porsarps soldattorp.

Det är troligt att handelsboden upphörde efter Inga-Lottas död. Det fanns en sirapstunna stående innanför dörren i handelsboden. Där drunknade familjens katt en dag. När detta upptäcktes såldes denna sirap lite billigare. Hela tunnan köptes av Karl Svensson i Narbäck. Detta var den första realisationen i våra bygder, påstås det.

Handelsboden i Kvatarp

Handelsboden i Kvatarp låg också i Gränna landsförsamling, utmed vägen mellan Uppgränna och Tranås. Denna handelsbod hade god sortering och ett stort kundunderlag. Många var de som tog sig till Kvatarp för att sälja smör och ägg och samtidigt handla något. Denna handelsbod fanns kvar ännu på 1960-talet.

Nämnas bör kanske också handelsboden i Björstorp, också utmed samma väg. Det var Carl Rosgren som drev denna. Den låg strategiskt vid vägkorsningen, Tranåsvägen samt vägen mot Ödeshög i norr och Humlefall och Adelöv i söder.

Handelsboden i Tällekullen

Mitt emot skolan i Tällekullen låg i äldre tider en handelsbod. Den hade inte särskilt lång tillvaro. Kanske tillkom den på 1930-talet och upphörde efter några årtionden. De sista innehavarna var Uno och Inga-Maj.

Handelsboden i Västra Haddåsen

Albert i Västra Haddåsen var bonde på en av gårdarna i byn men han hade också handelsbod. Även denna handelsbod hade ganska kort varaktighet. Men den fanns kvar ännu på 1950-talet.

Handelsboden i Bultsbol

Handelsboden i Bultsbol tillkom på 1890-talet och den förste innehavaren var Johan Andersson, född 1844. Han var bonde men enligt kyrkoboken fanns också kvinnliga handelsbiträden där.

Så småningom kom nya innehavare av handelsboden. Josef Pettersson med sin familj drev handelsboden i åtskilliga år. Sedan kom John och Elsa Bäck. De drev affären fram till någon gång på 1960-talet.

Handelsboden i Maltmossen

Här hade jag planerat en kort beskrivning av handelsboden i Maltmossen. Men plötsligt upptäckte jag att det fanns mycket mer att skriva om denna. Det får bli en egen berättelse om denna handelsbod.

Handelsboden i Maltmossen

I gamla tider fanns ett litet torp utmed landsvägen mellan Gränna och Ödeshög. Idag kommer ingen ihåg detta lilla torp. Men i arkivhandlingarna hittar vi det. Det kallades Märtalyckan och låg på Skrädebergs ägor vid gränsen mot Maltmossen. Namnet Märtalyckan är gammalt.

Den 29 augusti 1823 dog änkan Märta Johansdotter. Hon var ett fattighjon och dog av ålderdom, 62 år gammal.

Hon var född i Adelöv 1761. År 1792 gifte hon sig med änkomannen, bonden och postföraren Samuel Andersson i Skrädeberg. De fick en son 1896 som döptes till Peter.

Bonden Samuel Andersson dog 30 september 1799 av svullnad och värk, 64 år gammal och Märta blev änka. Hon var då 38 år gammal. Vi kan anta att hon med sin man bodde på Skrädebergs gård. Men när hon blev änka fick hon flytta till en backstuga på gårdens ägor. Den skulle hon få ha i sin livstid. Hon var ett fattighjon.

Sonen Peter Samuelsson uppgavs i kyrkoböckerna vara *sinessvag och utfattig*. Han flyttade 1825 till Lilla Krokek. Han var

sedan dräng på åtskilliga ställen i bygden. Han dog som inhyt i Hårstorp den 11 december 1857 av bröstsjukdom.

Denna backstuga som Märta Johansdotter bodde i har sedan under årens lopp haft namnet Märtalyckan. Märta hade också ett litet jordstycke till sin stuga.

Många har bott här på Märtalyckan efter att Märta dött. De flesta var jordbruksarbetare hos bönderna i närheten.

Märtalyckan blev 1860 ett förpantningstorp och när detta hus med jord 1912 avstyckades var namnet Märtalyckan kvar.

Men ännu var det ingen handelsbod där. Den kom senare.

År 1921 hände något. I församlingsboken för åren 1921-25 ser vi att Märtalyckan hyrs av handlaren Ernst August Gideon Dal. Han var född i Linderås 1898 och gift med Sara Charlotta Hemmingberg, född i Mjölby 1898. De kom till Märtalyckan från Tjurtorp den 13 november 1925. De flyttade den 10 mars 1932 till Linköping.

Då kom Olof Einar Liljegren hit och övertog handelsboden. Han var född 1906 i Skeda, Hustrun hette Agnes Adolfsson och var född 1905 i Trehörna. De drev handelsboden fram till den 14 maj 1934. Då flyttade de till Rinna.

Den 12 maj 1934 övertog Sven och Hildur Johansson handelsboden. De var då nygifta. Han var född i Gränna landsförsamling 1906 och Hildur var född i Lackalänga i Skåne 1905. Men hon hade vuxit upp i Kushult, en grannby till Maltmossen. Sven och Hildur bodde en tid i Kushult och där hade Sven en viss affärsverksamhet. Det var taxirörelse och handel med diverse varor ur Åhlén & Holms postorderkatalog. Vilka kommer förresten nu ihåg denna katalog? Taxirörelsen togs med till Märtalyckan och till handelsboden.

Huset på Märtalyckan byggdes till och därefter råkade huset till större delen ligga på Maltmossens marker. Bara en mindre del låg kvar på Skrädebergs marker.

År 1934 betjänade affären ett 60-tal hushåll. Konkurrenten var relativt ringa. Affären byggdes ut 1938 och kompletterades med bensinförsäljning. Det blev också en telefonväxel med ett 20-tal abonnenter. Sven Johanssons Speceri- och diverseaffär var företagsnamnet.

Affären var i princip alltid öppen. Telefonväxeln var öppen vardagar 08-21 och söndagar 08-10, 13-16 och 18-20. Men

denna verksamhet kompletterades med torghandel i Tranås, Gränna, Jönköping och Nässjö. I huvudsak bestod torghandelns sortiment av ägg, gurkor, syltlök m.m.

Till en fast kundkrets av matserveringar och konditorier levererades också ägg och hemkärnat smör. Dessa produkter kom från gårdarna i bygden som betalning för varor i affären.

I en lanthandel som denna fanns nästan allt, från spik och redskap, trätofflor, arbetskläder, silltunna och sirapstunna. Där fanns rosa damunderbyxor, strumphållare för herrar, tyger, kort, cacaoburkar, kaffe, saffran, lagerblad, ättika, tvättmedel m.m. Här fanns nästan allt.

Varusortimentet levererades från följande leverantörer: Manufaktur inköptes vid olika grossisters uppackningar. Glas och porslin kom från Hjalmar Blomkvist i Linköping. Järnvaror kom från Sandvalls i Jönköping.

Dagligvaror kom från Thure Liljedahl i Motala och levererades med varubil en gång varje vecka. Läskedrycker kom från Ödeshögs bryggeri.

Från 1960-talets början gjordes de flesta inköpen via Snabbgross i Jönköping.

Affären var som tidigare nämnts nästan alltid öppen. Affären utgjorde också en samlingspunkt för bygdens ungdomar. Under kvällstid bestod försäljningen till stor del av godis och dricka. Äldre ungdom kunde också köpa lösa cigaretter av märket Bill eller Boy.

Affären låg utmed landsvägen, riksväg nr 1, och detta bidrog också detta till försäljningen när resandet på vägen ökade. Folk började resa på semester. På 1930- och 40-talen var det cyklister och under senare år kom bilarna. Många är de cykelturister som kompletterat sina förråd där i affären.

Ingrid Svensson, född Pantzar, har berättat att i början av 30-talet hittade hon en 25-öring på vägen. Hon gick till lanthandeln i Maltmossen. Denna slant räckte till fem kokosbollar.

I äldre tider kom hela familjer till affären före jul för att köpa julklappar. Då blev kunderna undfägnade med kaffe, saft, bullar och kakor. Barnen kokade knäck under tiden som föräldrarna, en i taget gjorde sina julklappsköp. Många barn kan berätta om detta. En av dem som kunde berätta om detta var Ebbe Åsenhed.

Sven och Hildur drev Maltmossens lanthandel fram till 1974. Affären upphörde. Sven och Hildur avled 1975. Men då hade också motorvägen tillkommit. Trafiken på vägen utanför affären hade försvunnit. Där går nu bara lokal trafik.

Så går livet vidare. Släkten följer släktens gång. Den äldre generationen minns fortfarande gamla handelsbodarna i våra bygder. Handelsbodarna utmed landsvägen här har nu ersatts av stora rastplatser som Östgöta-Rasten och Brahehus.

Det är Viola Lundin, dotter till Sven och Hildur som berättat det mesta om lanthandeln i Maltmossen. Hon var också engagerad där i affären under många år. Hon flyttade sedan till Stockholm, Men på senare år har hon återkommit till hemorten. Där bor hon nu i Kushult med sin man på den gård där hennes mor vuxit upp.

Märtalyckan med den gamla lanthandeln är fritidsbostad för en son till dem.

Men handelsboden i Maltmossen lever vidare, trots att den är nedlagd. Den gamla affärsskivan och en del av varulagret skänktes till Ödeshögs Hembygdsförening. Där står den gamla affärsskivan. En gång varje år, på hembygdsdagen i augusti ställer sig Viola som förr bakom skivan.

Arne Ivarsson

Det hände i Svinåsen

De erkände sina brott och dömdes efter Guds lag att mista livet. /Ur domboken

En vacker och varm sommardag år 2010 gjorde jag ett besök i Svinåsen. Byn ligger lite avsidat, mitt i Holaveden. Här bor inga människor längre, mer än sommartid. Men förr bodde här två bondefamiljer och en torparfamilj.

De två gårdarna ligger där med sina tomma hus mitt emot varandra på var sin sida av den smala byvägen. Här betar inte

längre några kor på ängarna. Jordbruket är ett minne blott. Men här har bott människor i många hundra år. Barn har skrattat, kvinnor och män har slitit för sin brödföda. De har älskat. De har fått barn och fört släkten vidare.

Men Svinåsens historia rymmer också stor dramatik. I denna sköna sommaridyll har i gamla tider hänt så mycket. Domböcker kan berätta om att ångest och fruktan varit följeslagare. Fruktan för dödsstraff och för kyrkans och människors fördömanden.

Sexualbrotten, *horsbrotten*, har varit påfallande många i Svinåsen. Om orsakerna till detta kan vi fundera. Sådana brott straffades hårt i gamla tider och idag kan vi känna medlidande med de människor som råkade så illa ut. Människorna här var inte sämre än andra, men många blev hårt dömda.

Människorna i Svinåsen har lämnat många berättelser efter sig i domböcker och andra källor.

Jag har i min hembygdshistoria Stavabygden – gränsbygden skrivit om Svinåsen. Där har jag också redovisat dessa brott. Här vill jag nu närmare titta på några av dessa brott och människorna bakom brotten.

Vid hösttinget i Heda den 27 oktober 1637 anklagades bonden Nils i Svinåsen för att han hade *lägrat den ogifta konan* Kerstin Nilsson. Båda erkände detta brott och de dömdes efter Guds och Sveriges lag att mista livet.

Göta Hovrätt benådade dem och ändrade domen till 80 daler i böter för Nils och 20 daler för *horkonan*. Båda skulle dessutom genomgå uppenbar skrift. Detta innebar att brottet skulle straffas också i kyrkan.

Deras namn meddelades under gudstjänsten och de skulle där bekänna sina synder. Inne i kyrkan fanns en särskild *pliktpall*, *horpallen* som de fick stå på under gudstjänsten. De fick också stå vid kyrkdörren ett antal söndagar med blottade axlar och ris i handen. Detta var mycket förnedrande.

Kerstin Nilsson bodde förmodligen som inhyst i Svinåsen. *Hon hade redan förut dömts för horsbrott. Hon hade två gånger tidigare fött oäkta barn och för detta hade hon pliktat, både till kyrkan och till samhället.* Men hon hade sluppit undan med livet i behåll.

Sedan gick det fram till år 1665. Då var det åter dags för Svinåsen att bli omskrivet i domboken.

Pigan Kerstin Linnarsdotter i Glasfall var med barn. Eftersom hon var ogift var det allvarligt. Som misstänkt för detta var hennes svåger, Peder Olsson i Svinåsen. Vid ett extrating på Vingsborg den 26 april 1665 rullades allt detta upp. Men det var mycket som framkom innan de båda erkände sina brott.

Kerstin Linnarsdotter var piga i Glasfall. I grannbyn Svinåsen bodde hennes syster Ingrid och hennes man Peder Olsson. Peder hade under sommaren haft kärleksmöten med Kerstin, i Svinåsen och i Glasfall. Hon hade blivit med barn. Båda riskerade att bli dömda till döden.

Under rättegången framkom att Peder flera gånger försökt att få sin yngre broder Knut att åta sig brottet. Knut var ogift och om han snabbt gifte sig med Kerstin kunde kanske allt gå väl.

Knut var 17 år gammal. Han hade haft drängplats i Östra Tollstad men hade återkommit till hembygden och var dräng i Bankaby. Peder hade flera gånger talat med honom och lovat honom att han skulle få mark att bruka på Svinåsens marker. Han skulle dessutom få en häst och en ko.

Knut hade kanske inte helt kunnat motstå trycket. Deras mor Ingrid hade också försökt övertala Knut. Av Peder hade Knut också fått gåvor som han skulle ge till Kerstin som fästmansgåvor. Knut hade också överlämnat dessa till Kerstin. Men något definitivt avtal eller förhållande dem emellan hade inte blivit. Peder hade försökt förmå Knut att gå i säng med Kerstin. Men planen hade inte lyckats.

Vid fyra tillfällen hade Peder varit hos Knut i Bankaby och bett honom följa med för att fria till Kerstin. Men Knut hade inte följt med honom. Ungefär en månad före jul hade Knut följt med Peder. De hade då träffat Kerstin i fägården i Glasfall. Hon följde strax med dem. Peder gick hem till Svinåsen och Kerstin tog Knut med sig till en grandunge. Där hade hon upplöst sina kläder och försökt förmå honom till otukt med henne. Knut hade då i stället lämnat henne och gått efter sin broder Peder till Svinåsen.

Vid ytterligare ett tillfälle hade Peder haft med sig Knut till Kerstin i Glasfall men inte heller då hade de kunnat förmå Knut till något *lägerskap* med Kerstin.

Den 19 januari 1665 hade de alla varit på Gränna marknad. De följdes åt på hemvägen. När de kommit till Smedstorp skildes de från Knut och Kerstin. Knut uppmanades att ligga hos Kerstin i Glasfall över natten. Knut berättade att Kerstin hade dragit ned

honom till sig i bänken, där han låg på hennes arm. Men där hade han strax somnat.

Knuts morbror, Tore Larsson i Kulhult och nämndemannen Per i Tällekullen berättade att Knut för dem erkänt att han hade haft *lägerskap* med Kerstin vid två tillfällen. Första gången var en månad före jul, andra gången när de kom från Grenna marknad, 19-20 januari i Glasfall.

När misstankarna mot Peder Olsson och Kerstin Linnarsdotter uppkommit sattes de i fängelse på Visingsborg i avvaktan på rättegång. Under tiden var Knut fortfarande utsatt för press från olika håll. Han rymde men blev fasttagen i skogen vid Svinåsen.

Knut nekade till att ha haft något med Kerstin att göra. Han hade inte heller känt till den grova synd som hans broder och *horkonan* begått. Knut hade blivit lockad och intalad av sin *vanartiga moder, brodern och horkonan* att ta på sig detta.

Rätten friade Knut från alla misstankar. Men för Peder och Kerstin fanns ingen räddning. Nämnden kunde icke fria deras liv. Efter Guds lag dömdes de att dö. Domen skulle underställas greve Per Brahe. Under väntetiden fick de sitta på Visingsborgs fängelse.

Den 4 maj 1665 rymde Peder Olsson från fängelset på Visingsborg. Han grävde sig ut under muren och under jordvallen. Han hade sällskap med en man som fått tre barn med sitt syskonbarn. De tog sig med båt över till fastlandet och därmed var de borta. De eftersöktes men de var försvunna. Peder Olssons öden är okända. Kerstin Linnarsdotters öden är också okända. Troligen blev hon avrättad. Jag har inte sett hennes namn någonstans där efter.

Knuts och Peders moder i Svinåsen hette Ingrid Larsdotter. Hon var syster till Tore i Kulhult och hon var dotter till Lasse Toresson i Kopparp. Honom kommer vi ihåg från julkalaset i Stava år 1622. Lasse dömdes till döden för dråp, men han blev benådad. Vi ser här att det fanns ett släktdrag av risk för att dömas till döden.

Ingrid Larsdotter var år 1660 anklagad vid tingsrätten för dubbelt hor med Anders i Barnarp i Gränna socken. *Lägersmålet* hade skett i Svinåsen S:t Andreas afton den 30 november 1659. Ingrid hade varit gift med Bengt i Gyllinge. Denne hade varit misstänkt för stölder och hade blivit insatt i fängelset på Visingsborg. Därifrån hade han rymt våren 1653 och därefter var han försvunnen. Ingen visste var han fanns, eller om han levde.

Anders och Ingrid erkände dubbelt hor och de dömdes båda att mista livet. Domen underställdes Göta Hovrätt. Där blev sannolikt domen ändrad, och de dömdes till böter.

År 1671 var det åter dags för Ingrid Larsdotter i Svinåsen att stå inför rätten. Även då var hon anklagad för horsbrott. Det var soldaten Peter Svensson som berättat för pastor Johannes Enander i Åby att han haft *lägerskap* med Ingrid Larsdotter i Svinåsen samt att han också hade *besovit* hennes dotter Elin Olsdotter. Det sistnämnda hade skett i Hedebotorpet i Vreta kloster socken. Elin Nilsson hade sedan fått barn.

Inför tinget nekade Peter Svensson till lägerskap med Ingrid Larsdotter. Nekade gjorde hon också. Därför kunde rätten inte döma dem för detta brott. De frikändes.

Detta var sista noteringen i domböckerna om Ingrid Larsdotter och hennes barn i Svinåsen. Kyrkoböcker började föras 1692. Där har jag inte funnit dem, inte heller i mantalslängder eller andra källor.

Efter dessa anteckningar ur domböckerna blev det lugnare i Svinåsen. Åtminstone vad gäller horsbrott. Tvistemål och en del mindre förseelser har då och då förekommit.

Gården i Svinåsen bytte ägare, eller brukare. Släkter kom och släkter gick. Åkrarna blev större och gården i Svinåsen delades i två gårdar under 1700-talet. Ett torp blev också uppodlat. Det betydde tre familjer i byn.

I början av 1800-talet bodde i en av gårdarna i Svinåsen bonden Johannes Svensson och hans hustru Brita Månsdotter. Johannes hade sina rötter i Östra Haddåsen. Brita var från Stora Smedstorp. Hennes föräldrar var Måns Eliasson och Maria Nilsson.

Johannes hade varit gift tidigare, med Maja Jonsdotter. Hon dog i barnsäng 1808. Därefter inledde Johannes ett förhållande med Brita Månsdotter. Det medförde att hon födde en dotter den 5 november 1810. Det blev tingssak av detta och båda dömdes till böter. De gifte sig 1811.

Om Johannes Svensson har domboken från 1816 en del att berätta. Natten mellan den 31 juli och den 1 augusti 1816 gjorde han ett inbrott i en bod i Havrekullen. Därifrån stal han en ost, ett stycke fläsk och en kappe korn. Boddörren var låst med ett polhemshänglås.

Johannes blev snabbt misstänkt. Redan dagen därpå kom länsman Svanbeck till Svinåsen, åtföljd av bönderna Jonas Persson i Fogeryd och Anders Andersson i Västra Haddåsen. Möjligen var också Jonas Månsson från Gåsabol med.

Tjuvgodset anträffades i den ena boden i Svinåsen och Johannes Svensson fick sitta i häkte fram till rättegången. Den hölls vid ett urtima ting i Ödeshög den 7 augusti.

Länsmannen hävdade också att Brita Månsdotter var med i brottet, eftersom hon gömt tjuvgodset.

Så stod han inför rätta, den häktade Johannes Svensson från Svinåsen, 41 år gammal, av medelmåttig växt, med brunt hår och blå ögon.

Han erkände att han gjort en nyckel genom att stöpa bly på en järnbit och sedan öppnat *polhemshänglåset*.

Johannes Svensson dömdes till spöstraff, nio par spö, tre slag av varje. Han dömdes också till böter. Han skulle också ersätta målsäganden, änkan Kerstin Larsdotter i Havrekullen två riksdaler för hennes kostnader i målet.

Brita Månsdotter friades från all medverkan. Hon berättade att vad hon gjort vad gällde förvaringen av tjuvgodset berodde på fruktan för hennes mans stränga behandling av henne. Någon vetskap om stölden hade hon icke. Rätten trodde henne.

Spöstraffet fick Johannes Svensson avtjäna snabbt efter rättegången. Hur han klarade det vet vi inte. Johannes Svensson dog den 8 november samma år, 1816. Kyrkoboken i Ödeshögs socken nämner inget om hans dödsfall. I bouppteckningen uppges däremot att han avled den 8 november 1816. Om dödsorsaken vet vi alltså inget, men spöstraff skulle ske mot bar hud och var inte alls hälsosamt. Kanske att spöstraffet bidrog till hans död ett par månader senare.

Änkan Brita Månsdotter bodde kvar ensam med sina barn i ett hus i Svinåsen. Vid midsommartiden 1817 hade hon och Jöns Ärlig i granngården i Svinåsen haft något kärleksmöte, s.k. *lönskaläge*. Brita Månsdotter blev med barn. Detta var ett grovt brott på den tiden, dubbelt hor. Hon födde barnet, en gosse, i slutet av januari 1818.

Hon var ensam hemma, ingen var med och hjälpte henne. Efter födseln var hon mycket svag och lade sig på sängen och somnade. Hon hade efter födseln hört barnet skrika två gånger. Hon låg sedan i djup sömn och hon vaknade nästa morgon. Då antog hon att barnet var dött. Hon lindade in barnet i lakan och lade det sedan på brasan i spisen.

Hon förklarade sedan för grannarna att det blivit ett missfall. Människor i grannbyn Stora Smedstorp anade oråd. De tog med henne till kronolänsman Svanbeck och sedan till prästen. Hon erkände då ingenting. Men inför häradsrätten den 26 februari erkände hon och berättade alltsammans.

Brita Månsdotter hölls sedan i fängsligt förvar i avvaktan på att en undersökning skulle göras av resterna i spisen. Detta drog ut på tiden. Domboken från det urtima tinget där rannsakingen skedde, har jag inte kunnat anträffa.

Brita Månsdotter avled den 4 juni 1818 på slottshäktet i Linköping. Detta var en djupt tragisk historia. Hon efterlämnade enligt bouppteckningen tre barn, Johanna sex år, Maja Lena tre år och Sven ett år gammal. Johanna och Maja Lena kom till Västra Haddåsen, Sven kom till Östra Haddåsen. Jag har ingen uppgift om deras vidare öden.

Detta var några glimtar ur Svinåsens historia. Vi kan anta att ångest och rädsla var följeslagare för de människor som jag här berättat om .

Men Svinåsen är idag en ödeby. Gräset står högt på gårderna. Här finns då och då bara sommarmänniskor. Borta är sedan länge de människor som fick sin nattsömn störd av ångest och oro, och som dömdes till döden. Vi dömer ingen. Vi kan bara påminna oss gångna tiders hårda tillvaro.

Arne Ivarsson

När Tilda i Porsarp bröt lårbenet

Rune i Narbäck, min morbror, berättade för mig en gång om hur det gick till när Tilda i Porsarp brutit lårbenet. Det var möjligen år 1927 och långt innan telefonen kom till bygden. Det var också innan ambulans eller sjukbil fanns. Årtalet för Tildas brott är således lite osäkert. Tänk om vi kunnat fråga henne själv.

Personbil fanns från 1926 i bygden. Det var Bil-Anton i Stava som var den förste. Men det var bara för sittande personer.

Tilda i Porsarp hade brutit lårbenet. Hur det gått till när benet bröts förtäljer inte historien. Men Tilda blev lagd i sin säng och där låg hon. Hon kunde inte flyttas på annat sätt än liggande.

I denna svåra situation sändes bud till Viktor Andersson i Narbäck, en grannby till Porsarp. Han hade två bra hästar och en stor flakvagn. Viktor brukade ofta hjälpa till med transporter till Ödeshög och Gränna. Han skjutsade bl.a. skomakarmästare Hedin till torget i Gränna och torget i Ödeshög varje vecka med skor och stövlar.

Viktors hästar spändes för flakvagnen och färden gick till Östergården i Porsarp. Tilda låg i sin säng. Hela sängen, med Tilda i, bars ut och ställdes på vagnen. Viktor körde så den långa vägen till Ödeshögs järnvägsstation. Vi kan anta att det var en skakig och plågsam resa.

Vägarna var steniga och ojämna och vagnarna på den tiden hade bara järnhjul. Gummihjul fanns inte då. På järnvägsstationen i Ödeshög lastades sängen, och Tilda i den, på en godsvagn. Tilda fick sedan åka godsvagn till Vadstena. Hur transporten skedde från järnvägsstationen i Vadstena till lasarettet där förtäljer inte denna historia.

Tilda klarade både benbrottet och transporten och kom efter en tid åter hem och levde ytterligare ett antal år i Porsarp.

Min morbror Rune har berättat denna händelse. Rune dog i april 2011. Han var en god förmedlare av gamla minnen, gamla tider.

Kanske bör jag säga något mer om Tilda i Porsarp. Vem var hon? Hon var född 1847, dotter till bonden Johan Petersson och hans hustru Maja Stina Nilsson i Porsarp. Hon gifte sig 1871 med Anders August Danielsson. De firade sin 60-åriga bröllopsdag den 24 april 1931. Då var de båda i god vigör. Men senare under året blev Tilda sjuk. Hon avled den 11 december 1931, 84 år gammal. Tidningarna skrev att hon efterlämnade minnet av en arbetsam och strävsam kvinna.

Tildas man, Anders Danielsson, var tolv år äldre. Han avled, 97 år gammal, den 2 januari 1932, således bara några veckor efter sin hustru. Han var då Ödeshögs sockens äldste invånare.

Vad kan vi säga mera om Tilda och hennes man. Jo, de hade sex barn. Fyra av dem lämnade hemmet tidigt. Kvar hemma bodde slutligen bara den yngsta dottern Amanda, känd som Manda i Porsarp. Hon var en trogen besökare av mötena i miss-

ionshuset och var länge med i sångkören. Deras gård, Östergården i Porsarp, övertogs av dotterdottern Anna Strand, gift med Eskil från Holkaberg.

Tilda och Anders var aktiva i missionsverksamheten i Stava, men också i nykterhetsarbetet. År 1890 bildades en blåbandsförening i Stava. En av de första medlemmarna var Anders Danielsson. Denna förening förde sedan en tynande tillvaro. Verksamheten var en tid nedlagd.

Men 1906 skedde en omstart, då med Karl Järnström i Stava som ordförande. Denne förening firade i januari 1931 sitt 25-årsjubileum. Därvid påminnes deltagarna om den äldre blåbandsförening som bildades 1890. Tre medlemmar fanns kvar från denna förening, nämligen Anders Danielsson i Porsarp, Frans Palm i Porsarp och Karl Andersson i Lilla Krokek.

När vi på detta sätt går tillbaka i skeendet på olika områden i samhället kan vi konstatera att många insatser för vårt välbefinnande gjorts genom tiderna.

Tilda och Anders är värda att minnas.

Slutligen en fråga om ambulansbil till Ödeshög. En sådan kom 1927. Det var Ödeshögs första ambulans. Den kostade sex tusen kronor och levererades den 10 januari 1927. Men den var då inte färdig att använda. Vissa tillstånd skulle utfärdas och instruktioner skulle skrivas. Detta framgår av en artikel i Östgöta-Bladet tisdagen den 11 januari 1927.

Detta gör att vi kanske kan tro att Tilda bröt sitt ben redan 1926.

Arne

Kvastgubben Lord

Ett människoöde i Holaveden.

Vid den lilla byvägen mellan Munkeryd och Stava ligger en plats som sen gammalt kallas Röjegatorna. Där finns en gammal spökplats där enligt gamla berättelser en *huvdlös käring* visat sig. Kanske att det nu inte längre finns någon som sett spöket. Men många berättelser finns det. De yngsta är troligen från 1950-talet. Tydligt fanns hon kvar då.

Platsen är mycket vacker. Öppna ängar med blommor. Gamla odlingsrösen här och där. Namnet Röjegatorna minner också om röjningsarbete.

Platsen ligger utmed gränsen mellan Munkeryds och Holka-bergs marker. Möjligen har ängarna en gång hört till Stava. En uppgift ur domböckerna tyder på detta.

Om vi lämnar den lilla byvägen vid Röjegatorna och vandrar österut över ängarna kommer vi efter en stund till en gammal boplatz. Här finns lämningar efter husgrunder. En stensatt brunn finns kvar. Den är inhägnad. Brunnen håller fortfarande vatten.

Vi befinner oss på Lordalyckan, en gång en av gårdarna i Munkeryd. Den bestod av 1/32 mantal. Platsen är mycket vacker. Den lilla stugan låg på en svag södersluttning och där låg också en åker. Lite väster om hustomten låg en liten tjärn som alltid höll vatten.

Gårdens historia är kort. Den bildades omkring 1840 och bestod som egen gård bara 15-20 år.

Gårdens ägare var Peter Lord och hans hustru Maja Kaisa Nilsson. Peter Lord hade varit soldat under Vallby Häroldsgård i Svanshals socken. Där hade han också gift sig med Maja Kaisa. Peter var bondson från Munkeryd och hans förfäder hade i många generationer varit bönder här i bygden.

I kyrkoboken står om Peter Lord att han var obotligt sjuk i benröta. Kanske var detta en orsak till att han slutade som soldat. Han kanske tvingades sluta.

Han återkom 1841 till Munkeryd och övertog en liten jordbit av föräldragården. Den döptes till Lordalyckan och omfattade 1/32 mantal.

Det är som sagt en mycket vacker plats. Öppna ängar där mängder av vitsippor blommor om vårarna. Där ser man gamla odlingsrösen och där kan man skönja de gamla åkerlapparna som Peter Lord och Maja Kaisa odlade. Allt tycks vara en del av Edens lustgård. Så vackert är det än idag. Kanske vilar deras ande över platsen än i denna dag.

Men Peter Lord var sjuk och Maja Kaisa var också sjuklig. Så står det i kyrkoböckerna. Men här på denna plats som kallades Lordalyckan bodde de och brukade jorden och hade sju barn. Adolf Fredrik var den äldsta. Han föddes 1832. Sedan följde Johan August 1840. Dessa båda föddes i Svanshals. Sedan kom Lovisa Maria 1843, Johanna Sofia 1845, Gustaf 1848, Klara 1850 och Charlotta år 1853. De föddes på Lordalyckan.

Men under tiden i Vallby i Svanshals hade Maja Kaisa fött ytterligare tre barn. Men de dog i unga år, innan flyttningen till Lordalyckan.

Dessa barn föddes under en period av över 20 år. Maja Kaisa födde första barnet när hon var 25 år och det sista när hon var 46 år gammal.

Alla dessa barn fick inte leva till vuxen ålder. Att tre barn dog i Svanshals är redan noterat. Johan August dog i rödsoten 1857 vid 17 års ålder. Han fick sällskap till himlen av ett 50-tal andra människor från bygden som den hösten 1857 dog i rödsoten. Gustaf och Klara dog i späda ålder, samma år som de föddes. Men det var ändå trångt i stugan. Det var en mycket liten stuga.

Jag har beskrivit denna plats som en lokal upplaga av Edens lustgård. Men nöden fanns nära här på Lordalyckan. Här fanns sjukdom och här fanns fattigdom.

Adolf Fredriks fader dog 1875. På grund av sin sjukdom hade han sålt gården redan år 1851. Men familjen bodde kvar på Lordalyckan. Modern dog 1884.

Det var en sjukdomsdrabbad familj. Inte bara föräldrarna var sjuka. Adolf Fredrik uppgavs tidigt vara *svagsint* samt lam i ena sidan. Johan August uppgavs också vara *svagsint*.

Familjen var hårt drabbad. Peter Lord dog av blodstörtning 1875. Hustrun Maja Kaisa dog 1884.

Bouppteckningen efter Peter Lord 1875 upptog tillgångar för 948 riksdaler. Behållningen efter avdrag för skulderna var 83 riksdaler. Bland tillgångarna upptogs en gammal stugubyggnad för 30 riksdaler. Han efterlämnade hustrun Maja Karin Nilsson samt en son, Adolf Fredrik, boende i hemmet, en dotter Johanna Sofia, boende i Stockholm, döttrarna Charlotta och Lovisa Maria, gift med smeden Samuel Petersson, boende på Smedtorpet på Holkabergs ägor, bara några hundra meter från Lords stuga. Friarevägen var inte lång för smeden.

Bouppteckningen efter Maja Karin Nilsson 1884 visade att hon hade fyra barn, Adolf Fredrik Lord, boende hemma, Maria Lovisa Lord, gift med smeden Samuel Petersson, Hanna Sofia Lord, gift med handlanden August Andersson i Stockholm samt Charlotta Lord, gift med Janne Lindberg i Amerika. Tillgångarna uppgick till 109 kronor, därav 1/3 av en stuga på Munkeryds ägor för 15 kronor. Skulderna uppgick till 69 kronor.

Från 1884 bodde således vår huvudperson, kvastgubben Lord, eller Adolf Fredrik Lord, ensam kvar i husen på Lordalyckan. Han var vid sin mors död 1884 52 år gammal. Hans sjuklighet var noterad i kyrkoboken 1861 enligt följande: *lam av slag i ena sidan och vanför samt klensint*

Vad kunde en sådan person ägna sig åt. Detta var i en tid när alla skulle försörja sig genom eget arbete. Vi kan anta att Adolf Fredrik redan tidigt började binda kvastar. Björkris var det gott om på Lordalyckan och därför blev detta en födkrok för honom. Han kunde ta sig fram, men det gick inte fort. Något tiotal år senare har i husförhörslängden skrivits *mindre vetande* om honom.

Under några år efter moderns död bodde han ensam kvar i stugan. Från 1888 bodde han där tillsammans med Jenny Vetter. Hon var då bara 25 år. Kanske hade hon av *socknen* placerats där för att hjälpa honom. Detta var nog bara någon kort tid. Men han jobbade vidare med sina kvastar och drog omkring i bygden och sålde, och förtjänade sitt levebröd.

År 1894 överfördes han till Fattighuset i Ödeshög. Det innebär att han fick bo i samma rum som många andra. De gamla fick där ut en personlig tilldelning av säd som de sedan själv fick se till att få mald. De fick också sköta sin egen matlagning. Senare blev detta ändrat och det blev gemensam mathållning.

Men att bli försörjd låg inte för honom. Han ville inte *leva på nåder*. Han fortsatte att göra kvastar och förtjänade så sitt uppehälle. Han hade sin kärra och den var också hans saluvagn. Den drog han runt med i bygderna. Han stod också på torget på tisdagarna och sålde kvastar. Men hans kärra kunde också användas till annat.

På fattighuset fanns en gammal smedgesäll, Karl Svanfelt. Han hade en gång varit i lära hos smeden Grönkvist i Ödeshög. Svanfelt hade sedan flyttat från orten, antingen till Linköping eller Norrköping. I kyrkoboken var han antecknad på *löslistan*. Han blev sedan hemskickad till Ödeshög igen och hamnade då på Fattighuset. Detta tyckte han inte om. Han ville inte heller *leva på nåder*. I ett tillfälle av svårmod hade han hängt sig i ett träd utanför Fattighusets brygghus. Där anträffades han en morron.

När Svanfelt skulle begravas lånades kärran av Lord och på den kärran forslades kistan till kyrkogården, där den sänktes i graven på den gravplats som då kallades *självspillingarnas gravplats*.

Livet gick vidare för invånarna på Fattighuset, bland dem också Adolf Fredrik Lord. Kanske var livet där lite tråkigt. Kanske längtade han hem till Lordalyckan. Ibland drog Adolf Fredrik ut på långvandring. Trots sitt rörelsehinder tog han sig ändå fram, om än lite långsamt.

En gång om året drog han iväg till Medevi. Han hade inga pengar till inkvartering där, men kanske ingick resorna i hans affärsrörelse att sälja kvastar. Det finns flera uppgifter om hans vandringar till Medevi.

På 90-alet drog en influensaepidemi fram över bygden. På Fattighuset dog sju gamlingar. Endast tre klarade sig, det var *Risa-Johan som var i Adelöv då, kvastgubben Lord som var i Medevi och Erker, som var hemma hos sig ett tag*. Denna uppgift är från kyrkvaktmästare Blom.

Kvastgubben Adolf Fredrik Lord avled av slag på Fattighuset i Ödeshög måndagen den 22 januari 1900. Hans bortgång uppmärksammades av tidningen. I Östgöta-Bladet var tisdagen den 30 januari 1900 införd följande artikel om honom.

Lord, den gamle kvastgubben har nu kommit till ro. Han dog häromdagen på Ödeshögs fattighus. En ålder av 67 år hade han då nått. Han var väl känd av gammal och ung i västra Östergötland. Alla har nog många gånger mött den stackars ofärdiga gubben som djupt framåtlutad knogade vägen fram med sin kärra. Han hade alltid stort besvär att hålla näsvisa och hjärtlösa barnungar på vederbörligt avstånd. Ett mycket tacksamt föremål för de ungas gyckel var nog den gamle stackarn. Många ord behövdes inte förrän han grep en kvastkäpp, lämnade kärran och givetvis fåfängt försökte nå sina förföljare, som skrattande ilade ifrån honom på unga ben för att ögonblicket därefter fortsätta sina dåliga skämt.

Nu har Lord blivit fri från gycklet och funnit frid och ro. Men när de unga som varit stygga mot gubben läser om hans bortgång, kanske de får en förnimmelse av samvetsagg och ånger. Och är det så, må vi ju hoppas att de nästa gång de möter en stackars krympling som de tror sig "rå på" hålla tungan i styr och inte hjärtlöst förarga en redan förut olycklig medmänniska. Må de besinna att de själva en gång kanske blir gamla och fula, med lemmar som, nu spänstiga, blivit förkrympta som Lords, och att en vänligt deltagande då utan tvivel måste kännas bättre än ett hånfullt tal.

Lord var en arbetsam man. Ännu dagen före sin bortgång stod han i vedboden och sågade. Det var nog tungt för den

brutne, ofärdige gubben. I många år har han bundit kvastar, som han sedan i ur och skur gått och sålt i bygden. På så sätt har han nästan själv, ända in i det sista förtjänat sitt torftiga bröd. Det är nog inte många som med så små förutsättningar som Lord, kan göra detsamma.

I Östgöta-Bladet från den 25 juli 1945 fann jag några berättelser om Ödeshög under 1880-talet. Där fanns följande artikel om kvastmakare Lord.

Bland andra minnen från 1880-talet kan nämnas kvastmakare Lord. Om vintrarna gjorde han björkriskvastar och om somrarna gick han ända till Medevi och sålde dem under vägen. Han var gammal och framåtböjd med hängande armar och gick under öknamnet Kisse Lord.

Småpojkarne retade honom med detta öknamn, men hans försök att med sin käpp ge pojkarne betalt gav aldrig något resultat på grund av hans lyte. Han var nämligen halt. Vi flickor sprang långa omvägar för att slippa möta honom. Han gick ofta och sjöng andliga sånger och hade med sig ett litet dragspel.

Ibland spetade han upp på Klockareberget, annars satte han sig på väggkanten och spelade och sjöng. Jag minns särskilt en sång: Det blir något för barnen att få, för de barn som i Herrenom dö, och när han kom till de få kronor av guld, de få harpor också, då reste han sig upp och sjöng i full extas.

Rösten var sprucken och klaveret stämde inte alls till sången, men han kanske ändå stod Vår Herre närmare än den finaste herreman. Om vårarna packade han sin kärra och började vandringsen till Medevi för att hinna dit till brunnsgästerna anlände.

I Medevi upenbarade sig också en mycket liten gumma som gick under namnet Pepparkaks-Anna. Hon satt och sålde vetebröd, en sorts avlånga, strödda bullar som kallades grisar, samt lite karameller. Hon var lite velig och kunde inte tala riktigt rent. Hon hade troligen sitt hemvist i Lönsås, men på somrarna vandrade också hon till Medevi och hade lite handelsvaror i sin korg. Hon var alltid klädd i schal och en bredbrättad hatt med en halsduk om kullen, knuten under hakan. Man såg inte mycket av det lilla rynkiga ansiktet.

Sommaren 1893 vistades jag en termin i Medevi och kunde då iaktta hur roligt badgästerna hade åt Lord och Anna. Någon gång kunde de få dem med i grötlunken. Bara de fick några slantar kunde de båda göra vad som helst. En gång ordnade badgästerna en fotografering vid kastellet och med förenade krafter lyftes Lord och Anna upp på ett par lådor där de fick posera som

fästfolk. Anna lutade huvudet mot axeln på Lord som i sin tur lade armen om ryggen på Anna. Det gjordes hundratals kort som alla såldes. När fotografen fått sitt, fick Lord och Anna resten av pengarna. Kanske någon av Östgöta-Bladets läsare var där och har kvar ett sådant kort i sina gömmor – mitt har kommit bort.
/Eno

Så berättades det i Östgöta-Bladet år 1945 under rubriken *Minnen från 1880-talet*. Det kan tilläggas att sången som han sjöng skrevs 1869 och ingick förmodligen i de sångböcker som han hade tillgång till i hemmet på Lordalyckan. Det var en sång som sjöngs i missionshusen vid den tiden. Lord hade lärt den utantill och sjöng den med stor inlevelse. Detta tyder på att Lord hade en gudstro som bar honom fram genom sin materiellt sett torftiga tillvaro. Den gav honom hopp om en bättre framtid, efter jordelivet.

Sången är skriven av Lina Sandell.

Så kan vi nu återvända till Lordalyckan så som den ser ut idag. En mycket vacker plats. Gör gärna ett besök där och hälsa på hos Lord. Kanske finns något kvar av honom här. Lyssna till trädens sus, till fåglarna som sjunger. Se till den öppna platsens skönhet. Känn respekt för naturen och för de människor som strävade och arbetade här. Var tacksam för det liv vi lever idag!

Men, ha alla dina sinnen vakna. Kanske vill den huvudlösa käringen visa sig. Kanske vill hon också ha ett budskap framfört?

Arne Ivarsson

Torr-knatten i kyrkan

En braskit mitt under gudstjänsten i kyrkan är inget berömvärt. Det har det aldrig varit. Inget hedervärt alls. Inget som kan skrivas in i meritförteckningen eller åberopas när man söker tjänst. En braskit i kyrkan är enbart opassande.

Men, kanske kan vi se lite mera mänskligt på detta. Predikan var lång. Magen var väderspänd, och så plötsligt hände detta, som inte fick hända. Kanske var det barkbrödet som gjorde ma-

gen extra väderspänd. Eller kanske någon annan svårsmält föda. Kanske var det brännvinet som magen inte tyckte om.

Vi skall blicka tillbaka i tiden, till 1816. Det är länge sedan. Bonden Sven Jonsson från Stavreberg var i kyrkan, så som föreskrivet var. Han råkade då släppa en riktig braskit. Den hördes i hela kyrkan. Brak och dunder.

Vi skall se hur det gick för Sven Jonsson. Vilka följder blev det för honom efter detta opassande inlägg i gudstjänsten? Men först skall vi se lite på kyrkligheten i gamla tider. Det var nämligen kyrktvång. Att gå i kyrkan var inte frivilligt.

Kyrkan var i gamla tider fullsatt varje söndag. Det berodde inte på att folk tyckte om att gå dit. Det berodde mera på att de var tvungna att gå dit. Om de inte kom dit självmant fick de en stämning till tinget. Domböckerna bär vittnesbörd om detta.

Ingen kunde klara sig undan prästens domspredikningar. Alla skulle höra om det helvete som väntade om man inte rättade in sig. Så har det varit genom tiderna. Vi kan blicka ännu längre tillbaka i tiden.

År 1662 anklagades Måns i Havrekullen vid tinget för att han inte varit i kyrkan sista böndagen förra året. Men Måns påstod att han hade varit sjuk. Han åberopade sin granne Lars i Glasfall som intygade detta. Så sjuk hade Måns varit att han hade legat till sängs från måndagen före böndagen och en hel vecka efter böndagen. Dessutom var Måns en gammal, *vanför och utlevad* man.

Rätten tog intryck av hans ursäkter och av vittnesmålet från Lars i Glasfall. Måns behövde inte betala några böter.

Det var således inte frivilligt att gå till kyrkan. Alla skulle dit. Åtminstone varannan söndag. Särskilt viktiga var böndagarna.

Vi kan föreställa oss hur de svartklädda människorna i hopar vandrade de små stigarna från socknens allra mest avlägsna gårdar och byar, torp och backstugor till kyrkan.

Detta var de tvungna att göra, trots att de efter veckans hårda arbete var helt uttröttade, utslitna och alla muskler och leder värkte. Hur det var för alla dem som hade utslitna höftleder kan vi bara gissa. Vi kan se dem svårt linkande stigen fram, grimaserande.

Under vandringens gång tätnade leden. Människor från andra gårdar och byar tillkom. Männerna gick först, kvinnorna kom en bit efter, med sina svarta hucklen eller sjaletter på huvudet och kanske psalmboken i handen. Jag har stor medkänsla med alla dessa vandrande människor. Detta var också innan vägarna fanns. Gångstigar med vatten och lervälling. Det var bara någon tid på sommaren vid torrt väder som gångstigarna var bra.

Välbärgade sockenbor gick inte till fots. De satt på hästryggen. Men torpare, backstugusittare och småbönder hade ingen häst. De gick till fots.

Kyrkan kontrollerade också att sockenborna kom till kyrkan, och inte satt kvar hemma i spisvärmen. Det fanns personer utsedda som skulle spionera på sina grannar. Om de stannade hemma blev de anmälda till präst och länsman. Det rapporterades också dit om någon arbetade på sabbaten. Det var straff på sådant. Alla brott bedömdes mycket hårdare om de skett under sabbaten. Svordom på sabbaten var ett svårt brott.

Men å andra sidan var det kanske också lite intressant att komma till kyrkan. Alla kanske inte gick dit för att höra Guds ord predikas. Där var inte bara gudstjänsten med trosbekännelse, predikan och psalmsång. Det var också alla pålysningar. Från predikstolen skulle pålysas om jaktförbud, om förbud för lösgående getter, efterlysningar och mycket annat. Det blev mycket att diskutera på kyrkbacken med grannar och vänner.

Det var också vanligt att vara *välplägad* när man kom till kyrkan. I rockfickan fanns brännvinsflaskan. Kanske var det för att dämpa smärtan i kroppens alla muskler och leder efter veckans hårda slit. Långt ifrån alla var nyktra när de gick in i kyrkan.

En person som hade i uppdrag att rapportera om någon inte kom till kyrkan var bonden Sven Persson i Stora Smedstorp. Han hade också ett annat uppdrag, nämligen att räkna säden. Detta hade en koppling till tionde-skatten. Sven Persson hade noga uppsikt över sina grannars förehavanden.

År 1693 blev soldaterna Måns Pors och Jöns Kyhl lagförda av länsmannen Harald Arvidsson för att de en söndag försummat gudstjänsten och i stället suttit hos Jon i Öjan och druckit. Måns försvarade sig med att han var sjuk och att han inte druckit något. De hade varit i Öjan på timmerarbete. Länsmannen undrade där-

för hur han kunnat timra om han var sjuk. Jon i Öjan intygade att Måns var sjuk men att han timrat lite.

Jöns Kyhl påstod att hans hustru var i kyrkan och att han själv måste vara hemma och se till sina barn, men han tillstod att han legat över natt i Öjan, men att han var hemma hos barnen under tiden som hans hustru var borta. Nils Larsson i Glasfall var också med i Öjan och intygade att Måns hade ont i ryggen. Rätten ansåg att länsmannen inte kunnat helt bevisa något brott och lät soldaterna slippa påföljd. Vi kan anta att timrandet skett på lördagen, dagen före sabbaten.

Vid hösttinget 1765 åtalades drängen Tyres Johansson i Hårstorp för att han en söndag under gudstjänsten kört ett lass sten förbi Ödeshögs kyrka. För Tyres Johansson inställde sig hans husbonde Abraham Persson. Han erkände drängens brott men anhöll om förskoning, eftersom drängen bevistat gudstjänsten i Heda kyrka, som hölls tidigare än i Ödeshög.

Besöket i Heda kyrka kunde inte bevisas. Och som Tyres Johansson erkänt sin brottslighet dömde häradsrätten honom för sabbatsbrott till 10 daler silvermynt i böter.

Skulle detta kunna vara något för dagens finansminister?
En tusenlapp i böter om vi inte var i kyrkan?

Vid sommaringet den 12 maj 1696 anklagades Måns Larsson i Kopparp av länsmannen för att han den 2 juli förra året, på Maria Besökelsedag, med sitt folk försummat gudstjänsten. Han hade i stället låtit dem räfsa hö samma dag vid middagstiden.

Måns tillstod att de flesta av hans folk varit hemma från kyrkan, men att han själv varit i Gränna kyrka och sonen Sven samma dag kommit från Dahls härad och varit i Tollstads kyrka. Han hävdade också att hans folk inte räfsat förrän fram emot aftonen.

Bonden Sven Persson i Stora Smedstorp som anmält brottet hos kyrkoherden och länsmannen, sade att han *denna Marie Besökelsedag gick till Kopparp lite före middagen innan folket kom ut ur kyrkan. Då gick Månses hustru tillika med fem andra folk och räfsade i gårdet öster om gården och jag hälsade på dem och gick så vidare.* Så berättade Sven Persson.

Rätten beslutade med stöd av Kongl. Stadgan om sabbatsbrott, att Måns Larsson i Kopparp skulle böta 40 daler silvermynt för att han tillåtit sitt folk att arbeta en sådan högtidsdag. Han förmanades att akta sig för sådant. Det var ett hårt straff.

Vid sommartinget år 1696 den 12 maj åtalades Jöns Månsson i Lakarp för att hans hustru första böndagen i fjol varit hemma från kyrkan. Jöns Månsson svarade att han själv var sjuk. Hans hustru skulle rida till kyrkan men stoet hon red på blev svagt och föll omkull med henne. Hustrun var då också havande. Således måste de vända och rida hem igen. Jöns Månsson erbjöd sig att avlägga ed på detta. Därmed nedlades detta mål.

Men Jöns i Lakarp fick flera åtal på sig om frånvaro i kyrkan. Det hade vid sockenstämman i Ösiö sagts att Jöns i Lakarp arbetat på Marie bebådelsedag 1699. Jöns svarade att han denna Marie bebådelsedag varit ifrån kyrkan och att han den dagen läst dagens evangelium. Rätten dömde Jöns Månsson till böter för sabbatsbrott då han varit ifrån kyrkan på Marie bebådelsedag, allt enligt Stadgan om sabbatsbrott.

En söndag under våren 1760 just när predikan hölls i Ödeshögs kyrka hade drängen Jonas Jonsson i Sjöstorp varit berusad och haft kräkningar i kyrkan och därefter hade han somnat. Han var omöjlig att väcka. Håkan Nilsson i Börstabol satt med sitt folk i bänken bakom Jonas Jonsson. Det luktade så starkt att människorna i bänkarna runt omkring inte kunde sitta kvar.

Så kunde det gå till i kyrkan på den tiden. Vi kan utgå från att drängen Jonas Jonsson straffades för detta sitt brott.

Men nu måste jag knyta tillbaka till det som jag började denna berättelse med, nämligen *brakskiten* i Ödeshögs kyrka annandag påsk, den 15 april 1816. Hur gick det för Sven Jonsson?

Bonden Sven Jonsson från Stavreberg hade varit på plats i kyrkan. Ingen kunde säga annat. Han var tidigt på sin plats i kyrkan. Så tidigt att han också hunnit somna. Kyrkstöten hade kanske inte märkt detta. Men Sven satt i sin bänk och sov, eller halvsov kanske bara. Det var då det hände. Han släppte en fjärt, så högt att det hördes vida omkring. Inget smygande. Ingen *frökenfis på tofflor* här inte.

Vi kan anta att det var prästen som anmälde det inträffade till länsmannen Svanbeck. Denne stämde Sven Jonsson inför tinget. Det fanns då också vittnen antecknade. Bonden Nils Persson i Sunneryd var ett av vittnena.

Han berättade att Sven Jonsson varit tidigt i kyrkan och satt och halvsov, men släppte då plötsligt en fjärt. Denna fjärt hördes långt omkring.

Men vad berättade Sven Jonsson själv om det inträffade. Jo, han förnekade att han uppfört sig oanständigt. Men han erkände att han i kyrkan *råkat släppa en torr-knatte, eller fjärt, och att han vid tillfället var något välplägad av starka drycker, men inte överlastad*. Så var Svens uppfattning om sin prestation i kyrkan. Men oanständig hade han inte varit.

Länsman Svanbeck hade flera vittnen antecknade. Hela socknen satt ju här som åhörare till Sven Jonssons *torr-knatte*. Det blev de båda gästgivarna i Holkaberg. De hette båda två Per Persson. De berättade båda i likhet med Nils Persson.

Rätten dömde Sven Jonsson för oanständigt uppförande i kyrkan att böta 16 riksdaler. Dessutom dömdes han för sabbatsbrott till tre riksdaler i böter. Summa 19 riksdaler. Det motsvarade på den tiden ungefär 50 dagsverken. En sabbatsfjärt var således tre riksdaler dyrare än en vanlig vardagsfjärt. Den slutsatsen kan vi dra efter tingsrättens beslut.

Nu skall vi se lite bakom dombokens berättelse om denna händelse. Det var ju människor bakom detta. Vanliga människor. Och det är människan Sven Jonsson vi söker.

Vem var då Sven Jonsson? Jo, han var bonde på en gård i Stavreberg. Från början på en gård i gamla byn, senare på gården Fällan i samma by. Men han var född i ett torp på Västorps ägor i Stora Åby 1766. Han kom till Stavreberg och gifte sig där 1798 med Maria Persdotter. Hennes föräldrar var bönder i Stavreberg. Därigenom blev Sven Jonsson bonde där. Därmed borde allt ha varit bra, kan man tycka.

Men Sven Jonsson hade problem att brottas med. Kanske var det ekonomiska problem. Han förekom ofta vid tinget. Det var tvister av olika slag, bl.a. med svärfadern. Tvisterna fick lösas inför tinget. Det blev åtskilliga sidor i domboken med insatser av lantmätare och andra. Om detta finns att läsa under kapitlet om Stavreberg i Stavabygden – gränsbygden, som genom biblioteket i Ödeshög lagts ut på internet.

Men plötsligt var Sven Jonsson omyndigförklarad. Orsaken till detta känner jag inte.

Han och hans hustru sålde gården i Stavreberg 1820 och flyttade till Norra Bråten. Där bodde de bara en kort tid. Nästa bostad blev ett torp på Åby Gästgivargårds ägor. Där dog Sven

Jonsson av svullnad den 1 januari 1831. Hans hustru Maria Persdotter dog den 8 november 1833 av bröstfeber, 59 år gammal.

Sven Jonsson föddes i ett torp. Hans föräldrar var torpare. Han gifte sig och blev bonde. Sedan återvände han till torp och backstuga. Hustrun, en bondedotter, tog han med sig från gården till torpet. Det finns sociala synpunkter på en sådan livsresa.

Hans hustru, Maria Persdotter, hade släktrötter tillbaka till Sven Månssons släkt i Narbäck. Det var en i äldre tider förmögen släkt med nämndemannatraditioner. Sven Månsson i Narbäck var på sin tid socknens rikaste man. Muntlig tradition var stark i gamla tider och kanske var hon medveten om sin nedgång på det materiella planet.

De hade åtskilliga barn, Sven och Maria. Flera av barnen dog. Det var hög barnadödlighet på den tiden. Om de barn som levde vidare har jag inte forskat. Om de hade problem med väderspänningar vet vi inte. Jag hoppas och tror att det gick bra för dem i livet.

Sven Jonsson har ändå genom sin braskit fått en plats i vår hembygdshistoria, eftersom den blev antecknad i domboken. Det var som sagt inte något berömvärt, inget hedersamt. En skitsak kanske vi kan kalla detta hans nedslag i vår historia. Men vi dömer honom inte. En torr-knatte, orsakad av svåra väderspänningar till följd av en onödigt lång predikan. Kanske inte heller Vår Herre har några invändningar mot denna bedömning.

Arne

Krusberg

I skogen i Stavreberg hittade jag gamla spår efter ett torp. Där fanns rester av en matkällare, gamla torpväxter och någon stenmur. Jag frågade Yngve i Stavreberg om han visste något om

detta gamla ställe. Han svarade att den platsen förr i tiden kallades för *Krusbärastället*.

Jag erinrade mig att jag i husförhörslängden sett namnet Krusberg. Kunde det vara denne?

Strax öster om Fällans gamla grå ladugård slingrar en liten väg in i skogen. Efter ungefär en halv kilometer skymtar jag en liten kulle. Där intill ser jag den gamla inrasade matkällaren samt några förvildade krusbärs- och vinbärsbuskar.

Här bodde familjen Krusberg. Det var Karl Krusberg och hans hustru Katharina samt deras barn.

Karl och Katharina gifte sig 17 januari 1800. De bodde då i Jättingstad i Heda.

Om vi skulle följa skogsvägen längre åt öster skulle vi efter en stund komma fram till Haddorfs torp, invid gränsen mot Bankaby. Men vi stannar hos Krusberg. Till Haddorf går vi en annan gång.

Några spår efter åkertegar ser jag inte här hos Krusbergs. Inga odlingsrösen. Jo någon liten stenmur. Sedan några stenar som kanske varit grundstenar, och så stenarna till matkällaren.

Här bodde familjen Krusberg. Här låg deras stuga samt en ladugård och en bod. När jag står här på den lilla huskullen undrar jag vad de levde på, de människor som bodde här. Deras liv handlade om fattigdom.

Karl Persson Krusberg var vargeringskarl. Det var någon sorts reservsoldat. De skulle snabbt rycka in som reserv för den ordinarie soldaten. Vid olika tillfällen i vår historia har allmogen tvingats skaffa vargeringskarlar. Sista gången som vargeringen sattes upp var 1808-1809. Det var förmodligen i denna, vårt lands sista vargering, som Krusberg ingick. Ibland skrivs han som beväringsskarl. Det var kanske samma sak.

Men hur mycket krutrök som Karl Krusberg fick smaka är osäkert. Det blev kanske ingen soldattjänst ledig. Kriget var slut. Men ännu 1814 skrevs han som beväringsskarl. Sedan kallas han torpare eller backstugustittare. Torp eller backstuga, jag har svårt att dra gränsen mellan ett litet torp och en backstuga. Men lite djur hade han. Då borde han kanske kallas torpare.

Familjen Krusberg kom till torpet här på Stavrebergs marker någon gång 1805-1806. Förmodligen var det då som han blev vargeringskarl, beväringsskarl. Det var då han fick namnet Krusberg. Tidigare hade han burit namnet Karl Persson.

Karl Krusberg föddes 24 mars 1774, son till bonden Peter Karlsson och hans hustru Maja Månsdotter på Jättingstads kronogård. Han gifte sig den 17 januari 1800 med Katharina Johansdotter. Hon tjänade då som piga i Jättingstad men var dotter till bonden Johan Andersson och hans hustru Sara Nilsson i Öninge Vallgård och född 2 oktober 1775.

Karl och Katharina bodde kvar i Jättingstad någon tid efter att de gift sig. Där föddes också den 27 september deras första barn, dottern Anna Maria.

Det var omkring 1805 som de kom till torpet på Stavrebergs ägor. Det var ett nytt torp. Det hade inte funnits tidigare. Kanske hade de själva fått bygga husen och uppodla marken. Men som då nyutnämnd vargeringskarl fick han kanske någon hjälp med torpet.

Möjligen kunde man från Krusbergs huskulle se Haddorfs torp i öster, där det låg på Lövsjökullen.

Vi kan tänka oss att deras dotter Anna Maria lekte här på huskullen och i skogen omkring torpet. Hon var kanske fem år när hon kom hit. Men hon fick inte leva länge. Den 24 september 1807 dog hon av bröstsjuka. Hon dog tre dagar innan hon skulle fylla sju år.

Den 10 oktober 1808 föddes en ny dotter som fick namnet Eva Stina. Då blev det åter barnlekar runt huset. Den 15 september 1817 föddes dottern Anna Maria. Det var nio år mellan dessa flickor. Men då kom Peter dit som fosterbarn. Han var född 1813. Han blev en tillfällig gäst på torpet. Han var son till torparen Karl Jonsson och Stina Persdotter i Stavreberg. Hans far dog och Peter hade nog en besvärlig barndom. Han flyttades mellan olika familjer. Hans vidare öden är okända.

Här på torpet fanns stugan som familjen bodde i, vidare en ladugård och en bod och en matkällare. Stugan var liten, kanske fem meter i fyrkant med ett enda rum och en öppen spis. Ladugården hade ett fähus med plats för en ko, ett par grisar, något får och kanske ett par getter. Dessutom någon liten lada.

En kålgård hade familjen där de kunde odla det mest nödvändiga, kanske mest kålrötter.

Alldeles i kanten på deras kålgård gick sommarvägen, en liten stig som över mossen gick österut mot Lövsjön. Vägen var en sommarväg uppges det i en lantmäteriskrivelse från 1817. Skogen vid Lövsjön var samfäld. Där fanns också mossodlingar. Kanske att Krusberg där hade någon åker. Men vägen uppges vara sommarväg, förmodligen för att marken var sank. Kanske var det ett ohälsosamt läge för Krusbergs torp med kalla, raa dimmor.

Vinterfoder till djuren fanns vid Lövsjön. Men allt var inte hö. Det var också starr och en hel del löv. Det torkades och bars sedan hem till foderladan.

Så gick åren. Familjen Krusberg bodde och brukade på sitt torp och levde på det som torpet gav. Krusberg arbetade nog också åt bönderna i byn. Torpet låg på Gustaf Nilssons marker och Karl Krusberg hade årligen en liten skatt att betala till Gustaf.

De kom till torpet omkring 1805. År 1818 står det backstuga. Några år senare skrivs familjen som utfattig. De har fattighjälp.

Dottern Eva Stina kom tidigt ut i livet som piga, först i Ugglehult kanske redan som 14 eller 15-åring i början av 1820-talet. Sedan var hon i Sunneby. Därefter saknar jag uppgifter om henne, men 1830 kom hon till Stockseryd från Stora Åby socken. År 1831 flyttade hon till Adelöv, sedan Ugglehult igen.

År 1834 är hon i hemmet i Stavreberg igen någon tid. Då var hon också piga hos Zetterberg i Stavreberg något år. År 1835 bar det iväg till Ugglehult igen, Stora Åby 1837, 1838 till Komministerbostället i Ödeshög, sedan till Angseryd. Därifrån kom hon 1840 till nämndemannen Sven Persson i Bankaby. Hon var där skriven *Till hus, och försvarslös*. Var möjligen krafterna slut? 1844 är hon i Stora Åby och 1845 är hon tillbaka hos Sven Persson i Bankaby. 1849 flyttar hon till Stora Åby igen. Där upphörde spåren efter henne. Då var hon över 40 år. Vart tog hon vägen. Jag hoppades finna spåren igen. Jag sökte vidare.

Den 27 januari 1829 dog Krusbergs hustru, Katharina Johansdotter. 53 år gammal. Dödsorsaken var lungsot. Var det den raa, fuktiga dimman utifrån mossen och Lövsjön som var orsaken?

Den 7 februari 1829 var det bouppteckning hos Krusberg. Där var han och hans två döttrar, Eva Stina 21 år och Anna Maja 11 år. Bouppteckningsman var riksdagsmannen och nämndemannen

Samuel Andersson från Bankaby. Närvarande var också Peter Jonsson och Gustaf Nilsson från Stavreberg, den sistnämnde var också antecknad som god man.

Protokollet från bouppteckningen upptog följande ägodelar:

En gryta med grepe, en söndrig gryta, en bråpanna, ett panne-lock, två vedyxor, två torvhakar, en hacka, en plåtyxa, en spade, en sämre spade, två gamla liar, en gammal bill, två lövhackar.

Inne i stugan antecknades ett väggur av trä utan fodral, en gammal soffa, en gammal brädsäng, tre gamla styrstolar, en ståna med lock, en kolståna, två gamla såar, ett bord med låda, ett knappsåll, tre gamla hulkar, två kärnor, en mjölskäppa med kappe, ett träbesman, fyra tråg, en liten korg.

Under säng- och linkläder upptogs två gamla lakan, ett gammalt kuddvar samt 10 skålpund ull och 10 skålpund lin.

Den avlidnas gångkläder bestod av en grönrandig tygklänning, en gammal tröja, ett par skor, en gammal särk.

I ladugården antecknades en ko som hette Grilla, två vita får, en bagge, en sogris och en grå get utan kidde.

Det var så husens tur att värderas. Därvid antecknades endast *ett gammalt fähus med två uppskiftade forrum*. Om stugan och boden sägs inget.

Under rubriken skulder antecknades följande:

Auktionsskuld till Glasfall, till änkan Majstina i Ugglehult, till Peter Jonsson i Stavreberg, till Anders Andersson vid Ornäs, skomakaren Jonas Andersson på Bankaby ägor, till Håkan Jonsson i Börstabol, till jordägaren Gustaf Nilsson för sistlidna årets skatt, bouppteckningsarvodet och fattigprocenten, summa skuld 14 riksdaler.

Det blev ändå en behållning efter att skulderna avräknats, nämligen 26 riksdaler.

Karl Krusberg kunde inte själv skriva. Han fick hjälp med att underteckna bouppteckningen.

Vad kan vi anse om Katharina Johansdotters garderob? Den innehöll fyra saker, en klänning, en tröja, ett par skor och en gammal särk. Det var vad som redovisades. Men kanske döttrarna hade tagit till sig, eller fått något av hennes kläder. Men en medlidsam tanke skänker jag till Katharina Johansdotter på Krusbergs torp. Hon tycks inte ha varit någon klädsnobb. Modehusen tjänade inga pengar på henne. Frid över hennes minne.

Efter hustruns död gick livet vidare på Krusbergs torp. Dottern Eva Stina tjänade vidare som piga på olika håll och Karl

Krusberg blev ensam hemma, eftersom även den yngre dottern, Anna Maja, började bli vuxen. Hon konfirmerades 1831 och skötte sig då så bra att hon fick en psalmbok, enligt noteringar i husförhörslängden. Men Karl Krusberg var inte ensam länge.

Katharina Johansdotter dog i januari 1829. Redan senare samma år kom en ny kvinna dit och tog över efter Katharina Johansdotter. Det var Maja Nilsson och hon kom från Gumby. Hon var då änka efter torparen Sven Jonsson som dog 1826. De hade gift sig 1810.

Maja hade varit gift redan tidigare och bott i Svinstads socken men blivit änka där. Hon hade kommit till Gumby från Svinstad 1808. Hon var född i V Tollstad 1773 och var sannolikt dotter till Nils Nilsson och Maria Knutsdotter i Björstorp i V Tollstad. Hur hon hamnat i Svinstad har jag ingen uppgift om.

Hon tycks vara ett intressant kvinnoöde. Kanske att hon får berätta om sina upplevelser i någon kommande berättelse. Att hon skulle bli änka en tredje gång visste hon kanske inte när hon kom till Krusbergs stuga någon gång under år 1829.

Så levde de vidare på sitt torp, eller backstuga, Karl Krusberg och Maja Nilsson. De var enligt husförhörslängden utfattiga. Dottern Anna Maja var piga i Kopparp 1832, i Angseryd 1836, sedan i Säby socken 1837. År 1838 kom hon hem till torpet igen. Då hade fadern avlidit.

Den 8 januari 1838 avled inhysesmannen Karl Krusberg på Stavrebergs ägor av bröstfeber. I kyrkobokens dödsnotis var han inte vargeringsman, inte heller torpare eller backstugusittare. Han var en *inhysesman* och som sådan dog han, 63 år gammal.

Den 15 januari 1838 var det bouppteckning efter Karl Krusberg. Då infann sig Karl Lantz och Johannes Johansson och Gustaf Johansson, alla från Stavreberg. Den sistnämnde för bevakning av de omyndigas rätt. De omyndiga var Karl Krusbergs båda flickor, Eva Stina och Anna Maja, 29 och 20 år gamla. Eva Stina kallades i protokollet för Kaisa Stina. Deras förut tillförordnade förmyndare var annars rusthållaren Peter Jonsson i Hemmingetorp i Röks socken men han hade inte tillfälle att närvara vid bouppteckningen.

Vi skall se vad bouppteckningen innehöll. Kanske kan vi känna igen något?

Kontanta penningar, silver, koppar eller tenn fanns ej.

Järnsaker: en skrålåda, en gammal bill, tre gamla grytor, en av dem med grepe, en gammal base, en bråpanna, en sådan med lock, en gammal brandring, två vedok, ett dito plåtok, en bandkniv, en hammare med tång, två gamla lövhackar, en murslev, ett järnbindsle, ett kålok, en busksax, en gammal lie, en rasp, ett gammalt lås, en buskaskära, två koskällor, en ljusasax, två gamla ullsaxar, två gamla knivar, 11 gamla bordsknivar med två gafflar, tre gamla fälleknivar, en hussesax och en såg,

Husgeråd i stufvan: ett bord, ett väggur, en säng, en soffa, två styrstolar, en tavla, ett skåp, en eldtång tre rökipor av trä, sex gamla sillatråg, ett dussin gamla trätallrikar, en mjölksil, ett dussin gamla träskedar, ett gammalt träfat, fem stenfater, sex stentallrikar, en stenumg, en balja, en mjölkanna.

Diverse saker: tre hackor, en näver, fyra gamla grepar, ett litet, skadat fårskinn, en drossaskovel, en dreckestånna, en kolstånna, ett gammalt skåp, tre skålpund tobak, ett vattenämbar, två lockabyttor, en spegel, två par glasögon, två rakeknivar med låda, en slump gårdesgård, en dragkälke

I boden: tre gamla spinnrockar, ett gammalt skrin, en gammal tagelfäll, ett gammalt skåp, två gamla stannor med linfröknopp i, två gamla smöraskar, en vävstol, en slump obrötat lin, två gamla vävskedar, en gammal träbesman.

Sängkläder: sex gamla fjärkuddar, tre täcken, två lakan, två gamla kuddvar, en gammal madrass, ett gammalt lakan.

Den avlidnas gångkläder: tre gamla rockar, en gammal päls, fyra par byxor, en gammal tröja, sju västar, ett par gamla byxor, ett par snöskor, ett sämskat skinnstycke, ett par handskar med vantar, ett par fingervantar, två hattar, ett halskläde, en gammal näsduk, en gammal nattkappa, fyra skjortor, tre par gamla skor,

Glas: två flaskor, tre buteljer, ett glas,

Böcker: en psalmbok, en postilla, två gamla psalmböcker

Kreatur: en kviga, en ung bagge, en lammunge

Hus: en stuva, en bod och en ladugård. 100 kärvar löv.

Summa tillgångar: 42 riksdaler, 7 skillingar.

Gäld och skuld: till drängen Johan Petersson i Stora Krokek, till Johannes Persson i gården, till Jaen Persson i Bankaby, till brännvin vid begravningen av Johannes Nilsson i gården, till Johannes Johansson i Halvarby, till Johannes Karlsson i gården, till Peter Larsson på Kolhults ägor, till Håkan Jonsson i Börstabol, till Jonas i Gyllinge, till mågen Peter för ringning och grävning, till änkan vid Bosgårds kvarn för borgad säd till begravningen, till K Lantz i gården, för likkistan och för besvär till prästerskapet, till väsiöten Johansson, till NN *väsiöten*, till Jonas Jonsson i

Sunneryd, till Jonas S hustru i Gräsberg, till Anders Månsson i Klämmestorp, till Johan Svensson i gården för kött, till Lars Larsson i Sunneryd för malt, till Håkan Jonsson i Fogeryd, auktionpenningar, till bouppteckningsarvode och de fattigas procent, summa 43 riksdaler 9 skilling.

Att intet med vett eller vilja blivit undandöljt utan riktigt uppgivet, Maja Nilsson.

Värderat av K Lantz och Johannes Johansson i Stavreberg.

När vi läser denna bouppteckning kan vi se att bohaget utökats. Möjligen har Maja Nilsson haft med sig en del saker till Krusbergs torp. Kanske böckerna, om inte en av psalmböckerna tillhörde dottern Anna Maria. Hon fick ju en psalmbok när hon konfirmerades, eftersom hon var duktig. Men hon hade nu flyttat hemifrån. Vi kan konstatera att det fanns två par glasögon. När första hustrun dog fanns inga glasögon. Men det var åldern som krävde glasögon. Det var tveksamt om Krusberg kunde läsa. Skriva kunde han inte. Men glasögon kan användas till annat än att läsa. Handarbete kräver god syn. Men glasögon var ännu mycket sällsynta i bygden. De var lyxartiklar och fanns bara i rikare hem.

Men det kan också vara en del auktionsgods från auktioner i bygden. Vi kan konstatera att kossan Grilla var död men att en kviga fanns, som snart kanske skulle bli en ko.

Vi kan också konstatera att Krusbergs döttrar inte fick något att ärva, mer än kanske några saker från hemmet med minnesvärde. Skulderna översteg tillgångarna. Det blev auktion för att skulderna skulle kunna betalas.

Någon bibel fanns inte i boet. Biblar började annars bli vanliga nu. Detta var ju vid tiden för väckelserörelsen början. Familjen Krusberg hade säkerligen hört talas om Helena Ekblom som 1831 predikat i bygderna.

Jag har förut nämnt att dottern Anna Maria började tjäna som piga i bygden redan 1832, vid 13 års ålder. Hon kom åter till torpet i Stavreberg 1838. Kanske hjälpte hon Maja Nilsson någon tid. 1840 är hon i Bodebol som piga hos bonden Jonas Persson. År 1841 kom hon som piga till Klämmestorp, 1844 kom hon till Anders Andersson i Börstabil som *inhyses*. Hon uppgavs då vara *klen och svagsint*.

Hon flyttade till Gränna prästgård 1847. Den 18 juli 1848 födde hon där en son som döptes till Johan. Fadern uppgavs vara okänd. Men hon gifte sig den 12 november 1848 med änkomman-

nen Johannes Karsk från Gränna prästgård. Vi kanske kan anta att han var fadern till Johan. Johannes Karsk var torpare under Gränna prästgård.

I detta äktenskap föddes sedan fem barn till. Anna Maria Krusberg dog där den 3 november 1884. Hon var då änka sedan något år. Hon bodde då i backstugan Prästtorpet. Det var möjligen det torp som hon och Johannes Karsk hade haft tidigare.

Hon födde sex barn. Vi kan då kanske tänka att hon repat sig ordentligt efter att prästen i Ödeshög tidigare påstått att hon var klen och svagsint.

Men hur gick det för hennes äldre syster, Eva Stina Krusberg? Hon som försvann till Stora Åby socken 1849. Jag sökte vidare och jag fann henne i Gårdshult. Hon var piga hos förpantningsägaren, före detta soldaten Jonas Stubb på Stubbatorpet på Gårdshults ägor. Hon kom dit 1849. Enligt husförhörslängden har hon antecknats vid alla husförhören. Hon hade bra betyg i läsförmåga. Men i husförhörslängdens marginal har prästen skrivit *oduglig och vanför*. Det var hans sätt på den tiden att skriva ned sitt arbetsförmåga. Men på vilket sätt hon var vanför har jag ingen uppfattning om.

Den 25 oktober 1861 avled Jonas Stubb av slag. Eva Stina bodde ensam kvar på Stubbatorpet och hon uppgavs då vara *inhyses*. I kyrkoboken har också tillagts *utfattig*. Så är skrivningen även i nästa husförhörslängd, den för åren 1866-70. Hon bor kvar som *inhyses* i Gårdshult. Stubbatorpet nämns inte längre. Men kanske bodde hon ändå kvar där?

Även nästa husförhörslängd har samma anteckningar. Men den 31 december 1872 avled Eva Stina Krusberg, *inhyses* från Gårdshults ägor av bröstlidande. Hon begrovs den 7 januari 1873 av prästen Schenström.

Vi skall nu återvända till Krusbergs torp i Stavreberg. Efter Karl Krusbergs död bodde Maja Nilsson kvar på torpet. Hon beskrivs som *utfattig*. År 1846 tycks hon någon tid ha bott i V Tollstad. Kanske hade hon någon släkting kvar i livet där. Hon föddes ju i V Tollstad. Men sedan är hon åter i Krusbergs torp. Hon avled den 29 december 1850 i Krokek. Möjligen bodde hon sista tiden i Krokek.

Någon bouppteckning efter Maja Nilsson har inte anträffats. Möjligen hade hon skänkt sina sista tillhörigheter för att sista ti-

den få vård hos någon familj i Krokek. Det står inte Stora eller Lilla Krokek i kyrkoboken.

Så stod jag där på huskullen där Krusbergs torp en gång legat. Kvar är de svagt synliga minnena av torpresterna. Matkällaren, en bit av en stenmur, en liten jord- och stenhög som kan vara rester av spiselmuren. De fick slita hårt för sin överlevnad. Kanske grävde hungern i tarmarna ibland? Deras tid var en tid med hårt försörjningstryck. Nya stenmurar kom till. Nya åkrar odlades upp. Idag är allt borta. Men vi kan minnas dessa människor, deras valkiga nävar och deras strävan efter en bättre morgondag.

Krusbergs torp fick ingen lång historia. Torpet tillkom under 1800-talets första år och efter 1850 bodde troligen ingen där. Hur länge husen stod kvar är okänt. Men för vår inre syn kan vi se de tre låga, grå husen, stugan, ladugården och boden. Troligen hade alla tak av näver och torv. Timmerväggarna var tätade med mossa. Golven var jordgolv, även i stugan. När du ser dem där i skogsbrynet smälter de nästan samman med naturen runt omkring.

Av bouppteckning kan vi få en bild av hur det såg ut i och vid deras stuga på Stavrebergs ägor. Ta med anteckningarna, stanna till på huskullen och sitt ner med en kopp kaffe. Tänk över hur det såg ut för snart två hundra år sedan här på platsen, vilka grejor de hade omkring sig, hur de hade sitt liv.

Med en känsla av ödmjukhet lämnar jag Krusbergs torp och minnet av honom, hans hustrur och barn. Frid må vila över deras minnen.

Nästa torpbesök gäller Haddorfs torp, ett mycket intressant torp med många stenlämningar. Där har människor brutit mark under flera hundra år.

Arne Ivarsson i oktober 2011

Johan Haddorf

Han dog av *stenpassion* på sitt steniga torp.

Jag hade besökt Krusbergs torp i Stavreberg. Där hade jag stått på huskullen och funderat över fattigdom och på livets hårda villkor för dem som bodde där. Vad ansåg de om livets mål och mening? Deras största strävan var maten för dagen. Att överleva denna veckan, och kanske nästa vecka också.

Sådana trivselmässiga mål som självförverkligande fanns inte i familjen Krusbergs planering. Så gick mina tankar.

Men jag lämnade Krusbergs torp. Jag ämnade också besöka Haddorfs torp.

Jag återvände till stigen och följde den vidare mot öster. Stigen rundade en kärrkant och svängde mot söder. Strax fick jag lämna stigen och vandra stiglöst, svagt uppför mot öster. Granarna stod höga och tysta runt om mig och bevittnade min vandring mot Haddorfs torp.

Jag såg en kulle framför mig, en rundad kulle med en grop på toppen. Jag undrade om detta möjligen var en gammal forngrav. Den ser sådan ut, men högen är inte undersökt. Mitt ute i skogen ligger denna mjukt rundade kulle med en grop upptill, inte långt från Haddorfs torp. Vad göms i den kullen?

Jag vandrade vidare mot öster och kom fram till ett område av stenblock. Här och där fanns lite jämnare, mera lättgångna partier. Jag höll lite till vänster och plötsligt såg jag en stenmur. Jag var framme vid Haddorfs torp. Längst österut på Stavrebergs marker, vid gränsen mot Bankaby.

Haddorfs torp är en märklig plats. I väster löper en stor stenmur. På utsidan är den hög. Marken sluttar mot väster och på insidan är muren lägre.

Jag kom fram till torpet från söder. Den södra muren är lägre och där finns en bekväm öppning i muren. I öster och norr är muren mindre och ibland saknas den. Odlingsrösen finns här och där på området innanför muren. Tomten innanför murarna har en svag lutning mot söder.

Märkliga stenkilningar av annat slag finns här också. Förutom resterna av en matkällare kan jag ana en gammal huskulle. Men här finns också en märklig stenkonstruktion byggd som ett rum mellan två stora stenar. Var det för getter och får?

Idag växer granar på den gamla torptomten men i gamla tider växte fruktträd och andra träd och torpväxter här.

Torpets östra gräns följer rågången mellan byarna Stavreberg och Bankaby. Torpet låg långt från gårdstomten i Stavreberg. Ensam och övergivet på en höjd långt ute i vildmarken.

Denna höjd har i äldre handlingar kallats Lövsjöhöjden, detta eftersom Lövsjön ligger ett hundratal meter norr om torpet. Det var länge sedan denna sjö hade någon vattenspegel. Men kanske att Haddorf såg sjön som en fördel. Kanske fanns det fisk där på den tiden. Idag är den mera ett kärr. Det har skett utdikningar som påverkat sjön.

Med hänsyn till mängden av sten i stenmurar och stenrösen kan vi lätt se att torpet varit i bruk under lång tid, under flera århundraden. Därför kan vi anta att detta torp är vad som under 1600-talet kallades *Starrbergs hybbel*. Här har bott människor under flera hundra år.

Ett annat namn som funnits i äldre handlingar är *Plåttajärtorpet*. Det kan ha avsett detta torp under senare delen av 1700-talet.

Här bodde på 1600-talet en soldat som hette Håkan Karlsson. Han kanske är en av dem som brutit sten här till odlingsrösen och stenmurar. Kanske var detta ett soldattorp innan indelningsverket tillkom 1680. Troligen bodde soldaten Olof Starr här med sin hustru Kerstin Börjesdotter. Hon dog här den 8 juli 1695. Han var soldat för Stavreberg.

Särskilt mycket åkermark blev det inte innanför murarna. Kanske något tunnland. Men kanske fanns det möjlighet att odla på mossen vid Lövsjön.

Vilka som under århundradenas lopp bott och brukat här är svårt att säga. Ibland kanske torpet stått öde. Under 16- och 1700-talen stod torpet ganska ensamt. Inga andra torp fanns i närheten, men sedan bröts det ny mark runt om.

På 1860-talet fanns det flera torp i närheten och ett nät av stigar gick genom skogarna åt olika håll. Johan Haddorf hade granar, mitt ute i skogen.

Jag gjorde mitt första besök vid torpet i början av 1950-talet. Även då gick jag in genom öppningen i södra muren. Då kändes det som att komma in i en trädgård, mitt i skogen. Då fanns rester kvar av Haddorfs liv och verksamhet här.

Idag är den gamla torpmarken en del av skogen. Här växer mest gran.

Yngve i Stavreberg berättade för många år sedan att torpet kallades för Haddorfastället. I kyrkoböckerna var det sedan bara

att läsa om Haddorf. Jag skall nu berätta vad jag vet om familjen Haddorf.

Johan Haddorfs liv bjöd på många olika aktstycken. Han föddes i Säby socken. Efter sedvanlig drängtjänst i unga år blev han soldat. Sedan var han bonde och slutligen torpare.

Johan Haddorf och Maja Persdotter gifte sig den 4 oktober 1810 i Stora Åby. Johan var då soldat för Östra Haddåsen och Maja var piga i Prästorp i Stora Åby.

Bakgrund för Johan och Maja

Johan var son till bonden Abraham Eliasson och hans hustru Maria Månsdotter i Store Kuren i Säby socken. Store Kuren var en gård eller torp under Ödebjörnarp. Gården blev satt i mantal år 1860 men har kanske även dessförinnan betraktats som egen gård. Den omfattade 23/400 mantal. Ödebjörnarp hör idag till Trehörna församling. Gränserna har ändrats.

Johan var nummer sju av fjorton barn. Johans föräldrar var födda i Trehörna socken i Östergötland.

Johan föddes den 9 april 1789. Han var tvilling. Han hade en tvillingbror som hette Adam. Modern dog 1793 och fadern gifte om sig 1796 med Maja Svensdotter.

Maja var född i Adelövs socken 1775, dotter till bonden Per Månsson och hans hustru Anna Persdotter i Botilstorp.

Per Månsson och Anna Persdotter vigdes den 20 maj 1770 i Vireda. Per var från Staggarp i Vireda och Anna från Svanshals. Per föddes i Staggarp och hans föräldrar var Måns Persson och Maria Månsdotter.

Anna föddes 1744 i Fogelgatan i Svanshals, dotter till bonden Per Månsson och hans hustru Maria Svensdotter. Både Per och Anna hade en bakgrund i bondeledet. Som de flesta människor i gamla tider.

Per och Anna arrenderade under åren 1771-78 en gård i byn Botilstorp i Adelövs socken. Där föddes sonen Måns 1772 och sedan dottern Maja 1775. Familjen flyttade sedan till Ödeshögs socken. Där bodde de åren 1883-84 i Porsarp på en gård som brukades av bonden Per Jönsson i grannbyn Narbäck. Det kan ha varit så att Per och Anna svarade för gårdsbruket där.

Därifrån kom de till ett torp på Gåsabols ägor. Där dog Anna Persdotter av *brännsjukan* den 23 april 1786, 41 år gammal. Då var Maja 10 år gammal och hennes äldre broder Måns 13. År 1788 gifte sig Per Månsson med Sara Johansdotter Palmgren,

dotter till soldaten Palmgren i Porsarp. Hon bodde då i Stora Krokek och dit flyttade Per när de gift sig. Men redan året därpå, 1789 hände något.

Vid sommaringet 1789 inlämnades ett inbördes testamente, upprättat av torparen Per Månsson och hans hustru Sara Jonsdotter på Stora Krokeks ägor. Per låg då till sängs och var sjuk.

Den 8 juni 1789 avled torparen Per Månsson på Stora Krokeks ägor av lungshot. Hans barn, Måns och Maja blev föräldralösa i unga år. Det blev Sara Johansdotter Palmgren som tog hand om dem. Vi kan anta att både Måns och Maja fick börja tjäna som dräng och piga så tidigt som möjligt.

Sara Johansdotter bodde kvar som änka på Stora Krokeks ägor och dog där som fattighjon den 26 mars 1808 av värk.

Maja flyttade 1795 till Prästorp i Stora Åby. Där var hon kvar som piga när hon och Johan gifte sig 1810.

Majas broder Måns fanns också i Prästorp en tid. Han gifte sig 1805 med änkan Maja Johansdotter från Ruskilsby ägor. Han dog där 1816. Han hade inga barn och systemen Maja fick därför ärva honom. Detta framgår av bouppteckningen.

Jag hade svårt att få fram uppgifter om Marias bakgrund. Jag fick då hjälp av Barbro Petersson och Birgitta Edström. De lyckades med att klarlägga Majas bakgrund. Tack för hjälpen säger jag till dem.

Johan blev soldat för Östra Haddåsen 1803-1804. Vid en mönstring på Malmslätt den 18 juni 1806 uppgavs han ha varit i tjänst två år.

Han tillträdde som soldat medan Sverige ännu befann sig i krig och han blev kommenderad till Pommern. Det var flera andra soldater från bygden också. Flera av dem kom i fransk fångenskap och kom åter till Sverige några år senare. Men Johan klarade sig bra. Hans sista två årtionden som soldat var lugna, utan krig och blodsutgjutelse. Johan Haddorf fick medalj. Kanske var det för tapperhet i fält.

Efter 35 år som soldat för Östra Haddåsen kom Johan Haddorf 1839 som bonde till Stavreberg på 1/16 mantal med hustru och barn. Men barnen var vuxna och hade börjat flytta hemifrån.

Redan 1836 hade Johan förbehållit sig rätten till ett torp, av allt att döma det torp som senare kom att kallas Haddorfatorpet. Vi kan undra över varför han ville försäkra sig om detta torp, in-

nan han flyttat till Stavreberg. Men kanske kände han någon dragning dit. Kanske var det Majas rötter som gick dit, tänkte jag. Men så var det inte. Det fanns nog andra skäl.

I Östra Haddåsens soldattorp fick Johan och Maja fyra barn, sönerna Gustaf, Peter och Abraham samt dottern Anna Maja. Detta var barnkullen i Johans första äktenskap med Maja Persdotter. Peter och Abraham dog i späd ålder. De två andra var nu giftasvuxna. Dottern Anna Maja gifte sig 1836 med Johan Johansson från Riddargården i Ödeshög. De var sedan bönder i Stavreberg några år. De flyttade 1842 till Orrnäs vid Ödeshög. Men under några år var Johan och hans dotter grannar på var sin gård i Stavreberg.

När Johan med sin familj kom till Stavreberg 1839 var han 50 år gammal. Hustrun Maja var 64. Hon dog den 27 maj 1840, 65 år gammal. Hennes tid i Stavreberg blev inte lång. Men vi kan anta att det var en lycklig tid.

Sonen Gustaf hade drängtjänst i Holkaberg och 1841 flyttade han till Ödeshög.

Efter Majas död var Johan ensam på sin gård. Inga barn hemma och ingen hustru. Men då kom Anna Stina Andersdotter dit. Hon var född i Stora Åby socken, dotter till Anders Svensson och Stina Larsdotter på Halvarby ägor. Hon gifte sig med Johan 1841.

I detta Johans andras äktenskap föddes två söner, Karl Anders 1841 och Johan Adolf 1843. Men Anna Stina fick inte lång tid att vandra tillsammans med Johan. Efter hennes död i bröstfeber den 11 december 1844 stod Johan åter ensam, men med två små barn.

Johan gifte sig då för tredje gången. Det var Sara Lena Jonsdotter från Vireda som blev hans tredje hustru. Hon var piga i byn redan innan Anna Stina Andersdotter dog. Hon var född 1818 i Vireda och när hon kom dit var hon 25 år och 30 år yngre än Johan.

De gifte sig 1847. I detta det tredje äktenskapet föddes sex barn, August 1846 och Sven Johan 1847, död 1858, Fredrika 1850 och Johanna 1852, död 1853, vidare Kristina 1854 och Hulda Matilda 1857. Tänk på att Johan var född 1789. När hans yngsta barn föddes var han 68 år.

Sara Lena Jonsdotter

Det var svårt att hitta Sara Lena i kyrkböckerna i Vireda. Hennes födelsedatum stämde inte. Men jag följde hennes flyttningar bakåt i tiden. Slutligen fann jag hennes födelsenotis under den 10 mars i stället för den 10 augusti.

Hon var där inskriven som Lena Johansdotter och hon var ett oäkta barn. Tänk att det fanns oäkta barn! Vi är skyldiga alla dem en ursäkt. Fadern var okänd. Modern var Stina Bengtsdotter, dotter till Bengt Larsson och Katharina Eriksdotter. Men Stina Bengtsdotter fick inte leva länge med sin dotter.

Stina avled den 1 december 1818 av pleuresi. Sara Lena var då endast åtta månader gammal. Hon fick då komma till sin mormor, Katharina Eriksdotter. Men Sara Lena fick tidigt ge sig ut i livet och själv klara sin försörjning.

Sara Lena Jonsdotters bakgrund är fylld av dramatik och svåra, tunga inslag. Jag vill gärna berätta om detta. Men låt oss vänta med det. Nu skall vi återvända till Stavreberg.

I Stavreberg bodde vid mitten av 1800-talet ungefär 80 personer. Det var nio gårdar och några torp. Alla dessa människor levde på vad jorden gav. Det var ett intensivt odlingsarbete. Allting togs tillvara. Att få vinterfoder till djuren var ett hårt arbete.

Att få mat till alla människor var också ett hårt arbete. Kanske kan vi undra om alla blev mätta. Kanske att undernäring låg nära för både människor och djur.

Det var vid denna tid som emigrationen tog fart. För de flesta var det Nord-Amerika som hägrade. Men en och annan hittade andra länder att resa till. Vi återkommer till detta.

I Johans två första äktenskap föddes sex barn. I detta hans tredje äktenskap föddes också sex barn, i den period av livet när åldern började sätta sina spår hos Johan.

Innan vi går vidare vill jag ge en bild av hur Johan och hans familj hade det på gården i Stavreberg. Jag hämtar uppgifterna ur de båda bouppteckningarna som gjordes när hans två första hustrur dog. Vi följer den smala byvägen fram till hans gård.

Vi ser där framför oss några grå hus. Där är stugan, en ladugård och ett par bodar. Taken är av näver och torv.

Vi gör en rundvandring på gården, tittar in i husen och ser oss omkring. Vilka saker finns där? Johan visar oss. Det var han som vid båda bouppteckningarna visade alla sakerna. Vi går in i stugan, eller stufvan som det står i bouppteckningarna. Över den höga tröskeln.

Där inne i halvdunklet ser vi ett bord och fyra omålade stolar, ett matskåp, en dragsäng och sedan flera stolar. Ett par silverkoppar och en silverkedja i ett skrin, koppargrytor, fem tenn-tallrikar, knivar, gafflar, strykjärn, drickesstånner, smörkärnor, byttor, tio trätallrikar, lerfat och mycket annat. För fönstren hänger gardiner.

Vi ser en vävstol, en spinnrock och en uppsättning av småsaker som har med vävning att göra, vävskedar, solv och annat.

Det fanns gott om sängkläder och linkläder. Det fanns lärftslakan, handdukar, kuddar, en gammal fäll, två täcken och en vepa. Båda Johan Haddorfs första hustrur hade gott om kläder, klänningar, tröjor, kjortlar, bomullskläden, näsdukar, förkläden, två mössor med pannstycken, handskar och vantar samt pjäxor. Hans hustrur behövde inte frysa och de kunde gå till kyrkan utan att se fattiga ut.

Som alla soldater var Johan Haddorf en duktig snickare. Han var en god timmerman, kan vi anta. Han visar sina verktyg, yxor av olika slag, sågar m.m. De finns i en av bodarna. Där finns också lakstånner, baljor, baktråg, fjärdingar, knäppharvel, handkvarn, sädeslår och mycket annat.

I den andra boden står en färdevagn, ett par järnskodda kälkar och ett par oskodda och en ärjekrok samt spadar och liar.

I ladugården finns en häst, två kor, en kviga, någon kalv samt 5-6 får med lamm och en bagge. En gris finns också.

Vår rundvandring ger oss ett intryck av välstånd, ett sådant välstånd som fanns på en mindre gård, hos en självägande bonde. Denna gård kunde ge uppehälle och försörjning åt sin familj. Det är bouppteckningarnas vittnesbörd.

Men bilden förändrades. Den gård som Johan ägde, 1/16 mantal blev delad på två gårdar. Han sålde kanske först den ena gården, och någon tid senare resten av gården, då till Johan Nätt. Johan Haddorf hade sedan ett undantag.

Det var vanligt i gamla tider att den äldre generationen drog sig tillbaka på ett undantag på gården. Men någon tid senare är detta undantag försvunnet. Familjen står plötsligt skriven som inhyst.

Det var förmodligen då som han med sin familj flyttade från gården, in i skogen österut till det som sedan kallades Haddorfs torp, eller Haddorfastället. Detta var kanske år 1859.

Detta torp låg på gårdens utmarker. Det var detta torp som Johan redan 1838 velat försäkra sig om. Nu var han där.

Så bodde de där, Johan och hans hustru Sara Lena Jonsdotter och deras barn.

I Johans äktenskap med Sara Lena föddes sex barn, August 1846, Sven Johan 1847, Fredrika 1850, Johanna 1852, Kristina 1854 och Hulda Matilda 1857. Alla dessa sex barn föddes på gården, när de ännu bodde kvar i byn. Med den gemenskap som fanns där, nära till grannarna och sådant som kunde ge trygghet. När det yngsta barnet föddes var Johan 68 år.

Tre av dessa barn dog i unga år. Det var Johanna som dog av magtorsk i späd ålder, Kristina som dog 1857, tre år gammal och Sven Johan som dog 10 år gammal 1858 av bröstsjuka. Men tre av barnen följde ändå med vid flyttningen till torpet 1858. Det var August, 12 år, Fredrika 8 år och Hulda Matilda ett år gammal.

Johan var 69 eller 70 år gammal när de tog torpet i besittning. Han var säkerligen märkt av hårt arbete under många år. Men han var inte den som gav upp i första taget. Han stretade på där på sitt torp, kan vi anta.

Alla de stenvägar som finns där, de fanns redan förut, men kanske att Johan ändå grävde upp en eller annan sten.

Från början av 1860-talet står i husförhörslängden *utfattig* om Johan Haddorf. Det forna välståndet var då borta. Kanske hade han delat ut det till sina barn, vad vet vi?

År 1863 flyttade sonen August hemifrån vid 16 års ålder. Han emigrerade 1866 till Amerika. Dottern Fredrika var någon tid lillpiga i grannbyn Hårstorp men kom efter någon tid hem igen till föräldrarna.

Så gick livet vidare på torpet för Johan, Sara Lena samt döttrarna Fredrika och Hulda Matilda. Jag nämnde att Johan uppgavs vara utfattig. Då kan vi undra över hur de hade det här i torpstugan under nödåren 1867-69. Då var matbristen stor på många håll i bygderna. Både människor och djur led av denna brist på mat och foder.

Det finns ingen närmare uppgift om hur det var på torpet. Om de hade några djur, kanske en get eller några får. En get kunde ge lite mjölk. Men vi kan utgå från att det var ett hårt arbete på torpet, med den lilla odling de hade.

Den 15 maj 1870, när våren stod som vackrast vid deras torp dog Johan Haddorf. Vi kan anta att han sett vårfåglarna komma och att han hört göken hoa i träden på tomten.

På sitt steniga torp dog han av stenpassion. Men denna dödsorsak har inget med stenbrytning i marken att göra. Stenpassion är gamla tiders namn på gallsten eller njursten. På detta sätt dog Johan Haddorf, kanske av plågor. Gallsten är plågsamt.

Det var fyra svartklädda män som kom till torpet. De läste något och de sjöng tillsammans en *utfärdspsalm*. Sedan bars Johan i sin kista, bort från torpet, till kyrkogården i Ödeshög. En svart kista gungades över trädrötterna ned till den lite jämnare byvägen och vidare till kyrkogården. Någon gång på senare tid ordnades en fin likvagn, dragen av fina hästar. Men ännu långt fram i tiden var de gamla sederna kvar, att bära de döda, från sorgehuset till deras sista viloplats på kyrkogården.

Vi kan anta att Johans jordafärd var kanske så som vi kan tänka oss när vi läser Dan Anderssons dikt *En spelmans jordafärd*. Här fanns inga vägar, bara steniga stigar.

Kvar på torpet bodde Sara Lena Jonsdotter med sina två yngsta döttrar, Fredrika och Hulda Matilda.

Låt oss, så långt vi kan, ta en titt på hur det var på torpet och i närheten. Själva tomten innanför murarna var inte särskilt stor, 30-40 meter bred och 50-60 meter lång. Strax söder om tomten låg en mindre åker, som kanske odlades till torpet. Norr om tomten sluttar marken ner mot den gamla Lövsjön.

Det fanns ytterligare ett torp ganska nära. Det låg på Bankabys marker i sydost, på kanske hundrafemtio meters avstånd. I nordost låg ytterligare ett torp, något längre bort. Till närmaste gård i Stavreberg var det närmare en kilometer att gå.

Men det gick en väl upptrampad stig dit. Den gick förbi Krusbergs gamla torp och vidare till gården Fällan. Denna stig är omskriven som *sommarvägen till Lövsjön*. Lövsjön användes i gamla tider som vattenställe där människorna i byn under torra perioder kunde hämta vatten.

År 1875 ansågs Lövsjön vara en mosse. Men på förarbetena till häradskartan från omkring 1870 har den uttritats med en stor vattenspegel. Jag vet inte när dikningsarbetena utfördes. Men vi kan också tro att under vårar och försomrar fanns rikligt med vatten i Lövsjön långt fram i tiden.

Detta var den miljö som fanns vid torpet. År 1875 skedde laga skifte i Stavreberg. Detta påverkade inte torpet. På kartan har torpet uttritats, dock inte med några hus.

I skifteshandlingarna har torptomten fått nr 769 och uppges där vara en åkerlycka, men då beräknad som lindvall. Det var

fem år efter Johans död. Sara Lena Jonsdotter orkade förmodligen inte gräva och odla. Därför fick åkern bli gräsvall.

Om dottern Fredrika står i husförhörslängden att hon var stum.

Dottern Hulda var piga i norra gården i byn från sitt 14:e år. När hon var 15 flyttade hon till Varvs socken. Där var också Fredrika någon tid. Men Fredrika återkom därifrån 1875 och bodde några år hemma hos modern på torpet.

Sara Lena Jonsdotter avled på torpet den 27 januari 1878, 59 år gammal. Då bodde endast dottern Fredrika hemma hos henne med sin son Adam Georg, som då var två år.

Återigen kom fyra svartklädda män till torpet ute i skogen. Denna gång gällde det *fattighjonet* Sara Lena Jonsdotters jordafärd. Hon begrovs den 3 februari i Ödeshög.

Jag har inte funnit någon bouppteckning efter Johan Haddorf och inte heller efter Sara Lena Jonsdotter.

Hur var Sara Lenas liv? Hur mycket glädje fick hon ut i sitt liv? Hur såg hennes bokslut ut? Jag vill bara säga: *Bra jobbat Sara Lena!* Du fick intet serverat på silverfat, men du klarade ändå din uppgift.

Det är osäkert om någon därefter bodde på torpet. Men under lång tid hade stället kvar karaktären av boplats. Ännu på 1950-talet liknade det en gammal trädgård.

Vart tog barnen vägen?

Av Johan Haddorfs barn emigrerade två till Amerika. Det var Johan Adolf och August. De övriga tycks ha stannat i Sverige, men spriddes ut över landet. Inget av barnen stannade kvar på hemorten. Men i andra generationen emigrerade flera barnbarn dels till Amerika och dels till Brasilien. Johan Haddorfs ättlingar finns således på åtskilliga håll ute i världen. Från Stavreberg kan vi se hur trådarna går ut över jordklotet.

Jag vill här redovisa vart de två döttrarna, Fredrika och Hulda tog vägen. Det var som jag förut nämnde tre barn som följde med från gården till torpet ute i skogen. Vi kan då ana oss till att det var ett antal år med lekar och barnskratt på Lövsjöhöjden och på stigar och stenar i närheten. Men August emigrerade, som jag förut nämnt, 1866 till Amerika.

Hulda Haddorf

Hulda Matilda var den yngsta dottern. Hon föddes 1857. Från sitt fjortonde år var hon piga på olika håll, först på norra gården i Stavreberg. Sedan flyttade hon till Varvs socken.

Där var hon piga på Styra rusthåll. Men hon flyttade snart vidare. Hennes liv blev under många år ett flyttande mellan olika arbetsplatser.

Den 28 april 1882 födde hon en dotter som döptes till Hulda Viktoria. Hon begravde detta barn i Ödeshög. I Ödeshögs kyrkobok står inte Hulda Viktoria utan Hulda Matilda. Dottern hade då fått samma namn som sin mor.

Hulda fortsatte sedan sina flyttningar, Skänninge, Väderstad och Bjälbo. 1885 tappade jag spåret efter Hulda. Flyttningsbetygen stämde inte. Hon var borta.

Yngve i Stavreberg hjälpte mig. Han hittade Hulda i Norrköping. Hon hade lämnat livet som gårdspiga och blivit stadsbo. Hon var piga hos kontoristen Axel Edvin Svensson. Men hon steg i graderna.

Under åren 1891-94 var hon piga hos konsul Enhörning i Norrköping, sedan hushållerska hos friherre Funck på Almstad i Tåby församling utanför Norrköping. Men hon stannade inte där. Den 8 november 1895 skrivs hon som hushållerska hos godsägaren Axel Altberg och hans hustru Sofia Nordenfelt på Grinda säteri i Södermanland.

Tänk efter. Hur kan man bli hushållerska hos så fint folk, hos friherrarna och godsägarna? Jo på goda rekommendationer. Hulda hade skött sig bra. Hon var trevlig och gjorde sitt jobb bra. Hon ingav förtroende. Det var därför hon uppnådde denna position.

Men ändå hade hon inte flyttat färdigt. Hon flyttade i september 1896 till Östra Husby församling i Östergötland. Varför lämnade hon ett bra jobb, som hushållerska hos godsägaren på Grinda säteri. Jo, Hulda hade mött kärleken. Någon annan förklaring finns inte.

Hulda gifte sig den 27 december 1896 med Karl Johan Moberg från Östra Husby socken. De arrenderade sedan under åtskilliga år en gård, Åketorp i Muritsberg i Östra Husby.

År 1909 flyttade de till Trädgårdstorp under Björsäter. Där är Karl Johan skriven som arbetare och där dog han 1935. Två år senare flyttade Hulda till ålderdomshemmet i Östra Husby. Hon var då 80 år gammal. Hon dog förmodligen där i början av 1940-talet.

Detta var berättelsen om Hulda Haddorf. Jag har den största beundran för hennes livsverk. Bra gjort Hulda, kan vi säga.

Fredrika Haddorf Grönblad

Vi skall nu ägna oss åt Fredrika. Den stumma dottern till Johan och Sara Lena. Hur blev hennes liv? Att vara stum är ingen lätt sak när livet ställer hårda krav på försörjningsförmåga. Att söka jobb är inte lätt. En arbetsgivare drar sig genast. Han vill kunna tala med sin piga.

Som vi förut sett var Fredrika lillpiga i Hårstorp åren 1833-35. Hon var sedan hemma hos far och mor någon tid igen. Men åren 1866-68 var hon piga i Herrestads socken.

Efter någon tid i hemmet igen var hon piga i Harsbol och hamnade sedan i Varvs socken. Hon kom därifrån i november 1875. Hon var då 25 år gammal. Hon hade fått pröva på livets hårda villkor.

Den 10 januari 1876 födde hon en son som döptes till Adam Georg. Fadern var okänd. Dopvittnen var bonden Johan Johansson i Stavreberg och hustrun Charlotta Johansson i Bankaby. Fredrika bodde sedan hemma hos modern Sara Lena på torpet under några års tid.

I november 1878 blev hon piga hos Olof Grönblad på Ödeshögs Riddargård. Han står skriven som öltappare. Han var också skriven som handelsman. Öltappare var kanske handlare med koppling till bryggeriet. Men han hade också varit sergeant. Han hade 1972 kommit till Ödeshög från Jönköping.

Olof Grönblad var född 1822 i Krokeks församling och son till komministern Olof Grönblad och hans hustru Fredrika Charlotta Rosinius. Denne komminister Grönblad var son till bonden Olof Månsson i Östra Husby och blev senare komminister i Östra Husby. Det innebär att Fredrikas syster, Hulda Haddorf hamnat i den socken där Fredrikas svärfader verkat.

Olof Grönblads mor, Fredrika Charlotta Rosinius kom från en prästsläkt i Småland.

Fredrika var piga hos Olof Grönblad men kom undan för undan på så god fot med honom att de gifte sig. De vigdes den 26 oktober 1879 i Ödeshög. Hon var då 29 år och han var 57. I vigselnotisen är han antecknad som handlare. De bodde i något hus på Riddargården, där Ödeshögs centrum nu är beläget. På den tiden kallades det Ösiö by.

Där hade Grönblad sin rörelse. Allt såg bra ut för Fredrika och för hennes barn. Fyra barn föddes i hennes äktenskap med Olof Grönblad, Adam Georg 1876, Karl Vilhelm 1879, död samma år, Fredrika Amalia 1880 och Oskar Vilhelm 1882, död 1883.

Men den 4 september 1883 dog Olof Grönblad, 61 år gammal. Dödsorsaken var vattusot. Fredrika stod ensam med två barn.

Av bouppteckningen framgick att Grönblad hade stora skulder. Han hade också stora utestående fordringar. Men skulderna översteg tillgångarna med 2100 riksdaler. Det innebar att Fredrika stod på bar backe.

Det är svårt att riktigt beskriva Fredrikas tid närmast efter att maken dött. Förmodligen bodde hon kvar i Ödeshög. Kyrkboken säger inget annat.

Den 22 december 1884 födde Fredrika en son, Nils Oskar Vilhelm. Fadern uppges vara fotografen Nils Erik Novén i Torup, Säby. Jag har inte funnit någon födelseuppgift.

Den 31 december 1884 flyttade Fredrika till Hässleby församling i Jönköpings län. Så säger kyrkboken i Ödeshög.

I Hässleby församling bodde hon i en stuga vid Hässleby gård som kallades Broholm. Där hade hon ett bageri. Detta framgår av boken *Torp och backstugor i Hässleby socken*.

Den 23 augusti 1887 födde hon en son som fick namnet Cornelius Manne Zakeus.

I Hässleby kyrkböcker finns hon inte noterad förrän 1889 och då är hon noterad under Fattighuset. Enligt samma bok hade hon möjligen någon uppgift vid Fattighuset, *kanske inte som anställd regenta, men ändå*.

I marginalen till husförhörslängden har noterats att hon inte inlämnat någon flyttningsattest men att hon av domstol 1888 *tilldömts* Hässleby församling.

Så gick åren. Hennes fyra barn började bli vuxna. Sonen Georg flyttade 1895 till Mariannelund, huvudorten i Hässleby socken. Dottern Amalia flyttade till Norrahammar 1899. Kvar hemma hos Fredrika fanns bara de två yngsta sönerna.

I november 1899 flyttade Fredrika Grönblad med de två sönerna till grannsocknen Karlstorp. Där bodde hon i en stuga på Frukulla gård. I samma stuga bodde också änkan Stina Kaisa Nilsson.

År 1902 flyttade Fredrika med sina söner till Ökna, en grannsocken, där de bodde i en stuga i byn Emhult. Efter tre år där flyttade Fredrika till Norrahammar, där dottern Amalia bodde. Sönerna hade då flyttat hemifrån. Men nu, år 1905, återsamlades Fredrika och hennes barn i Norrahammar.

I Jönköping fanns på den tiden åtskilliga personer som bar namnet Grönblad. Jag antar att de alla var släkt.

Den 26 januari 1926 dog änkan Fredrika Grönblad av hjärtfel, 76 år gammal. Hon bodde då i kvarteret Hatten i Jönköping. Det är idag det kvarter där saluhallen är belägen vid Trädgårdsgatan och Skolgatan, ett centralt läge på Väster i Jönköping.

Här slutade således den stumma kvinnan Fredrika, dotter till Johan Haddorf och Sara Lena Jonsdotter i Stavreberg sina dagar. Jag känner att jag vill säga: *Bra jobbat Fredrika, Du gjorde det bra, särskilt sett till dina svårigheter.*

Fredrikas barn bodde i Norrahammar men deras vidare vägar ut i livet har jag inga detaljerade kunskaper om. Sonen Kornelius Manne hamnade så småningom i Karlskrona på varvet.

Han blev där fackbas och på kyrkogården i Karlskrona har han ett ståtligt gravmonument. Ett barnbarn till honom är Stina Jarleryd i Stockholm. Hon har sökt sina rötter och därvid också varit i Stavreberg.

Så börjar jag nu närma mig slutet av denna berättelse om Johan Haddorf och hans tre hustrur och barn.

När jag går omkring på den gamla torptomten strömmar många tankar till mig. Alla dessa stenar som här under svett och möda brutits upp ur marken och rullats eller släpats bort. Vad kan de berätta?

Stenmurarna och stenrösende inne på tomten bär vittnesbörd om hårt arbete, om beslutsamhet och framtidstro. Här har människor slitit. Men här har också barn lekt sina lekar. Här har både sorg och glädje funnits.

Här har människor känt oro och ångest för morgondagen, för sin överlevnad. Men kanske jag överdriver denna oro för morgondagen. Dessa människor levde då i varje minut. De kanske inte hade så mycket oro för morgondagen.

Kanske har här också funnits plats för skratt och glädje och förnöjsamhet. Varje tid har sina glädjeämnen och sina sorgeämnen.

Jag känner mig tacksam över den tillvaro som vi har idag, vi sena tiders barn. Jag vill inte ha tillbaka gamla tider.

0 0 0

Här kommer mera

Men har jag berättat allt? Kanske inte riktigt allt. Hade inte Sara Lena Jonsdotter något ytterligare att berätta om sin bakgrund. Vad hade hon i sitt *andliga bagage* när hon kom till Stavreberg och gifte sig med Johan Haddorf?

Sara Lena Jonsdotters mamma dog när Sara Lena var åtta månader. Sara Lena kom då till sin mormor, Katharina Eriksdotter på torpet Boafall under gården Boarp i Vireda socken.

Där på Boafall växte hon upp hos sin mormor. Där bodde också änkan Ingrid Eriksdotter med sina två döttrar, Inga Stina och Johanna. Ingrid Eriksdotter och Katharina Eriksdotter var systrar och hade båda i unga år blivit änkor. Här bodde de tillsammans och försökte klara livets krav.

Katharina och Ingrid var döttrar till bonden Erik Nilsson och hans hustru Kerstin Jönsdotter i Lommaryds socken. Ingrid hade gift sig 1807 med soldaten Johan Hult men denne dog två år senare. Två flickor hade Ingrid från detta äktenskap. De var tvillingar.

Katharina Eriksdotter gifte sig 1785 med Bengt Larsson och de var bönder och torpare på olika håll i Lommaryds socken. Åtta barn hade hon fött. Fem av dem dog i unga år. Många gråtätter var det i deras stuga. Många varför.

Torpet Boaplåta under Grimstorp i Lommaryds socken var deras hem under åtskilliga år.

Katastrofen

Det var 1801 som något förskräckligt hände. Katharinas man, Bengt Larsson gick på kvällen eller natten mellan den 7-8 mars 1801 från torpet Boaplåta till backstugan Svältebo på Säldefalls ägor. Där bodde Nils Jonsson och Ingeborg Persdotter. Han slog ihjäl dem med en besman och en yxa.

Han stal sedan en del av deras tillhörigheter. På morgonen den 11 mars satte han eld på deras stuga i Svältebo för att dölja sitt illdåd. Sedan gick någon tid. Efter hustruns påtryckningar erkände han sitt brott i början av juni 1801 och rannsaking skedde vid Norra Vedbo härads sommarting den 6, 8, 11 och 12 juni.

Den 15 juni 1801 dömdes Bengt Larsson att mista sin högra hand och därefter halshuggas och steglas. Rannsakingen skedde sannolikt i Hullaryd och avrättningen skedde sannolikt också på avrättningsplatsen där.

I väntan på avrättningen förvarades Bengt Larsson på Slottshäktet i Jönköping.

Detta var en sorglig historia, även för oss som läser om detta som hände för mer än 200 år sedan. Hur dystert och sorgligt var den då inte för de inblandade, då när det skedde. Tänk på hur det resonerats i stugan. Katharina övertalade Bengt att erkänna sitt brott, medveten om att hon därmed själv blev ställd utan försörjning, på bar backe, med sina barn.

Jag har här endast tagit med huvuddragen i detta sorgens kapitel. Det finns mycket att skriva om denna händelse och om rannsakingen. Kanske att jag senare kommer att skriva en mera utförlig berättelse.

Katharina bodde kvar med sina tre barn i torpet Boaplåta under ett antal år. Sonen Nils blev soldat för Boarp i Vireda socken. Han fick soldatnamnet Bloss. Dottern Stina flyttade som 15-åring till Vireda och senare till Gränna. ’

Hon skulle år 1818 få en dotter med namnet Sara Lena och som skulle bli Johan Haddorfs tredje hustru.

Dottern Maja flyttade hemifrån 1812. Hon var den yngsta av barnen, förutom de barn som dött. Hon gifte sig med Israel Nilsson och de arrenderade sedan Hägnen under Nobynäs. De fick flera barn.

Boafall

År 1816 flyttade Katharina till Vireda, till sin son Nils i soldattorpet under Boarp. Där bodde hon någon tid.

På byns ägor fanns ett ställe som hette Boafall. Där bodde sedan Katharina. Dit kom också hennes yngre syster Ingrid med sina två döttrar Inga Stina och Johanna.

Dit kom också Katharinas dotter, Stina Bengtsdotter. Hon födde den 10 mars 1818 en dotter, Sara Lena Jonsdotter. Men Stina fick inte leva lång tid här. Hon dog den 1 december samma år av pleuresi, eller lunginflammation med dagens ord.

Sara Lena kom sedan att växa upp hos sin mormor, Katharina Eriksdotter samt mostern Ingrid.

Dessa systrar försökte nu tillsammans stå ut med de svårigheter som livet bjudit dem på. Här växte Sara Lena upp, med sin mormor och hennes syster. Men hon fick tidigt börja tjäna sitt eget levebröd.

Hon flyttade 1832 till Ödeshögs socken. Hon var då bara 14 år. Hur var det för en 14-åring att så kastas ut i livet? Då fanns ingen barnombudsman.

Hennes mormor bodde kvar i Boafall med sin yngre syster Ingrid. Men plötsligt är Katharina borta. I husförhörslängden är hon struken. *Tillhör Lommaryd* står det där. Den 4 november 1839 dog Katharina på torpet Bohus på Grimstorps ägor i Lommaryds socken.

Dit hade hon kommit endast några dagar tidigare. Det framgår av dödsnotisen i kyrkoboken att hon en tid vårdats av sin syster i Vireda socken, i Boafall. Här i Lommaryd hade hon således bara bott några dagar. Hon dog av ålderdom uppger kyrkoboken.

Men det tycks vara av ekonomiska skäl som Vireda socken flyttat Katharina till den socken där hon hörde hemma, nämligen i Lommaryd. Den tanken får jag när jag ser noteringarna i kyrkoböckerna. Fattigvården i gamla tider var sådan. Socknens ekonomi gick i första hand. Omsorg och medkänsla fick stå tillbaka.

Pigan Sara Lena Jonsdotter

Hur gick det för Sara Lena Jonsdotter i hennes start som piga? Hon var piga på flera ställen i Ödeshögs socken, i Kopparp, i Lakarp, i Angseryd, i Sväm och sedan i Stavreberg, hos Johan Haddorf. .

En tid bodde hon hos livgrenadjären Jonas Adolf Mård och hans hustru Inga Stina Johansdotter i Munkeryd, också Ödeshögs socken. Inga Stina och Sara Lena var ju släktingar. Vi har förut sett att de bodde tillsammans i Boafall.

Johan Haddorf och Sara Lena gifte sig 1846 men deras samliv hade börjat tidigare. De fick här på gården sex barn till. Därefter lämnade de gården och flyttade till torpet inne i skogen. Det var kanske inget de hade planerat, men det blev så.

Detta var min presentation av Sara Lena Jonsdotter. Hon hade många minnen med sig i sitt personliga bagage när hon kom till Johan Haddorf i Stavreberg. Det var tunga, svåra minnen att hantera. Jag känner stor sympati och medkänsla med henne. Tänk om vi kunde höra henne berätta om sitt liv!

Men vi kan göra ett besök på Haddorfs torp. Ännu finns nog något kvar av Johan och Sara Lena och deras barn där. Kanske i suset från träden, och i fågelsången på våren och försommaren.

Ta med en kaffetermos och sitt ned där på stenvallen. Låt minnen och tankar från gamla tider strömma in i dej.

Arne Ivarsson

Konrad Hård

Han var en intressant människa, Konrad Hård.

Flera personer har uppmanat mig att skriva och berätta om Konrad. Han förtjänar att uppmärksammas. Han har på flera områden gjort stora insatser i vår bygd. Jag instämmer och har sedan då och då samlat lite information om honom. Jag minns själv Konrad

När jag skall skriva om Konrad Hård, då måste jag också skriva om Stava hamn, tänkte jag. Konrad hade en period i sitt liv som bestod av ved- och virkeshandel. Den förekom i stor omfattning vid Stava hamn. Han hade sedan en period som bestod av handel med annat, inte minst slaktdjur. Men vi börjar från början.

Konrad Hård föddes den 2 januari 1889. Han var son till livgrenadjären Gustaf Marcellus Hård och hans hustru Matilda Andersdotter i Hårstorps soldattorp. Han var nummer tre av fem syskon. Faderns förnamn kanske väcker lite nyfikenhet.

Det är inte många som heter, eller hette Marcellus. I Ödeshögs socken är det bara en som har fått detta namn. Det är en äldre form för Marcus. I Rom finns en teater som heter Marcellusteatern och i det gamla Rom fanns det konsul och generaler som hette Marcellus, kanske kejsare också.

Gustaf Marcellus Hård var son till soldaten Jonas Ross och hans hustru Anna Karin Häggberg i Kråkeryds soldattorp. Konrad Hårds mor, Matilda Andersdotter, var dotter till bonden Anders Magnus Johansson och hans hustru Maja Lisa Nilsson i Stora Smedstorp.

Gustaf och Matilda gifte sig 1880. De bodde sedan i Hårstorps soldattorp. Gustaf var soldat för Hårstorp under åren 1878-1912. Därefter flyttade familjen till Stava. Där hade de redan på 1890-talet förvärvat en gård om 1/16 mantal. Gustaf dog där den 5 november 1926. Matilda dog 1938.

Konrad växte upp i Hårstorp. När han den 18 november 1916 vigdes med Hulda Eugenia Gustafsson skrevs han som arbetare.

Hulda föddes 1889. Hennes föräldrar var bonden Gustaf Petersson och hans hustru Johanna Andersdotter i Öna i Stora Åby socken. Familjen flyttade 1894 till Angseryd i Ödeshögs socken. Där dog Huldans far 1905. Huldans mor flyttade med sina barn till Kushult. Hulda var sedan piga hos Pantzar i Rossholmen i flera år och det var där som Konrad hämtade henne till sin hustru. Kanske hade han under åtskillig tid spanat in Hulda, kanske friat där under lång tid.

Efter att de gift sig bodde de något år på torpet Skansen på Sunneryds ägor. Förmodligen arbetade Konrad då hos bönderna i närheten. Men Konrad började tidigt med affärer.

Redan i februari 1917 var han i Stavreberg och köpte ved. Det framgår av Hilmas dagbok på Klintagården. Det var ingen enstaka affär detta. Konrad var i farten med att köpa och sälja ved redan under första världskriget. Då lastades veden på skutor i Stava hamn och sedan gick lasterna till Jönköping och andra ställen runt Vättern.

Från hösten 1917 bodde Konrad och Hulda i Lilla Krokek. Konrad stod skriven som ägare till Lindekullen redan under tiden de bodde på Skansen.

Även om Konrad i kyrkboken stod skriven som arbetare har han sannolikt redan omkring 1915 börjat med handel av ved och virke. Kanske började han detta som ombud för företag, kanske i Jönköping. I kyrkboken från 1920 står han skriven som virkehandlare.

I Hårstorps västra gård fanns bonden Gustaf Andersson. Han förde kassabok under åren 1892 – 1926. Det finns många intressanta uppgifter i denna kassabok. Konrad Hård förekommer ganska flitigt i dessa räkenskaper och jag vill här lämna något om detta.

Från januari 1901 och fram till 1916 fick Konrad då och då betalt för arbetsdagar hos Gustaf i Hårstorp. Konrad var 13 år när han första gången förekommer i kassaboken och hans dagspenning var då 20 öre. Konrad gjorde under följande år många dagsverken hos Gustaf. De kom tydligen bra överens. Dagspenning ökade till en krona.

Den 7 oktober 1911 hade Gustaf i Hårstorp köpt en kviga för 84 kronor. Om det skett vid ett kreatursmöte i Ödeshög har inte angetts. Däremot står det att Konrad fick 1:50 för att han lett kvigan hem till Hårstorp.

I april 1918 var Konrad åter antecknad i kassaboken. Men då var det inte Gustaf som betalade. Det var Konrad och det han betalade var 40 kronor i ränta till Gustaf. Om vad räntan gällde står inte. Vi kan gissa att det var ett lån på ca 1000 kronor som Konrad fått av Gustaf. Det tyder på att Konrad då hade börjat sin affärsverksamhet.

Den 19 juni 1919 betalade Konrad 80 kronor i ränta till Gustaf. Kan möjligen detta gälla ett utökat lån? Den 13 april 1920 betalade Konrad 40 kronor i ränta till Gustaf. Den 12 oktober 1920 betalade Konrad ytterligare 40 kronor i ränta.

Den 31 januari 1921 betalade Konrad 10 kronor till Gustaf. Det gällde en månads bete för en ko.

Den 31 mars 1921 sålde Gustaf till Konrad 900 kg råg och 180 kg ärter för 308:70 kronor. Samtidigt betalade han 44 kronor i ränta.

Den 31 januari 1922 betalade Konrad arrendet för torpet för år 1921, 42:75 kronor. Vilket torp det gällde kan inte utläsas.

Vi återvänder nu till Konrad och Hulda på Lindekullen.

Hos Konrad och Hulda bodde också fostersonen Karl Gunnar Roland, kallad *Lille-Gunnar*.

På Lindekullen bodde tidigare Johan Peter Lindén och hans hustru Edla. Johan Peter dog 1898. Hans hustru Edla bodde kvar på Lindekullen till sin död den 15 juni 1917. Det var då som Konrad köpte Lindekullen och flyttade dit.

Till en början bodde de i det äldre huset men byggde sedan ett nytt hus intill det äldre. Det var klart 1920. Karl Lindberg i Näteryd hjälpte honom att anlägga trädgård.

I Östgöta-Bladet kunde man på 1920-talet läsa att Konrad Hård köpte skog för avverkning på olika håll, inte bara i vår bygd utan även i grannsocknarna. Han köpte skogen på rot och hade sedan skogshuggare som högg skogen. Han fick sedan betala för transporter till hamnen i Stava. Konrad Hård var arbetsgivare åt många under lång tid.

Det var vid denna tid som verksamheten vid Stava hamn var som mest intensiv. Massor av ved och virke kom hit för vidare transport åt olika håll. Jag vill därför berätta om Stava hamn.

Hamnen i Stava

Vid Vätterns stränder har totalt funnits 65-70 bryggor och lastplatser. Några av dem fanns redan på 1600-talet, andra tillkom när Vättern började trafikeras med ångbåtar. När Göta kanal var klar 1832 blev sjötrafiken på Vättern ännu intensivare.

Reguljär trafik till och från Stockolm och Göteborg ordnades från Jönköping och dessa båtar stannade också till vid övriga större hamnar vid Vättern. En resa mellan Jönköping och Stockholm tog på 1840-talet ca 36 timmar.

Före tillkomsten av Stava hamn eller Stava brygga hade hola-vedsbönderna forslat sina skogsprodukter till Blå port. Där finns

ett ca 30 meter högt tvärbrant klippstup. Någon hamn kunde inte anläggas där, men där fanns god ankarbotten. Därför kunde skutorna ligga för ankar en bit ute i sjön, medan man lastade. Virket släpptes utefter en stor trätrumma ned till vattnet, och sedan roddes det ut eller släpades med roddbåtar till skutorna. På bergssidan fanns långa stegar att klättra på från vägen ned till botten av stupet. Där kunde roddbåtar angöra.

Det låter nästan otroligt med denna lastningsprocedur. Men den som tar en vandring utmed klipporna kan se märken efter gångna tiders verksamhet. Om vi läser Hilmas dagbok i Stavreberg kan vi se att Frans på Klintagården 18 februari 1889 sålt ved som av Carl i Lilla Krokek kördes till Blå Port. Det var förmodligen ett vanligt sätt att leverera ved på den tiden.

Lussebohamnen eller Stava hamn tillkom inte förrän mot slutet av 1800-talet. Den första bryggan eller lastkajen byggdes 1892. Om det möjligen funnits någon provisorisk brygga dessförinnan är osäkert.

Då bildades också ett hamnbolag och hamnen upplevde en intensiv verksamhet. Båtar kom och båtar gick. Här har åtskilligt med ved och andra produkter från bygden skeppats ut, till Göteborg, Stockholm och andra platser.

Det berättas att bönder ända från Adelöv och Linderås kom med sina produkter till Stava brygga. I en skrivelse, troligen från 1920-talet, uppges att minst 3000 transporter årligen kom vägen från Småland via Rödjarp, Öjan och Munkeryd till Stava.

Transporter skedde både med oxar och hästar. Oxar kunde inte användas vid nedfarten till bryggan. Bönder från Adelöv och Linderås hade ofta två lass samtidigt, ett med oxar och ett med hästar. Hästarna var snabbare och denna last kunde lossas vid bryggan. På återvägen mötte de oxlasset i Öjan. Där fick hästarna överta detta lass och göra en ny resa till hamnen i Stava. Min far, Ivar Johansson från Öjan har berättat om detta.

Vi kan anta att kanske lika många transporter kom på vägen österifrån via Börstabil och Krokek.

Den som på 1920-talet gjorde en vandring ned till bryggan kunde se ett stort område med brädstaplar. Där låg också stora högar med ytved och sågspån.

Här hördes tjutet av sågklingor, hästarnas gnägganden och körkarlarnas rop till hästarna. Den branta nedfartsvägen kunde lätt orsaka skenolyckor, trots att man hade sinnrika bromssystem

på kälkar och vagnar. En doft av kåda och hästspillning låg över området. Fordon med timmer letade sig hit till *lussehamnen* som man också sade, från många socknar i Holaveden.

Nere vid bryggan låg ångbåtar redo att ta hand om ved och virke. Sågat virke gick i stor utsträckning till Göteborg. Där om-lastades virket för vidare frakt till England, Holland och Danmark. Men det hände också att man tog virket direkt till någon hamn utomlands. De större ångbåtarna fick ankras upp på redde. Vattnet vid bryggan var bara nio fot djupt, trots att bryggan förlängdes år 1920. Den ursprungliga bryggan från 1892 tillät endast mindre båtar.

Vedskutorna brukade komma i kvällningen och lasta på natten, för att så fort det ljusnade segla iväg till Jönköping eller Vadstena för att avyttra sina laster. Före första världskriget fick man 12 kronor famnen för veden. En skuta lastade normalt 15-20 famnar och förtjänsten kunde bli god. Men vid depressionstider kunde priset sjunka till fyra kr famnen. Det var hård konkurrens om veden.

Vid bryggan fanns inte plats för mer än tre skutor samtidigt. Det gällde för skepparna att hålla sams, när man låg på tur och väntade på att få lasta. Men skepparna Fältskog på slupen Thyra, Arvid Sabel på Neptun, Gottfrid Rydberg på Anna, Fägersten på Framåt och Gustafsson på Vicktoria kände varandra sedan gammalt, även om mycket skilde dem åt i sätt och sinne.

Ibland, när vindförhållandena var ogynnsamma, kunde man få ligga stilla upp till en vecka, och då var det bra med lite sällskap. Likaså var det tacksamt om någon kom ut med en julle och bogserade in skutan till bryggan när kvällsbrisen hade dött ut.

Det förekom också en del persontrafik från Stava hamn. Ångbåten Östern stannade till vid Stava på sin trad mellan Jönköping och Motala, tre gånger i veckan i vardera riktningen på fastställda tider. Från Motala kunde man sedan ta kanalbåten till Stockholm. Det var kanske mest under hamnens första tid, på 1890-talet och i början av 1900-talet. Därefter kom trafiken på vägarna att ta över mer och mer.

Stava hamn krävde också goda vägar till hamnen från bygderna runt omkring. År 1902 beslutades att en ny, allmän väg skulle anläggas från Stava hamn förbi Lilla Krokek, Stora Krokek och Börstabol, vidare förbi Klämmestorp, Amundeby, Boet, Äng och

Krisseby. Den skulle sedan dras fram till häradsvägen i Trehörna. Vägen skulle ha 3,6 meters bredd.

Vägen blev anlagd men då och då skymtar i handlingarna lite diskussioner om underhållet av vägen. Det framgick 1908 att vägkassan betalar underhållet av vägen.

Vid vägstämma i Bultsbol 1912 framhölls att *den östra vägen som går genom Ödeshögs socken till Stava hamn behövde omläggas. Knappast någon väg inom häradet är så trafikerad som denna. Oaktat detta är den alltför smal, så att endast på vissa ställen fordon kan mötas, och dessutom finns flera besvärliga backar.*

I Östgöta-Bladet skrevs i februari 1912 att *Stava hamn i motsats till andra hamnar har en död säsong om sommaren. Men övrig tid av året är där ett myllrande liv. Redan nu är 300 famnar ved nedkörda dit. Det normala brukar vara 3000 famnar, har man sagt oss. De håller dock på att komma dit, dessa alla, ty vägarna myllrar av vedåkare. Fabrikör Bäck avverkar några skogstegar i trakten och har ångsåg uppsatt i Sunneryd. Därifrån avgår dagligdags sågat virke som upplägges i Stava. Avsevärda massor av ekvirke och ännu mera asp lägges upp för att transporteras till Jönköping.*

Men stormarna på Vättern var svåra. Ibland slogs bryggan sönder och måste repareras. Den 30 november 1909 skrevs i Östgöta-Bladet att Stava hamn under en tid inte kunnat användas. Men bryggan reparerades igen detta år. Hamnstyrelsen hoppades då att åtminstone någon av Vätterns ångbåtar skulle stanna till vid Stava hamn minst en ordinarie tur per vecka. Tidningen skrev att hamnstyrelsen gjort sig förtjänt av allmänhetens erkännande för sitt arbete.

I Östgöta-Bladet kom den 14 februari 1920 en ny artikel om läget vid Stava hamn och vägarna dit. Jag tar med hela artikeln. *Från skogsbygden skrives till Östgöta-Bladet:*

Nyckfull har denna vinter varit. Den ena dagen blåsig och kallt, den andra lugnt och kallt. Skogsborna har haft snö och gott före nästan hela vintern. När då ved och virke kommit i ett ganska högt pris ha skogsbönderna i år tagit väl vara på veden, tiden och det goda slädföret.

Resultatet har blivit att minst dubbelt så mycket som förr om åren blivit avverkat.

Även om vintern ännu är halvliiden och många bönder knappast hunnit börja sin vedkörning, har det redan kommit tu-

sen och åter tusen famnar ved till Stava hamn. Alla de gamla platserna är upptagna och de välvilliga Stavaborna får släppa till åkrar, ängar och vad de har till upplagsplatser. Synd bara att hamnen är så liten att båtarna har svårt att kunna lägga till och lasta ved denna tid på året. Men mycket större skada är att ingen järnväg går fram till dessa skogrika trakter. Nu tar bönder och skogshandlandena endast reda på det prima virket som finns och låta tusentals lass ruttna bort.

Skogsbornas behov av säd, foder, gödningsämnen, kalk mm måste som en följd av dåliga kommunikationer begränsas till det minsta möjliga.

Nu har folk och dragare fått några dagars frihet från körslor sedan snön gick bort. Men kommer det bara lite snö igen så är de snart i rörelse igen utmed vägarna. Så skrev Östgöta-Bladet den 14 februari 1920

Här vid Stava hamn hade Konrad Hård ett sågverk. Han hade under ett antal år omfattande affärer och gav arbete för många människor i bygden. Det är svårt att nämna när hans sågverk startades. Kanske var det omkring 1917.

Den besvärliga nedfarten till hamnen orsakade troligen många missöden. Lassen var tunga. Vagnar och kälkar måste kunna bromsas. Ändå var det många som var rädda för backen ned mot hamnen. Min far, Ivar Johansson, som kört många lass nedför backen har berättat att det var en och annan som inte själv vågade köra hästarna där. Andra fick ta över.

En olycka inträffade här 1920. Verner Falk var då dräng hos arrendatorn Oskar Karlsson i Bankaby. Verner hade med ett vedlass åkt nedför backen. Om denna händelse har flera människor berättat. Jag har också funnit en artikel i Östgöta-Bladet den 17 juni 1920 om händelsen och där kan vi läsa följande:

Skenande hästar störtar i sjön och drunknar.

Förra fredagen skulle en dräng hos arrendatorn Oskar Karlsson i Bankaby köra ned ett vedlass till Stava hamn. Så snart han kommit ned till vedupplaget och lossade kedjan över lasset föll några vedträn framåt på hästarna. De blev skrämde och rusade i vilt sken rakt ut på hamnkajen.

Där var planen för smal och den ena hästen trängde den andra i sjön. Den drogs själv med i djupet, med vagn och allt. Intrasslade i seltyg och draglinor kunde inte hästarna komma loss och simma i land utan drunknade. Drängen försökte skära

av tömmar och draglinor men kunde inte komma tillräckligt långt ut. En ångare från Jönköping låg vid hamnkajen och lastade ved. Därifrån fick man en tross om den ena hästen och försökte så med ångvinschen lyfta upp honom på däck. Hästens huvud var så intrasslat i seldon att den inte kom loss.

Som genom ett under undgick en del människor som vid tillfället vistades på kajen att dras med i sjön.

Vägen ned till hamnen från stora Grännavägen lutar starkt ned mot sjön och det är mer än underligt att icke flera olyckor händer här.

Gunnar Hård fanns vid tillfället på bryggan. Han har berättat att han såg hästarna komma rusande. Flera personer fanns där. Där fanns också två pojkar, Åke Linnér och hans kompis Gunnar, fosterson hos Konrad och Hulda. Gunnar Hård hann just fösa pojkarna åt sidan och in på en båt vid kajkanten innan hästarna kom rusande. Möjligen bidrog Gustav Hård, Gunnar Hårds far, till pojkarnas räddning. Han stod på en av båtarna vid hamnkajen just då.

År 1926 fanns i Östgöta-Bladet en ny artikel om Stava hamn. Den är också intressant och jag låter även denna artikel komma med i sin helhet.

Skall Stava hamn förintas?

Den vackert belägna hamnen i Stava har under årtionden tjänat våra bygder som en välbelägen avyttringsart för skogsprodukter. Hamnen visar nu en dystert anblick. Vätterns rasande stormar har försökt att förstöra hamnen. En kort hamnhistorik torde här vara på sin plats:

Redan 1912 visade hamnen hotande tecken till att förfalla. Hamnbolaget, fyra närboende småbrukare, beslöt att ta nya krafttag och reparera hamnen igen. Hamnen hade förut flera gånger fordrat mer eller mindre omfattande reparationer. Sommaren 1922 skulle också hamnpiren repareras och till det behövdes mera pengar. Ingen reservkassa fanns.

Ett tioårigt amorteringslån togs då. Detta står ännu delvis kvar, men bryggan har inte visat samma hållbarhet. Byggnadsmaterial anskaffades snabbt. Sand i pråmar kom från Visingsö. Sten och trä från egna marker och cement från Västergötland. Med lånade medel samt egen och lejd arbetskraft hade bolagsmännen på kort tid återställt sin brygga i brukbart skick. Segel-skutor och motorbåtar började åter trafikera hamnen.

Gubben Hård, den ständige hamnfogden, fick bråttom att fastgöra trossen och sammankalla lastningspersonalen.

Det glada och rörliga livet, det trägna slitet vid Stava hamn hade därmed återkommit i sina gamla gängor. Väderbitna skeppare hälsades med kraftiga handslag välkomna av de kärnfulla Stavabönderna med löfte att inom några timmar ha full last ombord. Skuta efter skuta klarerades och avseglade.

Vid större leveranser från Viktor Andersson eller från Konrad Hård kom ståtliga Göteborgsangare till Stava hamn utan risk för bottenskrap, så djupt är vattnet vid Vätterns östgötastrand.

Under vintertiden framförslad björk-, al- och barrved skeppades till städerna runt Vättern, aspvirke till tändsticks-fabrikerna, massaved till Munksjö pappersbruk och de i standard räknade staplar av exportplank, bräder och pitprops via Göteborg till England.

Gods från andra orter, byggmaterial, cement och tegel m.m. lossas här och ger billiga fraktkostnader. Av denna korta situationbild framgår att Stava hamn fortfarande är av stor betydelse för den vidsträckta skogsbygden.

Men nu ligger hamnen raserad och ägarna av området känner föga lust att på nytt upptaga kampen mot de övermäktiga vågorna. Nytt kapital är de efter vad som sports inte villiga att offra, och ingen får förtänka dem olusten, då de nu skådar ner på ruinerna av sitt verk.

Skall den rörliga trafiken, den av arbetslust mättade livaktigheten, kamratändan mellan leverantörer, uppköpare, skeppare och hamnarbetare för framtiden upphöra, tystna och försvinna? Vi hoppas att så icke blir fallet. Nya krafter ska gripa verket an. Ett yngre släkte med blick för framtiden inser sannolikt den omistliga fördelen av hamnens iståndsättande.

Nu är ett sammanträde med intresserade planerat att hållas i Stava nästa lördag i avsikt att bilda ett hamnaktiebolag. Intresset lär vara livligt i hela skogsbygden. Vi hoppas anslutningen blir stor och vilja uttala vårt hopp om förslaget förverkligande.

Så långt denna artikel från 1926. Något osäker är jag om året. Det blev ändå en reparation av hamnen. Gunnar Hård har berättat att en sådan reparation skedde 1926.

Sedan gick allt som vanligt fram till början av 1930-talet. Då kom depressionen. Betalningar uteblev och företag gick omkull. Konrad Hårds rörelse vid Stava hamn upphörde.

Som vi sett var vägen ned till Stava hamn en allmän väg. Den upphörde att vara allmän väg 1937. Då ansåg vägstämman att *vägen från Stockholmsvägen till Stava hamn inte längre hade sådan betydelse för den allmänna samfärdseln att den bör bibehållas som allmän väg*. Det var vid denna tid som verksamheten i hamnen upphörde.

Något enstaka besök av en ångbåt skedde även senare, men det är en annan sak.

Sågverksrörelsen lades ned på 1930-talet. Livet i hamnen upphörde. Många är dock berättelserna om livet vid Stava hamn. Gunnar Hård med flera hade många minnen av detta och kunde berätta.

Det fanns säkert flera aktörer vid Stava hamn. Det var inte bara Konrad Hård som sålde ved och virke här. Men Konrad hade en stor del av verksamheten. När verksamheten vid Stava hamn hade upphört fortsatte Konrad på annat sätt. Han hade redan skaffat lastbil. Han var affärsman.

Sågverket flyttades från Stava hamn. Det placerades på olika platser i bygden, i Näteryd, Stavreberg, Siggeryd och Staffanstorp. Det köptes av Ernst Johansson i Öjan och placerades slutligen där. Det drevs först med ångmaskin men efter kriget ersattes ångmaskinen av en fotogenmotor. Där i Öjan drevs detta sågverk i ett 40-tal år, se vidare under Öjan i *Stavabygden – gränsbygden*. Men vi återvänder till vårt huvudämne, Konrad Hård.

I Östgöta-Bladet 1931 kunde vi läsa följande:

En svårartad skenolycka inträffade midsommardagen på Vingsö. Två familjer Hård från Stava, Ödeshög, hade besökt släktingar på ön. De var med remmalag, förspänd med en häst på väg nedför hamnen för att ta båten över till Gränna. I den branta backen ned till hamnen föll hästen i sken. Orsaken var troligen att skaklarna var för korta så att hästen slog bakbenen mot vagnen och blev skrämmd. Efter några tiotal meters vinglig färd välte vagnen och de tio åkandena kastades av. De föll i vägbanan och några mot en stenmur. De flesta blev mer eller mindre skadade.

Fru Hulda Hård råkade mest illa ut i det att hon slog huvudet mot stenvuren. Hon erhöll två stora krossår och förlorade medvetandet. Som tur var befann sig två sjuksköterskor i närheten och lade ett första förband på de skadade. Under tiden låg ångaren och väntade och blev härigenom en timme försenad. Vid Gränna hamn mötte stadens ambulansbil och forslade fru Hård

till Vadstena lasarett. Hennes tillstånd var i början kritiskt men hon befinner sig nu något bättre, varför hennes liv torde kunna räddas. De övriga vårdas i sina hem.

Hulda klarade sig. Efter någon tid på sjukhus kom hon hem och hade inga men efter olyckan.

Sigbrit Green, dotter till Gunnar Hård, minns olyckan. Med på vagnen var hon, då fyra år gammal, hennes syster Gudrun som var två år. Vidare deras föräldrar, Gunnar och Alma Hård från Stava, Mandus och Eda, den sistnämnda en syster till Gunnar. Där var också Hulda Hård och kanske Gunnar Lord.

Själv blev hon inte nämnvärt skadad. Hennes far erhöll skrubbsår, Alma fick ont i en axel. Hulda var den som blev mest skadad. Konrad Hård var själv inte med. Han mötte i Gränna när båten kom dit. Där mötte också ambulansen. Men Hulda Hård hämtade sig efter en tid på sjukhuset.

Depressionen på 1930-talet skall jag inte skriva om. Vi kan bara konstatera att det var den som just då satte punkt för Stava hamn och verksamheten där. Men vägar och biltrafik måste vi också nämna. Mer och mer transporter började gå med bil.

Konrad började köra ved på lastbil till bl.a. Gränna och Jönköping. Parallellt med båttransporter gick det således också med lastbil. Kanske började dessa transporter med lastbil i slutet av 1920-talet.

Från 1930 hade Konrad en chaufför anställd. Han hette Sigurd Johansson, kanske mera känd som Sigge Sparv. Han var från Mörstorp och son till en snickare. Sigge började som dräng, först i Uppgränna och sedan i Narbäck hos Viktor och Josefina. När han slutade sin drängplats där frågade Konrad Hård om han ville bli chaufför hos honom. Det ville Sigge.

Det var 1930 som Sigge började som chaufför åt Konrad. Hans första resa som chaufför åt Konrad var att köra ett lass klunden ved till Jönköping.

Det var ett stort och tungt lass. Lastbilen orkade knappast. Sigge åkte nedför Långebråten, backen på Holavedsvägen ner mot Uppgränna. I en uppförsbacke därefter lossnade plötsligt ena framhjulet. Han fick lasta av hela lasset och börja reparera. Men vedlasset kom så småningom fram till Jönköping.

Dagen därpå åkte han och Konrad till Nässjö. Där hade de fina lastbilar till salu. De fick tag i en fin lastbil för ca 5000 kronor, nästan ny.

Den köpte Konrad och sedan körde Sigge denna lastbil på alla vägar i Stavabygden. *Det finns inte de vägar, där inte jag hämtat nån pinne*, berättade Sigge.

När även denna lastbil hade gjort sitt bästa var han med Konrad i Jönköping. Där fanns en bilaffär, där Karlges senare låg. Där köpte Konrad på Sigges inrådan en nästan ny BMW-lastbil och sedan fortsatte körningarna.

Det var oftast körningar till Gränna och Jönköping. Någon gång körde han nog också åt Einar i Lilla Krokek. Denne körde mjölkskjutsar, enligt vad Sigge tror sig minnas.

En gång körde Sigge ett lass fin björkved till landsfiskalen i Gränna och landsfiskalen var mycket belåten. Det uppstod lite av vänskap dem emellan. Strax därefter hade Sigge åter en körning till Gränna. Vid Norrtull i Gränna blev han stoppad av polisen Lindgren. Denne rapporterade Sigge för att det på vedlasset stack ut *några spetor* utanför de övriga.

Därför såg Sigge något bekymrad ut när han strax därefter mötte landsfiskalen längre fram på gatan. När denne fått reda på orsaken till Sigges bekymrade uppsyn frågade landsfiskalen *var är Lindgren*. ”Jo han kommer här borta” svarade Sigge.

Landsfiskalen vände sig då direkt till Lindgren och gav denne en rejäl utskällning. *Att rapportera denne man som minst två gånger om dagen kör genom Gränna med ved och annat och aldrig har gjort något fel. Att du sysslar med sådan småskit*. Så sa landsfiskalen till Lindgren, plus en del annat som inte kunnat medtas här.

Sigge slapp rapporten men tyckte samtidigt synd om Lindgren som han tyckte bara hade gjort sitt jobb, och dessutom hade rätt. Lindgren var en hygglig karl. Han blev en gång utsatt för ett skämt, som kunde slutat illa.

Sigge hörde talas om att någon tänkt skoja med Lindgren. Poliserna i Gränna fick om nätterna under sin runda i stan här och där vrida ett nyckelur. Strax intill Larssons likkistfabrik låg en stor brädstapel.

I anslutning till denna brädstapel hängde en sådan klocka eller nyckel. När Lindgren kom dit mitt i natten och ställde sig där för att vrida om nyckeln i klockan släppte någon en stor plank högt uppe från brädstapeln. En tung plank var det, och den slog i marken precis framför Lindgren. Det hade kunnat sluta mycket illa. Detta och mycket annat berättade Sigge Sparv.

År 1933 gjorde Konrad Hård konkurs och Sigges jobb tog slut. Han återvände då till sin fars snickerirörelse. Han var med och byggde hus *här och där*. Han hade då en lön av 3.25 per dag. Det började då bli ett sug från Jönköping efter byggnadssnickare. En bror till Sigge var redan där. Han fick jobb genast. Det var byggplatser runt om i stan. Bl a var han med och byggde polishuset på Vallgatan år 1935.

Detta var Sigges berättelse. Jag bodde granne med Sigge under några år och vi hade många intressanta samtal om gamla tider. Sigge var en lugn, trygg och lågmäld man med gott minne. Tack Sigge för alla trevliga samtal.

Efter att Konrad upphört med handel av ved och virke fortsatte han med andra handelsvaror. Det blev kött och fläsk och mycket annat. Konrad var affärsman och tog vara på de möjligheter som fanns. Det blev torghandel.

Börje Karlsson i Lilla Krokek har berättat att fram till 1945 skjutsade hans far, Einar Karlsson i Lilla Krokek, Konrad och hans produkter till torget i Jönköping varje lördag. Det var kött och fläsk, det var äpplen och det var ägg och annat. Einar hade en lastbil som under veckans övriga dagar körde mjölk till mejeriet. Han hade också en chaufför anställd som hette Gunnar Åstrand.

Ibland skedde transporter med lastbil från Ingessons i Ödes hög, förd av chauffören Bertil Karlsson. Det var inte bara Konrad, det var också Carl och Anna Lindberg från Näteryd. Där på flaket satt de alla under presenning under resan till Jönköping. Sådana resor kan inte ha varit särskilt angenäma.

Under kriget rådde ransonering på åtskilligt. Det var besvärligt att vara affärsman. Det blev en stor svart marknad, utan ransoneringskort. Det var inget ovanligt med svarta affärer. Att gå runt ransoneringsbestämmelserna ansågs vara både nyttigt och klokt, näsan hederligt. Åtminstone moraliskt. Detta ledde till att Konrad och Einar båda fick böta för *svarta affärer*.

Av alla berättelser att döma var det nog dessa svarta affärer som gjorde att Sverige överlevde. Det vanligt med kortlösa affärer. Det var viktigt med kontakter på den tiden. Annars kunde svälten knacka på dörren. På olika vägar kom varor fram till kunderna. I en barnvagn kunde det ligga mycket varor under barnet som sov där i godan ro.

Det finns flera sådana historier om Konrad. På lassen till stan fanns det ofta kött och fläsk instoppat innanför veden. Många fick böta, men de flesta klarade sig. Det finns många historier om sådant.

Landsfiskalen, om det nu kanske var han i Gränna igen, trodde sig ha kommit på Konrad med lite svarta affärer. Han ville kontrollera vad Konrad hade med sig i lasset. Men Konrad kunde då tysta landsfiskalen med att *Du fick ju ditt i förra veckan*. Om historien är sann vet idag ingen.

Många minnesbilder finns om Konrad. Han köpte upp ved och djur på många håll i bygden. Mest var det kanske kalvar och grisar. Han kunde berätta om att han på en och samma dag varit långt uppe i Åby-socknen på flera håll, och dessutom burit en slaktad kalv på hemvägen.

I Jönköping hade Konrad också kontakter med Grand Hotell. Via detta hotell kunde han leverera åtskilligt. Var det möjligen där som han levererade alla skinn?

Människor i bygden sålde skinn av ekorrar och rävar till Konrad Hård. Olle Karlsson i Munkeryd, med rötter i Gåsabol, har berättat om hur han sålde skinn till Konrad. Det var skinn av ekorrar och rävar. För ekorrar fick han 2:50 eller upp till 2:75. Han sålde ibland också morkullor till Konrad.

Kurt Kall i Motala, med rötter i vår bygd, har också kunnat berätta om sådant. Åttio ekorrskinn tror han sig ha sålt till Konrad Hård. Två kronor stycket fick han. Han sålde också rävskinn till Konrad.

Under kriget kom också en annan attraktion till bygden. Strax öster om handelsboden i Lilla Krokek byggdes ett luftbevakningstorn. Bevakningen sköttes av kvinnor. De kallades allmänt för tornsvalor. De var många till antalet och de inkvarterades i lilla salen i missionshuset samt hos Konrad och Hulda i huset närmast handelsboden. Inkvartering skedde också i den s.k. *Vil-lan* strax söder om Patriks stuga utmed Holavedsvägen.

Det var vid denna tid som denna plats upplevde sin största blomstringstid. Alltid var det människor i rörelse här. Detta var bygdens mittpunkt, kanske världens mittpunkt. Som av en magnet drogs människor hit, mest ungdom. Tornsvalorna blev bygdens attraktion. Alla ville dit. Men tornsvalorna försvann efter någon tid och sedan var det enbart manlig bevakning.

Henrik Tallberg blev något slags chef för verksamheten med luftbevakningen och detta passade honom. Han hade kvinnotycke och någon har sagt att här var han som tuppen i en hönsgård. Flickorna lockade också besökare från Ödeshög och andra håll. Ibland blev det oroligt.

Slagsmål förekom också. Ett och annat blått öga uppstod i stridens hetta, kanske någon fläskläpp också. Någon har gått med sned näsa genom livet efter ett slagsmål om tornsvalorna. Så har det berättats. Polis kallades någon gång dit och det blev stämningar till tinget. Rune i Narbäck kunde berätta mycket om dessa händelser.

Hulda hade matservering till dessa tornsvalor. Bil-Antons dotter Maj var med och hjälpte till med matserveringen. Ellen Petersson på Skansen lagade maten.

Det finns mycket att berätta om Konrad. När han satt och diskuterade affärer var han lugn och samlad, som alltid, och hade alltid lite humoristiska kommentarer, småskrattade lite skrockande. När priset skulle diskuteras hade han ofta ett speciellt sätt. Med pekfingret snodde han en hårlock framtill på sitt huvud, runt, runt ända tills affären var färdig för ett handslag.

Efter 1945 blev det Sven i Maltmossen som skjutsade Konrad till torget i Jönköping. Sven hade själv en omfattande torghandel.

En lördag var Sven och Konrad på torget i Jönköping. Allt var som vanligt på lördagarna. Konrad hade föregående lördag lovat en judisk familj i Jönköping att denna lördag ha med fem levande bruna höns. De skulle vara levande eftersom den judiska familjen själva ville slakta dem, på sitt sätt, förmodligen till någon högtid. Konrad hade inte fått med sig några höns, hade förmodligen inte fått tag i några sådana.

Men när den judiske mannen frågade efter hönsen svarade Konrad att *de kommer med nästa transport, om en stund, kan du återkomma?* Det lovade mannen. Konrad bad Sven att försöka hjälpa till.

De tog en sväng med bilen ut på landet i närheten av Jönköping. De fick syn på bruna höns som i allsköns ro, intet ont anande gick omkring utanför något hus. De frågade i huset om de fick köpa hönsen. Jo de fick köpa dem, om de själva kunde få tag i dem. Efter åtskilligt jagande och motande fick de tag i fem höns. Då tyckte ägaren att de skulle ta med sig tuppen också.

De lyckades fånga tuppen också och sedan återvände de till Västra torget i Jönköping, nöjda med sitt verk. Den judiske mannen fick sina höns.

Men tuppen ville han inte ha. Den blev ensam över. Men väl hemkomna tog Konrad tuppen med sig och promenerade ner till Gunnar och Alma Hård i Stava. De fick tuppen. Deras dotter Gudrun har berättat detta.

Både Konrad och Hulda var tidigt engagerade i verksamheten i missionshuset i Stava. De bodde ju också granne med missionshuset. Redan 1920 var Konrad med i styrelsen för lilla missionsföreningen. Sedan är han omnämnd i olika sammanhang i föreningen. Han hjälpte ofta till i praktiska sammanhang.

Konrad Hård avled 1950 av hjärntumör. Hulda Hård bodde kvar i huset Lindekullen. Hon dog 1955.

Det har varit trevligt att skriva denna berättelse om Konrad Hård. Det hade gått att skriva mycket mera, men jag slutar här. Jag tackar alla uppgiftslämnare som berättat om Konrad. Bara positiva omdömen har framförts om Konrad. Han kämpade tappert.

När det gäller verksamheten vid Stava hamn har jag förutom av muntlig tradition och tidningsnotiser också använt mig av boken *De seglade på Vättern*, av Yngve Malmquist, utgiven av Länsmuséet i Jönköping.

Arne Ivarsson

Samuel Johan Svensson

Den näslöse, vanföre och oduglige drängen.

Husförhörslängden i Ödeshögs församling har denna märkliga beskrivning av Samuel. Det var på 1850- och 60-talet som dessa noteringar gjordes. Varje gång som jag sett denna beskrivning har jag stannat upp, funderat och tänkt att jag måste berätta för Er om Samuel. Här kommer min berättelse.

Samuel föddes den 18 mars 1813 i Väversunda, son till bonden Sven Samuelsson och hans hustru Karin Johansdotter. Fadern var rusthållare och ägare av ½ mantal Väversunda Hansegård. Det var där som sonen Samuel föddes och där föddes också nästa son, Hans Peter, den 20 mars 1817. Men de stannade inte länge i Väversunda. Namnen är strukna.

De flyttade till Klämmestorp i Ödeshögs socken och där står Sven som ägare till till en gård om 1/8 mantal. I Klämmestorp föddes 1820 ytterligare en broder till Samuel och fick namnet Peter. Men denne dog två veckor gammal. Där föddes också en syster, Johanna 1822.

År 1823 flyttade familjen till Åeryd och hade där en gård om 1/8 mantal. I Åeryd föddes ytterligare en son, Karl Alfred, men denne dog av mässlingen, ett halvt år gammal. I Åeryd kan husförhörslängden berätta om *svordom, höstetinget 28*. Sven hade svurit över något eller någon.

Det blev böter. Så höll samhället reda på sina medborgare på den tiden. Tänk om alla svenskar skulle få böta för svordomar idag. Vilken inkomstkälla för staten.

Husförhörslängden berättar också att Samuel fått frisedel från Vadstena Curhus 1823. Han var då bara tio år. Hans stora problem i livet var förmodligen syfilis.

Kyrkoböckerna från äldre tider innehåller då och då orden *venersk sjuka* som dödsorsak. Ibland kallades den *fransosen*. Syfilis påstås ha kommit in i vårt land redan under 1500-talet. Det är en könssjukdom och överförs normalt genom samlag men den kan också vara medfödd. Sjukdomen kan visa många olika förlopp och utseenden.

Eftersom Samuel var i 10-årsåldern när han varit på Vadstena kurhus kan vi på goda grunder anta att sjukdomen för hans del var medfödd. Samuel fick därmed en tung börda genom livet. Liksom hans föräldrar.

Samuels yngre broder, Hans Peter flyttade till V Tollstad 1831. Han uppgavs vara ofärdig, enligt läkareattest.

Samuels föräldrar hade från början en god start i livet rent ekonomiskt. Båda hans föräldrar hade god ekonomi med sig från sina föräldrahem. Sven var bondson från Sunneby i Ödeshögs socken och Karin var bonddotter från Väversunda.

Allt såg ljust ut. Men varför flyttade de så många gånger. Självägande bönder brukar vara trogna vid sina gårdar. De gör nyodlingar och andra förbättringar. Gården gick i arv till nästa generation.

Men Sven och Karin flyttade från den ena gården till den andra. Vid giftermålet hade Sven en gård i Kasta i Örberga, sedan hade de hennes föräldragård i Väversunda, sedan Klämmestorp, sedan Åeryd och därefter Hårstorp. Men där i Hårstorp stannade familjen i 15 år. Det var kanske en lugn period, åren 1832 till 1847. Då bodde de i Hårstorp.

På den tiden var Hårstorp en oskiftad by. Där fanns två gårdar och jorden brukades till stor del gemensamt. Husen låg tätt ihop ungefär där den västra gårdens hus ligger idag, på höjden ovanför motellet Vida Vättern.

År 1833 skiftades Hårstorp och det blev östra och västra gården, sett till den placering som gårdshuset då fick. Sven Samuelsson fick stanna kvar på den västra gården och behålla de hus som då fanns där. Gustaf Nilsson fick den östra gården och han byggde nya hus för sig och sin familj utmed landsvägen.

I Hårstorp fanns också några torp och backstugor på den tiden. Soldattorpet låg i söder, nära gränsen mot Lilla Krokek. I norr låg ett torp som i gamla tider kallades Skansatorpet, ej att förväxla med det torp som senare kom att kalla Skansen på Sunneryds marker.

Utöver de två bondefamiljerna och en soldatfamilj bodde här torparen Johan Lantz och hans hustru, vidare Johanna Porslin och hennes dotter, samt f.d. skolemästaren Österlund.

Den gamla landsvägen hade en omfattande trafik med vagnar och med ridande samt med gående människor. Så var bilden på 1840-talet. Denna väg var en livsnerv genom landet. En ny väg hade diskuterats. Den gamla landsvägen var bra på somrarna och på vintrarna, men på höstar och vårar var det ibland lervälling.

Vi möter familjen i kyrkoböcker och i domböcker. Vi kan se att Sven år 1836 åter åtalades för fylleri. Vid denna tid låg konsumtionen av sprit mycket högt. Svenska folket drack nästan 50 liter sprit per år och person. Många söp upp sina gårdar och hamnade på Fattighuset.

Denna höga spritkonsumtion blev ett problem för folkhälsan. Vi började nu närma oss tidpunkten för väckelserörelsens entré. Om detta kommer jag att skriva en särskild berättelse.

Vi återvänder till familjen Sven Samuelsson och Karin Johansdotter och deras barn.

De köpte gården i Hårstorp för 3000 riksdaler. Det var det gängse priset på en sådan gård på den tiden, kan vi anta.

Vid vintertinget 1837 hade kronolänsman Nelson instämt Sven Samuelsson för att han på julaftonen 1836 varit *överlastad av starka drycker, svurit och med okvädinsord överfallit Jonas Persson i Tuna*. Det blev böter för okvädinsord. Fylleriet gick inte att bevisa.

Domböckerna har mera att berätta om Sven Samuelsson och hans familj. Den 30 mars 1839 hände något i Porsarp. Sven och sonen Samuel var där. Från Peter Janssons ladugård i Porsarp tog de ut en häst och for sin väg. Men innan de lämnade Porsarp hade de *utfarit i svordomar på allmänna landsvägen och tilldelat Peter Jansson åtskilliga slag*.

Det blev stämning till tinget. Sonen Samuel anklagades för att ha slagit Peter Jansson minst 16 slag. Samuel ansåg att det var kanske bara fem eller sex slag och därför fick han möjlighet att avlägga värjomålsed, men avstod från detta.

De dömdes till böter, både far och son. Sven Samuelsson för okvädinsord och för att han svurit. Fylleriet kunde inte bevisas. Sonen Samuel fick böta för sexton slag mot Peter Jansson och

för självpantning, för svordom och för okvädinsord. Det blev dryga böter.

Vad begreppet självpantning eller självhämtning står för kan vi förstå när vi vid samma ting, hösttinget 1839 ser att Sven Samuelsson instämt Peter Jansson för att denne narrat honom vid ett hästbyte. Det var således ett hästbyte som resulterat i detta.

Sven Samuelsson hade under ären 1838-41 arrenderat ut sin gård till Lars Håkansson från Lakarp. Av arrendekontraktet framgår att sonen Samuel skulle under tiden vara dräng hos Lars Håkansson. Det blev en tvist om arrendet och det blev tingssak. Målet togs upp vid flera tillfällen. Slutligen avgjordes det så att parterna förliktes.

Varför gården utarrenderades är okänt. Kanske började hälsan svikta, eller var det ekonomin som var i gungning? År 1836 såldes också den s.k. Lantzalyckan till Johan Lantz för 500 riksdaler.

Lantzalyckan har varit ett begrepp ända in i vår tid. Där hade man fin utsikt över Vättern. Där samlades ungdom för att ha roligt på lördagskvällarna. Någon hade med sig dragspel och sedan blev det dans. Lekar kanske det hette i gamla tider. Detta skedde ända in på 1930-talet, kanske 40-talet också.

I 1844 års husförhörslängd har skrivits att gården då ägdes av Petrus Larsson och Karl Larsson i Kushult och att Sven Samuelsson arrenderade den. Dottern Johanna Sofia hade någon tid bott hemma hos familjen. 1846 flyttade hon till Rogslösa. Där var hon piga i Freberga Östergård. Vart hon sedan tog vägen är okänt.

År 1847 flyttade Sven Samuelsson och hans hustru Karin Johansdotter till Skorperyd. Där står de skrivna som ägare till ¼ mantal. Där bodde så Sven och Karin samt sonen Samuel. De hade också dräng och piga.

År 1850 stod de skrivna på undantag men bodde kvar i Skorperyd. Två år senare flyttade de till Kushult. Där stod de skrivna *Till hus*. Gården i Skorperyd sålde de till Hans Peter Emanuelsson i Sunneryd.

Sven och Karin bodde sedan kvar som inhysta i Kushult till sin död. Deras tidigare materiella välstånd var borta.

Vi skall nu följa deras son, den *näslöse, vanföre och oduglige drängen Samuel*.

Samuel flyttade 1850 till Sunneryd. Där var han dräng hos Hans Peter Emanuelsson. Något år var han också dräng i Skräde-

berg hos bonden Lars Karlslson. När Hans Peter Emanuelsson flyttade till Skorperyd följde Samuel med.

Samuel stannade kvar hos denna familj i Skorperyd i flera år. Men där började husförhörslängdens noteringar gå lite längre. Från 1856 står det om honom *näslös, oduglig och vanför*.

Någon tid bodde han i Näteryd hos Karl Krok och Lovisa Sjöberg.

1862 flyttade Samuel till Stavreberg. Där var han skriven *till hus* hos Karl Adam Petersson och hans hustru Inga Ingesdotter. Eftersom han uppgavs vara *oduglig och vanför* kan vi ana att han var utackorderad genom socknens försorg. Men förmodligen fick han *göra rätt för sig* genom arbete.

När Karl Adam Pettersson med sin familj flyttade till Amerika kom Samuel till Börstabol där han var inhyst på västra gården hos Jonas Peter Håkansson. Men där stannade han bara ett år.

Vad hände sedan med Samuel. Jo, han flyttade 1868 till Skrädeberg, samtidigt som han gifte sig. Denne *näslöse, vanføre och oduglige* Samuel som då blivit 55 år gammal gifte sig med Greta Lovisa Johansdotter. Hon var född i Hultsjö socken i Småland och kom hit till vår bygd 1868 från Jönköping. Mera vet vi inte om henne. Hon gifte sig direkt med Samuel. Var det möjligen ett arrangerat äktenskap?

Var det mannen Jonas Peter Håkansson som var äktenskapsförmedlare. Han var på den tiden ett stort namn i socknen. Han skötte kanske det mesta? Samuel och Greta vigdes den 28 december 1868 av pastor Snellman. Brudens fader och systrar hade lämnat medgivande för henne att gifta sig. Och kanske var det rentav en lycklig lösning, för båda.

De bodde i egen stuga på Skrädebergs ägor. Noteringarna i husförhörslängden om *näslös, vanför och oduglig* upphörde. Han tycks ha blivit bättre. Han står skriven som arbetare. Det fanns många gårdar i närheten där han kunde arbeta.

Men åldern tog med tiden ut sin rätt. Arbetsförmågan minskade och på 1880-talet står de skrivna som fattighjon.

Hon var 53 år gammal när hon gifte sig med Samuel. Hon dog av bröstsjuka 1889. Samuel dog den 16 april 1891 av syfilis.

Det var syfilis som var Samuels stora problem här i livet. Han föddes med detta. Det var av allt att döma modern som gav honom syfilis vid födseln. Det var detta som gjorde honom näslös.

Hur gick det då med hans föräldrar. År 1852 hade de sålt sin gård i Skorperyd och flyttade till Kushult. De bodde sedan inhysta i Kushult

Den 21 februari 1854 dog Karin Johansdotter, Samuels mor, av bröstsjuka. Samuels far, Sven Samuelsson, dog 15 mars 1858, också av bröstsjuka.

Det finns en omständighet ytterligare som jag måste ta med här. I husförhörslängden 1850-55, där Samuels mor är omnämnd för sista gången står att hon är *näslös*.

Denna stackars kvinna har hela sitt liv burit på bördan av att ha gett sin son detta problem, ett sådant som hon själv hade, åtminstone på äldre dar. Kanske hela livet?

Så här efteråt får vi ge dessa människor vår medkänsla. De hade motvind i sin seglats genom livet. Men de kämpade vidare så gott de kunde. Bra jobbat, säger vi.

Men kanske hade Samuel det ganska gott där i sin stuga i Skrädeberg, tillsammans med sin hustru.

Kyrkoboken för Ödeshögs församling har vid ett 70-tal dödsfall angett *venerisk sjuka* eller *syfilis* som dödsorsak. Det har också förekommit tidsperioder där dödsorsak inte noterats. Det verkliga antalet av dessa dödsfall kan alltså vara högre. De flesta inträffade i början av 1800-talet, de sista på 1890-talet. Många av de som dog var barn, som således föddes med denna sjukdom.

Vi sena tiders barn har anledning att känna oss tacksamma för att vi inte levde på det som ibland kallas *den gamla goda tiden*.

Arne Ivarsson

Ossian Karlsson

Medalj på lördagen, död på måndagen.

Lantbrevbäraren Ossian Karlsson är värd att bli ihågkommen. I 30 år gick han eller cyklade 36 kilometer varje dag. I ur och skur, i meterdjup snö, i stark kyla men också på sommarvarma vägar och på stigar mellan gårdar och byar. Han var omtyckt.

Som pojke minns jag Ossian. Ibland under mörka kvällar fick jag gå till honom med något brev som skulle med posten nästa dag. Ossian var en vänlig man.

Hans hus låg längst västerut i Munkeryd, utmed vägen mot Stava. Men lite längre fram utmed vägen fanns ett spökställe. Varje enbuske utmed vägen var i mina ögon ett spöke. Jag var rädd och sprang blixtnabbt utmed den mörka byvägen.

Ossian Efraim Karlsson föddes den 15 oktober 1880 i Kopparp, son till skomakaren August Karlsson och Matilda Blom i Kopparp. Han var skomakare hos Hedin i Sjöberga när han 1902 gifte sig med Ida, som var från Adelöv.

Hon hade en tid tjänat piga i Börstabil. Hennes föräldrar var torparen Sven Karlsson och Johanna Andersdotter på torpet Moen på Askaremålens ägor. Vi kan anta att det var under hennes tid som piga i Börstabil som det uppstod *ljuv musik* dem emellan.

Ossian och Ida bodde första tiden som gifta i Sjöberga. Det var där som Ossian blev skomakare. År 1907 flyttade de till Munkeryd. Där bodde de kanske någon tid i soldattorpet, eller i huset mitt emot Norra Kärr innan de 1908 köpte torpet Norra Kärr av Anders Johansson. Ossian stod då skriven som skomakare och detta yrke fortsatte han med åtskilliga år.

År 1916 blev han lantbrevbärare på linjen Ödeshög-Munkeryd. Han efterträdde Karl Tallberg som i 13 år varit brev­bärare här men som slutat på grund av sjukdom.

Ossians brev­bärarlinje innebar att på morgonen gå från Munkeryd till Ödeshög och där hämta posten. Det var tidningar och brev, ibland kanske något paket. Sedan gällde det byarna Sväm, Kråkeryd, Kushult, Bankaby, Stavreberg, Stora Krokek, Lilla Krokek och Munkeryd. Andra byar på lite avstånd från linjen hade sina brevlådor uppsatta på olika platser utmed vägen. Det

blev 36 kilometer på vägar och stigar. Väskan var tung till en början men den blev lättare undan för undan utmed linjen.

Onsdagen den 15 oktober 1930 fyllde Ossian 50 år. Han hylades då av sina arbetskamrater, vänner och släktingar. I en tidningsnotis har skrivits att han gjort sig känd för duglighet, redbarhet och ett gott sätt mot såväl allmänhet som förmän och kamrater. Han uppvaktades då bl.a. med en tennvas med inskription. Östgöta-Bladet uppmärksammade hans födelsedag med en liten artikel.

Ossian har många gånger kämpat mot naturens raseri, i snöstorm och i hårda regnväder. Han har varit trött där han pulsat fram i meterdjup snö.

Det var i en snöstorm i början av 1940-talet med svåra drivor som Ulla Kall i Stora Krokek ryckte ut till Ossians hjälp. Ulla var fosterdotter hos Hjalmar och Jenny. Hjalmar tänkte på Ossian i det dåliga vädret och på Hjalmars medgivande spände Ulla hästen Maja för släden och åkte Ossian till mötes. Hon mötte honom i Bankaby. Han hade då lämnat sin cykel. Det gick inte att leda den i snödrivorna. Han bar sin postväska när Ulla kom honom till mötes och skjutsade honom resten av postturen denna dag. Det var en tanke av varm medkänsla.

Under hans första tid som lantbrevbärare var det bara varannan dag. Då hade han tid att vara skomakare den lediga dagen och då kunde han återhämta krafterna. Men när brevbärningen skedde varje vardag upphörde han med skomakeriet.

Åren gick. Ossian blev äldre och vi kan tänka oss att det måste ha blivit mer och mer ansträngande att varje dag vandra 36 km och dessutom bära en tung börda. Kanske det gick an vid bra väderlek och när vägarna var snöfria.

Från 1932 hade Östgöta-Bladet en artikel om brevbärarna i Ödeshög. Det var Arvid Andersson som bar ut posten i Ödeshögs samhälle. Nästa man var J E Rydberg. Han hade bil med släpvagn. Han hade nämligen turen till Boet, 44 km, och dit var det mycket post. Ernst Johanssons linje gick till Höghult och omfattade 28 km. rik Pettersson gick till Haddåsen, en sträcka av 32 km.

Den i tjänsten äldste då var Ossian Karlsson som hade sin linje till Munkeryd. Han hade varit i tjänst 15 år på den 36 km långa Munkerydslinjen. Vid ett hastigt överslag av den väglängd,

som Ossian 1932 tillryggalagt med sin postväska kommer man till den respektabla summan av bortåt 90 000 km.

Sist och minst beträffande såväl kroppsstorlek som linjelängd kom Birger Karlsson. Hans linje var 12 km och gick över Råby, Stora Lund och Öninge.

Men Ossian hade då många år kvar i sin tjänst som lantbrevbärare. Ingen kan bättre än han ha kunnat studera årstidernas växlingar och naturen under sina vandringar. Bland de vägar som han gick och som inte längre kan följas är sträckan mellan Bankaby och Stavreberg. Den har nu blivit återlämnad till naturen.

Söndagen den 30 mars 1941 avled Ossians hustru, Ida Karlsson. Hon hade uppnått en ålder av 64 år. Det var hon som hade skött marktjänsten. Det lilla torpet krävde sitt. Vi kan anta att det var Ida som skötte odlingarna där. Ida hade också varit föreståndarinna för den syförening som hörde till gamla missionsföreningen i Stava missionshus.

Ossian var också engagerad i den *gamla missionsföreningen*. Han var styrelseledamot. Han var också ledamot av socknens taxeringsnämnd.

I november 1944 hade Karl Svensson i Narbäck, kanske med flera, ansökt om att brevbäringsturen skulle utökas till att omfatta också Öjan, Gyllinge, Kopparp, Lakarp, Narbäck, Porsarp och Holkaberg. Det skulle för Ossians del innebära 43 km i stället för 36 km. Poststyrelsen avstyrkte och det blev ingen ändring. Ossian fortsatte denna sin runda, oförändrad.

Lördagen den 24 januari 1948 erhöll han medalj för nit och redlighet i rikets tjänst. Han hade tjänat riket i 30 år. Två dagar senare skulle han dö, men det visste han kanske inte.

Måndagen den 26 januari 1948 blev Ossians sista vandring med postväskan. Det var en tung dag på snöiga vägar. Han var trött vid hemkomsten och han kände smärtor i bröstet. Han dog senare samma dag av *hjärtslag*.

Ossian efterlämnade barn och barnbarn, boende på olika håll i Sverige. På auktionen efter Ossian såldes inre och yttre lösöre, och det lilla torpet.

Torpet köptes av Erik och Anna Johansson från Lakarp. ’

Detta var berättelsen om lantbrevbäraren Ossian Karlsson.
Han kämpade hårt i många år. Sammanlagt kanske han vandrade
med sin postväska en vägsträcka som motsvarade 4-5 varv runt
jorden. Bra gjort, Ossian.

Jönköping i maj 2012
Arne Ivarsson
036/71 32 33
(arnei-1@hotmail.com)